

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Filosofie jako *medicina mentis*

Bc. Lucie Klapáková

Diplomová práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Klapáková**
Osobní číslo: **H10705**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Filosofie jako medicina mentis**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Námětem práce je pojetí filosofie jako utěšitelky a rádčyně. V práci bude pozornost věnována zejména Senekovi, Boëthiovi, Epiktétovi a Epikurovi. Autorka nejprve v jednotlivých kapitolách představí jejich útěšné spisy v kontextu jejich díla i v kontextu myšlení jejich doby. Pak se pokusí jejich myšlenky porovnat a ukázat určité podobnosti či rozdílnosti.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

**Boëthius: Filosofie utěšitelka Seneca: Výbor z listů Lucilioví Komenský, J.A.:
Labyrint světa a ráj srdce Centrum securitatis Rádl, E.: Útěcha z filosofie
Pieper, J.: Scholastika, Osobnosti a náměty středověké filosofie The Oxford
Companion to philosophy, Oxford 1995 Rist, J. M.: Stoická filosofie, Praha 1998
Patočka, J.: Komeniologické studie I-III**

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2010**

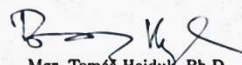
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

Mgr. Tomáš Hejdušek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26. 6. 2014

Bc. Lucie Klapáková

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování patří zejména PhDr. Věře Schifferové, CSc. Jednak za její cenné rady a připomínky k práci, jednak za laskavé poskytnutí studijního materiálu. A především za její ochotnou pomoc během vzniku této diplomové práce, na kterou jsem se mohla vždy spolehnout, čehož si velice vážím.

Díky patří také mé rodině, která mě po celou dobu studií finančně i psychicky podporovala.

NÁZEV

Filosofie jako medicina mentis

SOUHRN

Práce je zaměřena na pojetí filosofie jako utěšitelky a rádkyně. Zabývá se díly Epikúra, pozdních stoiků a Boëthia. Zvláštní pozornost je věnována problémům blaženosti, štěstí, duševního klidu, vztahu k majetku a slávě a především problému smrti. Přináší též zamyšlení nad aktuálním významem helénistické epochy a etiky sklonku antiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Etika, útěcha, duševní klid, smrt, bohatství, sláva, epikureismus, stoicismus, Boëthius

TITLE

Philosophy as Medicina Mentis

SUMMARY

The thesis is focused on the concept of philosophy as a comforter and mentor. This thesis deals with writing of Epicurus, of the late Stoics, and Boëthius. Particular attention is devoted to the problems of beatitude, happiness, peace of mind, relation to property and glory, and especially on the problem of death. It also brings reflection on the actual importance of Hellenistic epoch, and ethics of late antiquity.

KEYWORDS

Ethics, consolation, peace of mind, death, wealth, glory, Epikureism, Stoicism, Boëthius

OBSAH

ÚVOD	9
1. Epikúros a jeho etika	10
1.1. Slastný život: rozkoš a bolest.....	13
1.2. Bohatství a jiné žádosti.....	15
1.3. Strach z bohů.....	16
1.4. Strach ze smrti.....	17
1.5. Epikúrov čtyřlák.....	18
1.6. Přátelství.....	19
1.7. Štěstí a blaženost.....	19
1.8. Filosofie jako záruka slastného života	20
2. Stoicismus.....	23
2.1. Stoická etika	24
2.2. Lucius Annaeus Seneca.....	26
2.2.1. Útěšné spisy.....	26
2.2.2. Majetek, bohatství vs. chudoba	27
2.2.3. Strach ze smrti.....	31
2.2.4. Bolest ze ztráty přítele.....	37
2.2.5. Sebevražda	40
2.2.6. O blaženém životě	41
2.2.7. Ideál mudrce.....	43
2.2.8. Útěcha ve filosofii.....	45
2.3. Epiktétos.....	47
2.3.1. Život ve shodě s přírodou	48
2.3.2. Epiktétovo učení.....	49
2.3.3. Strach.....	50
2.3.4. Strach ze smrti.....	51
2.3.5. Bolest ze ztráty přítele.....	52
2.3.6. Sebevražda	53
2.3.7. Správné myšlení a studium filosofie.....	53
2.3.8. Útěcha ve filosofii.....	53
3. Anicius Manlius Severinus Boëthius.....	55
3.1. Antika vs. středověk	56

3.2.	Filosofie utěšitelka.....	56
3.3.	Majetek a bohatství.....	58
3.4.	Moc a sláva	60
3.5.	Rozkoš.....	62
3.6.	Osud a náhoda.....	62
3.7.	Pravé štěstí	64
3.8.	Vrtkavost osudu.....	65
3.9.	Filosofie jako lék	65
3.10.	Zlo	66
3.11.	Útěcha při nepříznivém osudu	67
3.12.	Pravé dobro a útěcha ve filosofii.....	68
3.13.	Boží <i>prozřetelnost</i>	69
3.14.	Věčnost.....	70
	ZÁVĚR	72
	BIBLIOGRAFIE	77

ÚVOD

Filosofii lze pěstovat různým způsobem – jako učeneckou, akademickou disciplínu nebo jako disciplínu, která nám v kritických obdobích našeho života může poskytnout nejednu moudrou radu, která nás učí rozlišovat, co je opravdu hodnotné a důležité, a co naopak žádnou hodnotu nemá, co je plytké a pomíjivé, co nestojí za to, abychom o to usilovali nebo se za tím pachtili a v případě neúspěchu se kvůli tomu trápili. Rada je od filosofie očekávána především ve zvláště neklidných dobách nebo v kritických osobních situacích. Ostatně jak o tom psal Karl Jaspers, k probuzení k filosofii dochází v mezních situacích. „Původ filosofování spočívá v úžasu, v pochybnosti, ve vědomí ztracenosti. Filosofování začíná v každém případě otřesem, který člověka přemůže, a vycházejíc z této zasaženosti hledá filosofování vždy nějaký cíl.“¹ Člověk je doveden k tomu, aby se zamyslel nad problémy obecnější povahy, aby postoupil od tázání se po smyslu svého života k tázání se, zda život vůbec smysl má, případně jaké je místo a postavení člověka ve světě.

Diplomová práce je zaměřena k pojetí filosofie jako rádčyně a utěšitelky v dílech antických filosofů Epikúra, Seneky, Epiktéta a Boëthia. Předmětem pozornosti jsou především tyto motivy: smrt, bohatství a chudoba, moc, společenská prestiž, touha po slávě. Předložená práce je hledáním odpovědi na otázku, zda opravdu filosofie může nabídnout útěchu a moudrou radu v kritické životní situaci také člověku dnešní doby.

Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola se zabývá Epikúrem a epikúreismem. Je tu analyzováno Epikúrovo pojetí slasti a bolesti, které jsou nejdůležitějšími termíny jeho etiky; dále pak problémem strachu: ze smrti, z bohů, z utrpení, z neštěstí. Druhá kapitola se zabývá stoicismem. Předmětem pozornosti jsou tu dva představitelé této školy: Seneca a Epiktétos, kteří se zaměřili na problém, jak si v době nanejvýš labilní uchovat duševní klid a vnitřní svobodu. Opakují se tu náměty smrti, sebevraždy, ztráty majetku, vyhnanství. Poslední kapitola je věnována Boëthiovi a jeho spisu *Filosofie utěšitelka*. V tomto spise se Boëthius, přestože se celý život považoval za křesťana, uchyluje pouze k filosofii a v ní hledá útěchu. Boëthiovy úvahy o tom, jak se vyrovnat s osudem, ať už jde o ztrátu majetku, uvěznění či hrozbu smrti, se opírají o epikúreismus a stoicismus. Inspiraci a oporu tedy nalézají spíše v pohanské filosofii než - jak by bylo lze očekávat - v křesťanském náboženství.

¹ Jaspers, K. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 19.

1. Epikúros a jeho etika

Epikúros se narodil r. 341 př. n. l. Jeho škola se stala jednou z nevlivnějších filosofických škol helénistické doby. Helénismus je doba plná změn. Člověk hledá nový smysl života, žije totiž najednou v jiném prostředí, ve kterém se neorientuje. Je poddaným velkého státu a potřebuje najít své štěstí, které mu najednou připadá jakoby vzdálené. Člověk této doby hledí do minulosti s tím, že minulé hodnoty už neplatí a že dnes se nedá dojít štěstí stejným způsobem jako v minulosti, ale že si musíme najít novou cestu. Kolem sebe vidí rychlý běh osudu, ale i přesto chce dojít svého štěstí a klidu. „Volání po štěstí se ozývá ze všech stran. A na toto volání odpovídají tři zakladatelé helénistických škol, kteří žili současně - Epikúros, stoik Zenón a skeptik Pyrrhón - podivuhodně shodným způsobem. Jim všem je ideálem mudrc, jenž se uchýlil z víru života do svého nitra a v něm hledá bezpečný klid, soběstačnou záruku štěstí.“² Duševní klid je to, co je pro ně zárukou. A zatímco je pro stoika duševním klidem ctnost, pro Epikúra je to víra, že rozumem lze ze života vymoci velmi mnoho slasti.

Jeho etika se zabývá tím, jak nalézt klid v této rozvrácené době, jak utišit bolest a dojít blaženosti. Epikúros je přesvědčený, že veřejný život nám takový klid nezajistí, proto je nucen hledat jinde. Člověk v této době byl přinucen opustit své ideály a hledat jinou cestu života. Epikúros se domnívá, že trvalé štěstí tkví v uspokojování žádostí, stranění se společnosti a soběstačnosti každého člověka. Ve své ‚Zahradě‘ vychovává Epikúros své žáky a učí je filosofii.³ Učí je především to, že je nutné uvažovat o tom, co je blaženost. Pokud totiž blaženost máme, máme vše, pokud ji nemáme, usilujeme všemi možnými způsoby o to, abychom jí dosáhli. Díky filosofii se člověk naučí, co je pravá blaženost, a tedy i to, jak najít v životě klid. Toho dosáhneme, pokud odstraníme ze svého života bolest. „Zdraví těla a klid duše, říká, je svrchovaný cíl blaženého života.“⁴ Uvažuje, jak život učinit šťastným, bez bolestí a strastí. „Slast je průvodcem a cílem šťastného života.“⁵

Jeho etika nachází základ svobody v lidském nitru. Zatímco předtím člověk nacházel útěchu v myšlence na své rodné město, nyní stojí sám tváří v tvář svému osudu.⁶ Epikúros se domnívá, že si stačíme ke štěstí jen my sami. Je důležité, abychom pracovali na tom, abychom

² Ludvíkovský, J. Předmluva. In: Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 9.

³ Srov. Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952, s. 13.

⁴ Tamtéž.

⁵ Laertios, D. *Životopisy slavných filozofů*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie, 1954, s. 47.

⁶ Srov. Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 9.

se stali lhostejnými vůči všemu zvenčí. Dojít vyrovnanosti mysli, to je společné i stoikům.⁷ Stoická ctnost spočívá v podřízení se přirozenosti. „Moudrý muž je tedy ctnostný. A ctnostný je dokonale šťastný, neboť žije podle své přirozenosti.“⁸ Vše pak ještě závisí na osudu, ale ostatní věci, jako zdraví či nemoc, bohatství či chudoba, jsou lhostejné. Takto se stoická etika stává vychovatelkou. Epikurejská etika je odlišná. Podle Epikúra člověk také hledá štěstí, ale to, co mu brání, je touha a strach. Touha z toho důvodu, že je bezmezná, a strach proto, že ruší duševní klid. Touhy Epikúros rozlišuje na touhy nezbytné a na ty, které jsou jen nahodilé.⁹ Strach musíme potlačit úplně.

Za nezbytnou podmínku Epikúros považuje např. zřeknutí se politické činnosti. Veřejnými záležitostmi se totiž člověk zabývá pouze z touhy po slávě, po moci či po bohatství, což se ani jedno neslučuje s klidným životem.¹⁰ A jen klidný život může být životem šťastným. Jedna z hlavních podmínek Epikúrova učení zní: „Žij ve skrytu“, daleko od strastí a chráněn před davem. V tom se nejvíce liší od stoické etiky.¹¹

Nejdůležitějším pramenem pro poznání jeho filosofického myšlení je dílo Diogéna Laërtia *O životech, učení a výrocích slavných filosofů*. „The following three letters are preserved because Diogenes Laertius included them in his biography. They are the most important surviving evidence for the philosophy of Epicurus. The Letter to Herodotus is a summary of physical doctrine; the Letter to Menoeceus is an even briefer summary of ethics; the authenticity of summary of meteorology in Letter to Pythocles has been questioned, but we regard it as probably genuine.“¹² Vycházet budeme zejména z listu *Menoikeovi*. Dále se budeme opírat o *Hlavní články učení* a o *Vatikánské gnomologium*. Tyto spisy jsou zaměřeny na společenský život. Lidé si nemají navzájem škodit, ale má mezi nimi fungovat spravedlnost a pokud možno přátelství. Přátelství je pak jedním z nejdůležitějších sociálních pout, která ubezpečí člověka vůči vnějšímu světu.¹³

⁷ Epikúrova etika zužuje pozornost na individuum, stoická etika rozšiřuje pozornost na svobodné obyvatele celého známého světa.

⁸ Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 9.

⁹ Srov. tamtéž, s. 10.

¹⁰ Srov. tamtéž.

¹¹ Liší se od starší stoy, kde byl představitelem Zenón.

¹² „Následující tři listy se dochovaly díky tomu, že je Diogenés Laërtios pojal do své biografie. Jedná se o nejdůležitější dochovaný důkaz Epikúrovy filosofie. List Herodotovi je shrnutím fyziky; List Menoikeovi je stručným shrnutím etiky; pravost shrnutí meteorologie v Listu Pythokleovi byla uváděna v pochybnost, ale my ji považujeme za pravděpodobně pravou.“ In: Inwood, B. & Gerson, L. *Hellenistic Philosophy: Introductory readings*. USA: Hackett Publishing Company, 1997, s. 5. Překlad L.K.

¹³ Srov. Epikúros. *O šťastném životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 20.

Epikúros se zaměřuje na to, jak má člověk žít, aby žil spokojeně. „Epicurus sees in philosophy an art of living, and lays emphasis on its function as an activity, which through arguments and discussions brings about a life of happiness“. He offers not only a general methodology but also practical advice for dealing with widely varying conditions of life on earth, as well as a foundational ethical theory.“¹⁴ Jednou z jeho rad je, že není nikdy ani příliš pozdě, ani příliš brzy na filosofování, tedy ani na to, abychom začali žít blaženě. Na filosofii a na blaženost se vždy najde čas. Co nám ale vůbec přináší blaženost? „[...] Neboť, máme-li blaženost, máme vše, a nemáme-li ji, usilujeme všemožně, abychom jí dosáhli.“¹⁵ Blažeností, a tedy i smyslem Epikúrovy etiky je překonání bolesti a smrti. Etika je pro něj nauka o tom, co je nutné si zvolit a čemu se máme vyhýbat, tedy nauka o lidském životě a cíli.¹⁶

Epikúrovská škola byla po stoicismu druhá nejvýznamnější škola helénismu. Základem epikúreismu bylo praktické zkoumání, čemu se v životě vyhýbat, abychom dosáhli štěstí. Cílem života je podle Epikúra rozkoš, jednak rozkoš tělesná, jednak rozkoš duševní, jež nás vede ke stavu, kdy necítíme žádnou bolest ani tužby, je to tedy dosažení duševního klidu. Tato dvojznačnost rozkoše vede mnoho kritiků Epikúrovy filosofie k odsouzení epikúreismu.¹⁷ Na druhou stranu má Epikúros i mnoho obdivovatelů, jedním z nich byl i Seneca, který vyzdvihuje mravní výšku Epikúrovy etiky a mnoho jeho názorů přejímá. Epikúrova rozkoš totiž není chvilkovou a pomíjející rozkoší hédonika,¹⁸ ale je to trvalá nepřítomnost všeho, co je nám nepříjemné, co by mohlo narušit rovnováhu těla a duše. Je to stav duševní vyrovnanosti, klidu a bezbolestnosti těla.

Důležitým kritériem Epikúrovy etiky je rozkoš a bolest. Podléháme jim a ovlivňují nás v rozhodnutí, co si zvolit a čemu se vyhýbat.¹⁹ Máme svobodnou volbu vlastního osudu. Na rozkoš Epikúros pohlíží jako na přirozenou potřebu člověka. Rozkoš se ale střídá s bolestí. Toto střídání je záměrné, díky tomu můžeme dosáhnout trvalejšího klidu (ataraxie). Tělesné

¹⁴ „Epikúros ve filosofii vidí umění žít a klade důraz na její funkci jakožto aktivity, která skrze debaty a diskuze přináší do života štěstí. Nenabízí pouze obecnou metodologii, nýbrž také praktickou radu, jak žít v široce proměnlivých podmínkách života na zemi, jakož i základní etickou teorii.“ In: *Epicurean ethics* by Michael Erler and Malcom Schofield In: Mansfeld, J. & Schofield, M. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Cambridge University Press, 1999, s. 644. Překlad L.K.

¹⁵ Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 16.

¹⁶ Srov. Gál, J. *Životopisy slávných filozofov Diogena Laerského*. Bánská Bystrica: Metodické centrum, 1992, s. 93.

¹⁷ Epikúros patří k nejopovrhovanějším filosofům antiky. Myslitelé jím opovrhují, protože z jeho učení mají pocit, že dává větší význam rozkoši před pravým dobrem. Epiktétos ho dokonce nazývá ‚zpusťlíkem‘, jeho žáci ale naopak chválí jeho zdrženlivost. In: Laertios, D. *Životopisy slávných filozofov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie, 1954, s. 47.

¹⁸ Hédonikové upřednostňují tělesnou slast před slastí duševní.

¹⁹ Srov. Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 14.

rozkoše jsou intenzivnější, ale kratší, zato duševní rozkoše jsou vzácnější a dlouhodobější. Tělesné rozkoše poskytují jen přítomné uspokojení, ale duševní rozkoš se promítá od minulosti a přesahuje až do budoucnosti, tím odstraňuje bolesti a vede k trvalému klidu.²⁰

1.1. Slastný život: rozkoš a bolest

Nejvyšším dobrem je pro Epikúra rozkoš, bolest pak největším zlem. Člověk od přirozenosti vyhledává rozkoš a bolesti se vyhýbá. Za nejvyšší rozkoš Epikúros považuje takovou, při které necítíme žádnou bolest, protože když se zbavíme veškeré bolesti, jsme svobodni, bez všech nepříjemností. Už jen samo odstranění nepříjemnosti nám přináší rozkoš, stejně tak jako ukojení žízně nám přináší slast.²¹ Nejvyšší rozkoš je i nejvyšším dobrem, posledním stupněm dobra a konečným cílem. Tedy příjemně žít bez jakýchkoli starostí a bolestí. Po odstranění bolesti se rozkoš nezvětšuje, nejvyšší rozkoší je necítit žádnou bolest. Podstata dobra je tedy v tom, že se vyhneme zlu, jak jen je v našich silách.

Epikúros štěstí nachází v prožitku příjemného. „Slast je počátkem a cílem blaženého života.“²² Nepříjemným věcem, jako je strast a bolest, se snažíme vyhnout. Epikúros se domnívá, že abychom dosáhli slasti, stačí se pouze vyhnout strastem. Pro něj je slast vrozená, a je tedy trvalým stavem do té doby, než by ji vytlačila strast.²³ Slast je pro Epikúra tím, co náš život naplňuje a dělá ho šťastným. Ale jakou slast tím Epikúros myslí? Je to slast, při které pocítujeme spokojenost s naším životem. Není to ukojení každé žádosti, ať už se to týká jídla nebo přepychu. „[...] Nejslastněji užívají přepychu ti, kdo ho nejméně pohřešují.“²⁴ Prosté jídlo nám přináší stejnou slast jako obrovská hostina, tak proč bychom toužili po nadbytku, když nás stejně ukojí pouhý chléb a voda? „Stačí přesně rozpoznat hodnotu svých žádostí a uspokojovat jenom ty z nich, které nelze zanedbat, aniž bychom přestali žít.“²⁵ Život, který žijeme prostě a nenákladně, přispívá nejen ke zdraví, ale i ke klidu duše, a tedy spokojenosti.

Slast je svrchovaným cílem našeho života. Epikúros tím nemyslí na rozkoše z tělesných požitků, ale takový stav, při kterém člověk nepocítuje bolest a neklid. Radostný život je střízlivý život, bez zmatků a tělesných rozkoší, které nevedou k pravé slasti, tedy dobru. Epikúros je přesvědčen, že nejvyšším dobrem je rozumná mysl, jež má mnohem větší cenu

²⁰ Srov. tamtéž, s. 19.

²¹ Srov. tamtéž, s. 261.

²² Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 18.

²³ Srov. Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení (od Tháleta k Roussevi)*. Praha: Paseka, 1999, s. 117.

²⁴ Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 19.

²⁵ Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 39.

než sama filosofie.²⁶ Ona nás učí žít slastně, tedy rozumně, krásně a spravedlivě. „Ctnosti jsou totiž svou podstatou spjaty se slastným životem a slastný život nelze od nich odloučit.“²⁷ Rozum je tedy v Epikúrově etice velice důležitý bod. Bez rozumu nelze žít slastný život. Rozum je dokonce důležitější než samotné štěstí. Epikúros totiž uvádí, že je mnohem výhodnější rozumně smýšlet a nemít štěstí nežli obráceně. „Neboť je lépe, když má člověk v tom, k čemu se rozhodl, neúspěch, než když v tom, k čemu se špatně rozhodl, má náhodou zdar.“²⁸

Pro slastný život je důležité odstranění veškeré bolesti. Bolestem se máme podle Epikúra vyhýbat, jak jen to je možné. Zároveň ale nemáme trpět, když nás nějaká bolest postihne, ale v klidu ji překonat. Bolest těla netrvá věčně. Nejprudší bolest působí jen krátce a i ta dlouhodobější a mírnější netrvá mnoho dní.²⁹ Na druhou stranu nás Epikúros nabádá, abychom si uvědomili, že některé bolesti mohou vést k slasti, v tom případě to takovou bolest tlumí. Když máme vidinu toho, že nás na konci bolesti čeká slast, bolest se najednou stane mnohem menší a snesitelnější. „Lépe je podstoupiti některé strasti, abychom pak užili větších slastí; je prospěšné zdržovati se některých slastí, abychom pak nemusili snášeti horší bolesti.“³⁰ Takové bolesti nám podle Epikúra prospívají, neboť příště vůči takovým bolestem budeme odolnější.

Epikúros je přesvědčen, že budoucnost není v naší moci, ale zároveň nám není ani zcela odepřena. Nesmíme ani zcela jistě očekávat, že přijde, ani zoufat, že zcela jistě nepřijde.³¹ Vše, co děláme, bychom měli dělat se zřetelem na své zdraví a klid duše, to je podstatné proto, abychom prožili slastný život. Radí nám, abychom sloužili rozkoším. Náš život brzy skončí a my zde nemáme čas, abychom si mohli dovolit ho promarnit. Nedovolme tedy, aby jakákoliv chvilka času pro nás nebyla rozkoší. Slast je pro něj počátkem i svrchovaným cílem blaženého života. V slasti Epikúros spatřuje vrozené dobro.³² Každá slast je tedy dobrem a každá bolest zlem, ale i přesto se nesmíme vyhýbat úplně každé bolesti. „Neboť za některých okolností je pro nás dobro zlem a naopak zlo dobrem.“³³

²⁶ Srov. Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 20.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 20-21.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 22.

³⁰ Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952, s. 82-83.

³¹ Srov. Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 18.

³² Srov. tamtéž.

³³ Tamtéž, s. 19.

1.2. Bohatství a jiné žádosti

Epikúros uznává, že bohatství nám v jistém smyslu ulehčuje život a zajišťuje nám bezpečnost, avšak i přesto se domnívá, že nejdokonalejší bezpečnost se zjednává tichým a odloučeným životem od obecného množství.³⁴ Bohatství nám přináší jen samé starosti a bolesti a takový život není slastný. Spokojme se s tím, co máme, a nechtějme víc. Když si uvědomíme, že slastný život můžeme prožít i bez bohatství, uleví se nám a v té samé chvíli se staneme spokojenějšími s tím, co právě máme. Nekažme si to, co máme, touhou po tom, čeho nemáme; nýbrž uvažme, že i to, co máme nyní, bylo kdysi předmětem naší touhy.³⁵ Každá touha, když je naplněna, mizí a vzniká nová, ale tento proces bohužel nikdy nekončí. „Nic nestačí tomu, komu je málo to, co stačí.“³⁶ Proto je důležité se v určité chvíli zastavit a říci si, že už jsme spokojeni a neprahnout po metě, které nelze dosáhnout.

Dovede-li se člověk spokojit s málem, žije v bohatství. Kdo se chudoby bojí, nežije svobodně, upozorňoval Epikúros. Žít v chudobě není zlem, naopak je to určitým druhem bohatství. Chudý nemá co ztratit, o své bohatství se nebojí, nikdo mu nezávidí, protože se straní společnosti. Takový život není zlý. Epikúros tvrdí, že „chudoba měřená přirozeným cílem života je velkým bohatstvím, naopak bohatství takto vymezené je velkou chudobou.“³⁷ Není ani možné, když člověk žije přirozeně a svobodně, aby získal nějaké velké jmění, aniž by musel otročit davu nebo vladařům.³⁸ A v otroctví není svobodný a šťastný život, to je jeden z důvodů, proč bychom se měli bohatství raději vyhnout, jak nám to doporučuje Epikúros. „Lépe je ti, odpočíváš-li v bezpečném klidu na slámě, než abys měl zlaté lehátko a bohatý stůl a přitom byl pln duševního nepokoje.“³⁹ Velkým bohatstvím je chudoba, která je upravená na zákony přírody, jak si myslí Epikúros. A zákon přírody je nehladovět, nežíznit a nemrznout,⁴⁰ stejný názor má později i Seneca.

Štěstí a blaženost nespočívá v majetku, bohatství ani ve slávě a v moci, ale v bezbolestnosti těla a vyrovnané duši, která je v symbióze s přírodou. Bohatství, sláva ani moc pro takového člověka, který žije v klidu, nejsou důležité. Je osvobozen od veřejných záležitostí a politiky, žije ve skrytu od obecného množství, kde je svoboden. Nutné je

³⁴ Srov. tamtéž, s. 24.

³⁵ Tamtéž, s. 30.

³⁶ Tamtéž, s. 32.

³⁷ Tamtéž, s. 29.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 32.

³⁹ Tamtéž, s. 36.

⁴⁰ Srov. Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 300.

překonat vše, co by nás mohlo rušit od klidu, poté teprve žijeme v soběstačnosti, tedy v takovém bohatství, které nám přináší tu pravou slast.

Lidé, kteří prahnou celý život po bohatství a nakonec ho dosáhnou, si většinou myslí, že se díky tomuto nabytému bohatství vyhnou zlům, která by je jinak čekala, ale neuvědomí si, že s nabytým bohatstvím se vystavují zlům jiným, ne-li větším. „Mnozí lidé, dosáhnou-li bohatství, nezbaví se zla, nýbrž toliko je vymění za větší.“⁴¹ Nikde nemáme jasně dáno, že pokud dosáhneme bohatství, náš život bude slastný. Bohatství patří mezi žádosti a Epikúros se domnívá, že žádosti neodstraní neklid duše a ani nezpůsobí pravou radost. „Pro mnohé nebylo bohatství koncem bídy, ale začátek bídy jiné.“⁴² Na to ovšem poukazuje i Seneca ve svých *Listech Lucilioví*.

Příroda nám poskytla mnoho bohatství, není tedy důvodu se pachtit po nějakém jiném. Příroda zařídila, že člověk pro spokojený život nepotřebuje mnoho, naopak, může se spokojit i s málem. Málo stačí k životu a uspokojení potřebných žádostí. Touha po něčem víc, po bohatství, po moci, po slávě, je jako nemoc, ke které se vážou bolesti a strasti. Epikúros tedy nabádá k uskrovnování, podle něj není nutné vlastnit mnoho, abychom žili slastný život, s tím by souhlasili i stoikové. Je důležité chtít jen to, co stačí, to nám zaručí spokojenost. Spokojit se s málem vede k soběstačnosti, což je dobro, které nás zbavuje strachu z nestálosti osudu.⁴³ Nebudeme se bát, že své bohatství či majetek ztratíme, a to nám náš život usnadní, život beze strachu je totiž mnohem spokojenější a vyrovnanější.

1.3. Strach z bohů

Epikúros je přesvědčen, že strach z bohů je lichý. Bohové se o nás nestarají, proto se jich není nutné bát. Domnívá se, že tvrzení, že bohové zlé lidi trestají a dobrým pomáhají, jsou klamné.⁴⁴ Není nutné mít strach z bohů, protože jsou materiální povahy a přebývají mimo tento svět. O lidi se nezajímají, nejsou příčinou ničeho, jsou bezmocní. „Epikúros bohy nezavrhl, naopak přisoudil jim tělesnou povahu. Z hlediska náboženství ale spáchal něco horšího. Aby zrušil strach z bohů, odepřel jim moc. A kde chybí moc, ztrácí se bohobojnost, respekt a sama zbožnost. A zbožnost je pro náboženství důležitější než bozi.“⁴⁵ Takto tedy vytvořil svět, který byl zbavený boha s myšlenkou, že lidé se bohů konečně přestanou bát a

⁴¹ Epikúros. *Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Praha: Grafia, 1930, s. 59.

⁴² Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 301.

⁴³ Srov. Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení (od Tháleta k Roussevi)*. Praha: Paseka, 1999, s. 118.

⁴⁴ Srov. Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 17.

⁴⁵ Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 327.

začnou žít slastnější život, protože právě tento strach jim v tom bránil. V tomto světě bez boha pak Epikúros hledal prostředek k blaženému životu metodou omezování tužeb.⁴⁶ Jeho etika popírá jakýkoliv zásah bohů do života lidí i nesmrtelnost duše.

1.4. Strach ze smrti

Epikúros umíral ve velkých bolestech, ale ani to mu nezahnalo radost, která naplňovala jeho duši, protože si připomínal rozumové zásady své nauky. Před smrtí potlačil strach a bolest vzpomínkou na dobře prožitý život. „Překonání bolesti a smrti, to je smysl etiky Epikúrovy.“⁴⁷ Ludvíkovský je toho názoru, že Epikúrova etika má mnoho společného s náboženstvím a dodává k tomu: „Neboť oč jiného jde náboženské víře než o vítězství nad strastmi života a nad smrtí?“⁴⁸

Epikúros se snaží odstranit strach ze smrti pro klid duše. Smrt je podle něj ničím, protože jen to, co existuje, můžeme pociťovat. „Poznání, že smrt je ničím, činí náš pomíjivý život teprve půvabným.“⁴⁹ Epikúros věděl, že strach ze smrti bere lidem chuť do života, někteří lidé jsou vyděšeni z myšlenky na smrt takovým způsobem, že je to dohání až k smrti. Proto se snažil lidem vysvětlit, proč by se smrti bát neměli. Epikúros byl přesvědčen, že se nás smrt vůbec netýká, není tedy důvod, proč bychom se jí měli bát.

Všechno dobro a zlo se zakládá na smyslových vjemech, ale smrt znamená konec smyslové činnosti.⁵⁰ Tím, že si uvědomíme, že se nás smrt netýká, se zároveň zbavíme touhy po nesmrtelnosti. „Neboť nic hrozného není v žití pro toho, kdo jasně pochopil, že není nic hrozného v nežití.“⁵¹ Lidé se nebojí smrti proto, že jim způsobí bolest, ale z toho důvodu, že už pouze ta myšlenka na smrt jim způsobuje bolest. To je ale podle Epikúra bláhové a takový život nemá cenu, protože je žít ve strachu, který nám brání k plnohodnotnému prožití. Epikúros odůvodňuje strach ze smrti tím způsobem, že zlo, tedy smrt, se nás netýká, protože pokud jsme tu my, není tu smrt, a když přijde smrt, pak už tu nejsme my. Epikúros je tedy přesvědčen, že se smrt netýká ani živých, ani mrtvých, jelikož na živé se ještě smrt nevztahuje a mrtví už nejsou.⁵² Žijme tedy současností a neobávejme se něčeho, co pro nás ještě neplatí.

⁴⁶ Srov. Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 75.

⁴⁷ Ludvíkovský, J. Předmluva. In: Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 12.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Laertios, D. *Životopisy slávných filozofů*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie, 1954, s. 49.

⁵⁰ Srov. Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 17.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Srov. tamtéž.

Svoji konečnost si dnes a denně uvědomujeme. Smrt je neustále přítomna ve své možnosti a stanovuje tím horizont naší existence.⁵³ A velké množství lidí se smrti obává takovým způsobem, že před ní utíkají jako před největším zlem, na druhou stranu po ní pak touží, protože v určité fázi v ní vidí odpočinek od strastí života. „Je směšné, spěcháš-li k smrti z omrzelosti života, když jsi způsobem svého života zavinil, že musíš spěchat k smrti.“⁵⁴ Epikúros je přesvědčen o slabosti člověka, který uznává mnoho věcí za důvod, aby odešel ze světa, staví se tedy proti sebevraždě. Moudrý člověk žije tak, že se nebojí ani žít, ani umřít. Času, který moudrému člověku zbývá, se snaží využít co nejslastněji. Moudrý člověk pečuje o dobrý život, a tím zároveň pečuje i o dobrou smrt.⁵⁵ Není tedy dobré se smrti ani bát, ani se k ní těšit, ale žít takovým způsobem, abychom ji měli na paměti, že může přijít a s tím být smířeni. Každý další den pro nás má být jako zázrak. „Kdo nejméně zítřek potřebuje, nejslastněji se setká se zítřkem.“⁵⁶

1.5. Epikúrov čtyřlák

Epikúros navrhuje čtverý lék (tetrafarmakos) k dosažení duševního klidu, ataraxie, tedy oproštění se od strachu a zmatku. Tento lék spočívá v učení se o bohu, smrti, slasti a bolesti. Jak na to upozorňuje Ludvíkovský, podle Nietzscheho to bylo jeho choré tělo, které mu určilo tuto cestu ke štěstí.⁵⁷ Štěstí se neobejde bez ctnosti, to je další důležitá součást Epikúrova učení. Tvrdí, že „jedině ctnost nelze odloučiti od slasti, kdežto ostatní věci, že se mohou od ní odloučiti, jako na příklad pokrm.“⁵⁸ Ctnost je součástí slasti, nelze dojít slasti, aniž bychom nebyli ctnostní, a k tomu nám pomáhá filosofie.

K ctnosti docházíme skrze Epikúrov čtyřlák: „Bohů netřeba se bát, smrt netřeba podezírat, dobro lze snadno získat, zlo lze snadno vydržet.“⁵⁹ Tento čtyřlák a odpoutání se od bohatství, poct, slávy a moci jsou jen prostředky k dosažení ataraxie, ta ale sama o sobě blaho nezaručuje, je jen jeho nezbytnou podmínkou. Člověk totiž nemůže být šťasten, pokud tělesně nebo duševně trpí.⁶⁰ Od bolesti a strachu je tedy nutné se oprostit a začít máme poznáváním přírody. Poznáváním přírody se totiž zároveň zbavujeme strachu a to je způsob, jakým se Epikúros snaží léčit. Zbavuje člověka strachu tím, že mu ukáže bohatství přírody, tedy to, jak

⁵³ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 326.

⁵⁴ Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952, s. 84.

⁵⁵ Srov. Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 18.

⁵⁶ Tamtéž, s. 37.

⁵⁷ Ludvíkovský, J. Předmluva. In: Tamtéž, s. 12.

⁵⁸ Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952, s. 66.

⁵⁹ Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 40.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 41.

člověk dojde soběstačnosti bez nutnosti bohatství či jiných žádostí jako jsou pocty, moc nebo sláva. Snaží se člověka zbavit strachu před bohy a před smrtí a ukázat mu, že utrpení se dá vydržet a je dokonce i prospěšné, když směřuje k slasti. Touto cestou dojdeme právě blaženosti.

Cílem je podle Epikúra dojít stálého stavu slasti, tedy duševní rozkoše. Už od narození je cílem pro všechny živé tvory rozkoš a vyhýbání se bolestem z přirozeného pudu a bez rozumové úvahy. Bolesti se tedy instinktivně vyhýbáme. Nejvyšším dobrem je pro něj rozkoš, kterou definuje takto: trvalý dobrý stav těla.⁶¹

1.6. Přátelství

Uzdravení duše nelze dosáhnout v osamění. Zde je potřeba lékaře, cítit kolem sebe přátelství, proto je nutné vybudovat společnost učitele s jeho žáky.⁶² Přátelství je pro Epikúra velice důležité. Je to neoddělitelná část moudrosti. V přátelství tkví mír duše, která míří k dobru samotnému. Epikúrovi jde především o to, aby byl člověk šťastný a právě vzájemná náklonnost a důvěra v druhé přispívaly ke štěstí mnohem více než cokoli jiného. „Ze všeho, čím moudrost hledí zabezpečit blaženost celého života, je daleko nejdůležitější věcí získání přátelství.“⁶³ Je to záruka naší bezpečnosti.

Epikúros nás učí, abychom se skryli před lidmi a bohy, před žádostmi a strachy, takto vyzbrojeni pak pracovali s několika přáteli na tom, abychom si zachovali jasného ducha, díky kterému dojdeme klidu.⁶⁴ Nejde mu o to, abychom se obklopovali davem, množstvím, ale abychom si vybrali ty nejvěrnější přátele, učitele, kteří půjdou naším životem s námi a pomohou nám na cestě k slastnému životu.

1.7. Štěstí a blaženost

Život máme jen jeden, proto je nutné ho prožít slastně, jak říká Epikúros: „Rodíme se jen jednou, dvakrát nelze se narodit, zato je jisto, že po celou věčnost už nebudeme existovat. A tu ty, který nejsi pánem zítřka, odkládáš své štěstí na dobu pozdější. Život pak mívá v samém prodlévání a jeden jako druhý umíráme, aniž jsme našli pro sebe volnou chvíli.“⁶⁵ Stejně jako později Seneca také Epikúros nabádá, abychom žili dneškem, svůj život si užívali naplno a

⁶¹ Srov. Epikúros. *O šťastném životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 108.

⁶² Srov. Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 44.

⁶³ Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 26.

⁶⁴ Srov. Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 72.

⁶⁵ Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 28-29.

nic neodkládali na potom, protože žádné ‚potom‘ už být nemusí. Zároveň nás chce upozornit i na to, abychom si v životě nedávali přehršle cílů, protože by se nám pak jednoduše mohlo stát, že pro samé plánování a honbu za nesmyslnými cíli přestaneme žít teď. Žít teď, to jediné je důležité. V jeho etickém učení nalezneme mnoho rad, které promlouvají i člověku moderní doby. Epikúros nám např. radí, abychom si každého následujícího dne užili lépe než toho předešlého, pokud jsme na cestě, když už pak dojdeme konce, oddávejme se vyrovnané radosti.⁶⁶ Tehdy náš život bude mít mnohem větší smysl.

Co pro nás vůbec znamená štěstí? A co nás dělá šťastnými? Pokud jsme šťastni, máme v tu chvíli vše, ale pokud šťastni nejsme, děláme všechno proto, abychom tento stav zvrátili. Život však máme žít podle přírody a ta nás učí, abychom nepřikládali velkou cenu tomu, co získáme štěstím.⁶⁷ Pokud nám štěstí přeje, využijme toho, co nám přináší, ale nikdy se nemůžeme zlobit, když se k nám obrátí zády. Štěstí je vrtkavé a my se s tím musíme smířit. Nemůžeme se na ně v životě spoléhat. Svorně přijímejme dobra osudu, ale to, co lidé považují za dobro a zlo, nás nikdy nesmí ovlivnit, to je nestálé. Proto tedy moudrost nemá nic společného se štěstím.⁶⁸ Spíš se máme spolehnout na svou vyrovnanost a klid, to nám zaručí slast s mnohem větší pravděpodobností nežli štěstí.

1.8. Filosofie jako záruka slastného života

Filosofie je pro Epikúra tím, co člověka osvobozuje a co mu umožňuje šťastně žít, tedy léčí duši. „Podle Epikúra se radost ze života dostaví sama, když není přítomen strach, úzkost a bolest.“⁶⁹ Je tedy nutné překonat strach z nedosažení štěstí, z utrpení, z bohů a ze smrti, jak uvádí Epikúros. Dosažení životního štěstí je smyslem jeho etiky a nejvyšší formou je právě slast (HÉDONÉ). Tento slastný život je zároveň i životem ctnostným, protože „není možné, aby člověk žil slastně, nežije-li rozumně, krásně a spravedlivě.“⁷⁰

Epikúros lidem nabízí útěchu v době, kdy hledají oporu, protože se cítí osamoceni, a kdy potřebují mravní vedení. Toto mravní vedení zajišťuje mudrc, který se zároveň stává duchovním rádcem a lékařem duše. Epikúrův pohled na mudrce je tento: Jeho touhy jsou omezené, smrt ho neznepokojuje, má jasné a vyhraněné názory na bohy, proto se jich ani nebojí a ani neváhá odejít ze života, pokud by to bylo nutné. Prožívá život plný rozkoší,

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 31.

⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 37.

⁶⁸ Srov. Epikúros. *O šťastném životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 303.

⁶⁹ Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 319.

⁷⁰ Tamtéž, s. 324.

vzpomíná rád na minulost, přítomné si užívá a očekává budoucnost, na které ale není závislý a nehrouť se při představě, co všechno by mohlo přijít. A když se setká s bolestí, tato bolest nikdy nepřevyšší to, z čeho se raduje.⁷¹

Rozkoše je třeba si vážit a bolesti se vyhýbat. Mudrc tyto dvě věci zvažuje tak, že pokud by mu nějaká rozkoš měla přinést bolest, vyhne se jí, a na druhou stranu, pokud mu nějaká bolest přinese rozkoš, s radostí ji podstoupí.⁷² Je tedy neustále blažený, protože se pohybuje jen mezi samými dobry, žádné bolesti si nepřipouští, protože je přesvědčen, že bolesti, které prožívá, směřují ke slasti. Proto je tedy Epikúros přesvědčen o tom, že „mudrc je blažený i na mučidlech.“⁷³ K tomu mu pomáhá filosofie, cítí v ní oporu, proto se jí taky zabývá, k tomu Epikúros dodává, že „nesmíme se jen tvářit, že pěstujeme filosofii, nýbrž pěstovat ji skutečně, neboť nepotřebujeme zdraví zdánlivé, nýbrž opravdové.“⁷⁴ Takže pokud chceme dojít opravdové slasti, musíme se plně oddat filosofii, žádná jiná cesta k slasti není.

Mudrc se takovýmto způsobem snaží léčit lidské duše. Vnuká lidem myšlenku, že když se budou zabývat filosofií, vyléčí jim to jejich bolesti. „Prázdná řeč je filosofa, který neléčí žádnou lidskou bolest, neboť jako by nebyl žádný užitek z lékařství, kdyby nevyhánělo nemoci z těla, tak není žádný účinek ani z filosofie, jestliže nezapuzuje bolest duše.“⁷⁵ To se ale nestane, pojmáme-li filosofii vážně. Už při prvním seznámení s filosofií cítíme útěchu a tedy to, po čem jsme prahli. Díky filosofii se stáváme moudřejšími, především tím, že se osvobodíme od starostí omezením svých žádostí, a dojdeme tak duševního klidu, tedy i blaženosti.⁷⁶ Lidská blaženost spočívá v nepřítomnosti vzruchu, proto je nutné žít co nejprostším životem, abychom se těmto vzruchům mohli vyhnout, tedy odříct majetek, žít v ústraní od lidí, politiky i veřejného dění. To samé platí pro bohy, proto se jich není nutné obávat, protože aby bohové došli svého klidu, taktéž se musí vyhnout správě vesmíru a lidským záležitostem.⁷⁷ To je zase jejich základ blaženosti a dokonalého klidu.

Obsahem Epikúrovy filosofie je šťastný život. Cílem života je osvobození se od bolesti. „Filosof dovede využít ke štěstí krátkého, prchavého života, který se nikdy nevrátí. Je třeba se soustředit na každý okamžik, protože v něm je všechn smysl života, svět se nemění, eadem

⁷¹ Srov. Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 267.

⁷² Srov. tamtéž, s. 284.

⁷³ Tamtéž, s. 337.

⁷⁴ Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970, s. 31.

⁷⁵ Tamtéž, s. 36.

⁷⁶ Srov. Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 55.

⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 56.

sunt omnia.“⁷⁸ Je tedy nutné k filosofování využít každý den, protože nám přináší slast. Filosofie je pro Epikúra přípravovatelkou štěstí, cílem je pak tělesná i duševní slast, ke které se dostáváme na základě filosofování a rozumového uvažování.

Filosofie je pro Epikúra jako lék, který léčí duši, když ji přepadne nějaká vášně. Proti vášni se zde staví rozum. Z rozumu nakonec pochází nejvyšší slast. „Člověk nemůže žít slastně, aniž by současně nežil rozumně, a naopak žije-li rozumně, nemůže nežít slastně.“⁷⁹ Epikúrejci rozkoš vždy podřizovali rozumu, podle nich totiž slastný život nelze odloučit od ctnosti. Filosofie se zde stává vrcholem existence člověka.

⁷⁸ Rádl, E. *Dějiny filosofie I*. Praha: Votobia, 1998, s. 234.

⁷⁹ Laertios, D. *Životopisy slavných filozofov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie, 1954, s. 48.

2. Stoicismus

Stoicismus je dalším velice významným směrem helénistické doby. Pozornost je v této kapitole věnována dvěma jeho představitelům: Senekovi a Epiktétovi. Nejprve se zaměřím na dobu, ve které oba autoři působí, a samotný stoicismus jako filosofický směr, poté na útěsné spisy obou autorů.

Tento myšlenkový směr vzniká v době, kdy lidé ztráceli víru v tradiční náboženství, v politické ideály, jejich život byl neklidný. Vzdělanci v této době hledají útěchu ve filosofii a do středu zájmů se dostává člověk. Stoicismus byl nejdůležitějším a nejvlivnějším plodem helénistické filosofie, jak na to upozorňuje A. A. Long ve svém díle *Helénistická filosofie*. V helénismu se ztrácí uzavřenost městských obcí (polis), jedinec se stává občanem celého světa (kosmopolis), což znamená, že je vlastně doma všude, ale zároveň i nikde.

Seneca se řadí spolu s Epiktétem⁸⁰ a Markem Aureliem⁸¹ do doby pozdní stoy. Toto období se odehrává na římské půdě v císařské době. Seneca byl naproti Epiktétovi v etice dost umírněný, psal o otázkách životní moudrosti. Ve svých dílech Seneca často navazuje na Epikúra a v některých názorech se dokonce více přibližuje Epikúrovi než třeba Zenónovi⁸², např. v názorech o bozích a náboženství.⁸³ Inspiroval se i myšlením platónským a aristotelským, značný vliv na něj měl i Poseidónios⁸⁴. Svými myšlenkami, jako jsou například: tělo je vězení duše, smrt z tohoto vězení duši osvobozuje, inspiroval křesťany. Další významný představitel pozdní stoy, Marcus Aurelius, se v mnohém se Senekou a Epiktétem shoduje⁸⁵, dokonce se od nich inspiruje víc než ve staré stoe.

⁸⁰ Epiktétos z Hierápole ve Frygii (50-140). Sám nic nenapsal, jeho myšlenky se uchovaly díky jeho žákovi Fláviu Arriánovi z Nikomédie v Bythýnii (Malá Asie), který žil ve 2. století. Byl oddaným a věrným posluchačem Senekovým.

⁸¹ Marcus Aurelius Antoninus Augustus (121 - 180), byl římským císařem v letech 161 až 180. Byl významným představitelem pozdní fáze filosofie stoicismu, díky čemuž bývá nazýván „filosof na trůně“. Pohrdal nádherou a pohodlím. Je autorem jediného filosofického díla *Hovorů k sobě*, což jsou meditativní úvahy o životě a smrti. Svě dílo píše jako vnitřní dialog, tedy jako rozmluvu sama se sebou. Marcus Aurelius se snažil nalézt blaho. Šťastný člověk je podle něj ten, který zjistí, že proti osudu nemůže bojovat, ale že ho musí přijmout.

⁸² Zenón z Kitia (asi 333 – 262 př. n. l.) Zakladatel stoicismu a vlivný filosof helénismu. Z jeho díla se zachovaly jen zlomky u jiných autorů.

⁸³ Srov. Seneca, L. A. *Vybrané rozhovory*. Příbor: Fr. Drdácký, 1914, s. 8.

⁸⁴ Poseidónios (135 – 51 př. n. l.) Byl představitelem středního stoicismu a jeden z nejvšestrannějších mužů antiky. Založil filosofickou školu na ostrově Rhodu. Byl považován za významného polyhistora starověku. Doplnil stoické učení o eklektické prvky. V jeho učení najdeme četné herakleitovské motivy. Přitahovala ho myšlenka znovusjednocení vědy a filosofie. Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 310-311.

⁸⁵ Podle něj se člověk skládá ze tří částí, z těla, z duše a z mysli. Zastává názor, že je život krátký a duše není nesmrtelná, tím poukazuje na nekonečný čas před naším zrozením a po naší smrti.

Moudrost se stává nejvyšší ctností a dobrem. Vyrovnanost a moudrost ale člověku dány nejsou, k těm se musí dospět, jsou jeho cílem, ke kterému směřuje svou sebevýchovou. Stoicismus jako takový vede k duševní vyrovnanosti, ke kázni a uměřenosti, k pohrdání bohatstvím, k potlačování rozkoší a strachu. „Stoics held that the good, i.e. virtue a associated states, is the key to achieving the goal, i.e. happiness.“⁸⁶ Stoický mudrc je takový, který je uzavřen sám do sebe a oddává se pouze svému nitru, je to cesta k sobě samému, jejímž cílem je dosažení vnitřní svobody a blaženosti.

2.1. Stoická etika

Ve stoicismu je velmi důležitá etika⁸⁷, k jejímž hlavním námětům náleží ovládnání vášní a duševní klid. Člověk ze své přirozenosti pečuje o sebezachování, to je cílem našeho bytí, ne rozkoš a slast. Pokud se řídíme přirozenými zákony, dojdeme k blaženosti, tedy k dobru samotnému. „Žítí ve shodě s touto přirozeností, každému živoku vlastní, je tedy základní příkaz mravní.“⁸⁸ Abychom mohli žít ve shodě s přírodou, potřebujeme rozum, pouze člověk je nadán rozumem, žít ve shodě s přírodou tedy znamená žít ve shodě s rozumem, pouze takový život je ctnostný. A ctnost, neboli ctnostný život, to je cíl veškerého žití. Ctnost je to, co přináší rovnováhu a klid. Základní ctností je pro stoiky moudrost. Ctnost je jediným dobrem, ke všemu jinému máme být lhostejní.⁸⁹ „Ctnost je jediná a nedělitelná: ten, kdo má jednu ctnost (rozumnost, spravedlnost, umírněnost), má ctnosti všechny; dosáhl totiž moudrosti, v níž všechny ústí.“⁹⁰ Ctnostní nemůžeme být jen částečně, ctnostní buď jsme, nebo nejsme. Ctnost je jediným dobrem a špatnost je jediným zlem, vše ostatní nám má být lhostejné. Mravnost je věcí člověka, a to člověka jako jednotlivce. Morálka je pro stoicismus přirozená, založena na pojmu přirozenosti. Přirozený život člověka je pak životem podle rozumu, podle toho nejvyššího.

Život v souladu s přírodou je tedy tím jediným, co je rozumné, v tom tkví jediná ctnost a jediná blaženost. „The highest good for the Stoic is ,life in agreement with nature [...] which

⁸⁶ „Stoikové si myslí, že dobro, tedy ctnost a související stavy, jsou klíčem k úspěchu k dosažení cíle, tedy štěstí.“ In: *Stoic ethics* by Brad Inwood and Pierluigi Donini In: Mansfeld, J. & Schofield, M. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Cambridge University Press, 1999, s. 689. Překlad L.K.

⁸⁷ Stoicismus povyšuje nad všechny ostatní vědy etiku. Řeší otázky svobody člověka, smyslu života, lidského štěstí i osudu. Hlavním požadavkem stoiků byl klid (ATARAXIA), vyrovnání se se životem. „Stoická etika vyrůstala na individuálních problémech tehdejšího života a svým způsobem usilovala problémy přijatelně zodpovědět.“ In: Machovec, D. *Dějiny antické filosofie*, Jinočany: H&H, 1993, s. 170.

⁸⁸ Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 8.

⁸⁹ Adiaforon – lhostejnost (stoický mudrc je nezávislý na vnějším světě).

⁹⁰ Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení (od Tháleta k Roussevi)*. Praha: Paseka, 1999, s. 112.

is the same as virtuous life, virtue being the goal towards which nature guides us'.⁹¹ Vše ostatní jako majetek, čest, nemoc, smrt, chudoba, otroctví, není ani dobrem ani zlem, ale lhostejné. Přirozená morálka je rozumovou morálkou. Dobro stoikové chápou jako dobro mravní, které vede k ctnosti, a pouze ctnost má být naším cílem, jen tak dojdeme vnitřního klidu⁹². „Svoboda moudrého člověka je svobodou jednat v souladu s tím, co je správné, a říkat, co je správné, bez ohledu na cokoli jiného než na svůj vlastní úsudek.“⁹³ Stoický mudrc je zcela nezávislý na celém vnějším světě a žije v naprosté shodě a harmonii s přírodou. To je podstatou stoické etiky.

Otázky po duševní vyrovnanosti jsou samozřejmě aktuální i dnes, a to zvláště za tíživých životních situací, proto se mnohým z nás může stoicismus jevit blízký, vzdálená nám ale může být stoická pasivita a individualistický postoj, který vede k odpoutání jedince od společnosti.⁹⁴ J. Popelová je přesvědčena, že v dnešní době v sobě nemáme něco, co by nás činilo vyrovnanými, něco, co by pro nás bylo bezpečné a čemu bychom byli věrni. „Rozdrobili jsme svou osobnost, připoutali jsme ji k tisícům drobných předmětů ze svého okolí, a proto majíce ztratit něco z toho, co je kolem nás, máme pocit, že ztrácíme sebe.“⁹⁵ Nechceme se rozloučit s něčím, na co jsme zvyklí, co přijímáme jako smysl života, proto se raději přizpůsobíme různým změnám, jen abychom si danou věc nadále udrželi. Obáváme se ztráty různých jistot a radostí, proto ustupujeme, ale s takovým myšlením by se Seneca ani Epiktétos neztotožnili.

Stoicismus nám ukazuje, že jedině ctnostný člověk může být svobodný, tím tedy i moudrý (sofos). „Pouze ctnost má absolutní či pravou hodnotu.“⁹⁶ Moudrý člověk se totiž vyvaruje vášní, protože vášně nejsou rozumné a nevedou k pravému dobru, pouze k dobru domnělému. „Úkolem člověka je neustálý boj proti afektům.“⁹⁷ Cílem ctnostného člověka je oprostít se od všech afektů a vášní. Moudrým se člověk stává tehdy, když všechny afekty překoná. „Ctnost spočívá pouze a jedině ve volbě správného způsobu života.“⁹⁸ A správný způsob života je ten, který vede ke skutečnému štěstí, skutečnému dobru. „Like every ancient philosopher, the

⁹¹ "Nejvyšší dobro pro stoiky je život v souladu s přírodou [...], což je totéž co ctnostný život, ctnost je cíl, k němuž nás příroda vede." In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 291. Překlad L.K.

⁹² Ataraxia – neohroženost (ústřední pojem stoické etiky).

⁹³ Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 66.

⁹⁴ Srov. Seneca, L. A. *Útěchy*. Praha: Odeon, 1977, s. 254.

⁹⁵ Otáhalová-Popelová, J. Život a učení Senekovo. In: Seneca, L. A. *Z dopisů Senekových*. Praha: Melantrich, 1941, s. 8.

⁹⁶ Long, A. A. *Hellénistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 235.

⁹⁷ Störig, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991, s. 145.

⁹⁸ Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 86.

Stoic asks himself a question: what is a highest good? The answer, as befits a true sage, is of course, happiness (eudaimonia).⁹⁹

2.2. Lucius Annaeus Seneca

Tato kapitola pojednává o Senekovi, jehož meditace se vyrovnávají s nepřízní osudu a dotýkají se závažných záležitostí, jako je např: problém smyslu lidského života, morální hodnoty, ztráta majetku, chudoba, přátelství, štěstí a především: smrt; smrt a její vztah k životu.

2.2.1. Útěšné spisy

Seneca kladl důraz na sebekázeň, střídmy život a neustálou sebekontrolu, jež jsou podle něho hlavními body k dosažení vnitřní nezávislosti a životního štěstí. Horlivě doporučoval mravní zásady jako pevnost, statečnost, skromnost, pohrdání bohatstvím či spravedlnost. Tyto zásady vytvářel z pocitu bezmocnosti a osamění. „Konsolace je obvykle založena na předpokladu, že člověk není schopen ovládat, a tedy měnit vnější okolnosti, ale naopak může ovládat svůj rozum a svou vůli.“¹⁰⁰ Útěšné spisy se psaly z utrpení, z odloučení, z chudoby, ze ztráty nejbližších nebo z potupy. „Všechny útěchy zachovávaly obdobný postup: výklad o dané události, rozbor důvodů k zármutku, pasáž o zarmoucené osobě, nejčastěji ve formě elogia, a v závěru pak konfrontaci důvodů zármutku s vlastnostmi adresáta, což vyústilo v odmítnutí těchto důvodů.“¹⁰¹ Seneca se v útěšných spisech snažil aplikovat staré antické gnómy: „*Poznej sebe sama*“¹⁰² a „*Ničeho přiliš*“¹⁰³. Jeho cílem bylo dosáhnout spokojeného života svého i ostatních, chtěl se stát průvodcem ke klidnému a blaženému životu. Pro Seneku bylo lhostejné, jestli je někdo bohatý nebo chudý, podstatné je pouze to, jak chudák zvládne svou chudobu a boháč své bohatství. „Neumět snášet bohatství je stejnou známkou duševní slabosti jako neumět snášet chudobu.“¹⁰⁴

⁹⁹ "Jako každý filosof starověku, i stoik si klade otázku: Co je nejvyšším dobrem? Odpověď, jak se sluší na skutečného mudrce, je samozřejmě štěstí (eudaimonia)." In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 29. Překlad L.K.

¹⁰⁰ Seneca, L. A. *Útěchy*. Praha: Odeon, 1977, s. 252.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 252.

¹⁰² Chilon. In: *Zlomky předsokratovských myslitelů (kap. Sedmero mudrců)*. Vybral a přeložil Svoboda K., Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 29.

¹⁰³ Solón. In: Tamtéž.

¹⁰⁴ Otáhalová-Popelová, J. Život a učení Senekovo. In: Seneca, L. A. *Z dopisů Senekových*. Praha: Melantrich, 1941, s. 21.

Ve svých filosofických spisech a dopisech Seneca hledá cestu k mravní opravdovosti, vnitřní svobodě a duševní vyrovnanosti, píše úvahy o smrti, o chudobě o vyhnanství¹⁰⁵ a odpoutání se od potřeb a kladl důraz na přátelské a rovné vztahy mezi lidmi. Těmito motivy se budu zabývat v následujících podkapitolách. Hlavním spisem, z kterého čerpám, jsou *Listy Luciliovi*¹⁰⁶. *Listy Luciliovi* následně budu srovnávat s dalšími spisy¹⁰⁷. Jednotlivé podkapitoly budou rozděleny podle motivů, kvůli kterým lidé hledají útěchu.

2.2.2. Majetek, bohatství vs. chudoba

„Chudý není, kdo má málo, ale kdo touží mít více.“¹⁰⁸ Tento Senekův výrok dobře vystihuje, jak Seneca hledí na bohatství a chudobu. Kdo je bohatý a kdo je chudý? A kdo určí to měřítko, že s takovým a takovým majetkem jsem už bohatý? Bohatství přece není jistou zárukou spokojeného života, tak proč by se lidé za ním měli pachtit či se rmoutit z jeho ztráty? Podle Seneky není přece bohatý ten, který má sice peněz i majetku dost, ale přesto kouká po cizím, závidí a srovnává jiné statky s těmi svými. Seneca cituje Epikúra: „Ten má největší užitek z bohatství, kdo ho nejméně postrádá.“¹⁰⁹ Kdo si s chudobou rozumí, je vlastně neskutečně bohatý, nepachtí se totiž za zbytečnostmi, ale postačí si s tím, co má na dosah ruky. „Mnoho peněz nás stojí ne hlad našeho žaludku, ale naše mlsnost.“¹¹⁰ Naším pravým záměrem by mělo být to, abychom žili ve shodě s přírodou. Jídlo ať utiší pouze hlad, voda žízeň, oblečení ať slouží k ochraně před zimou a dům před ohrožením těla. Člověka přece stejně ochrání chatrč jako dům ze zlata. „Opovrhujte vším, co zbytečná námaha vytvořila jako ozdobu a okrasu. Uvažte, že kromě ducha nic si nezaslouží obdivu.“¹¹¹ Když budeme žít podle přírody, bude nám stačit málo, ale pokud budeme žít podle svých představ, nikdy nebudeme syti, představy totiž vyžadují mnoho. Přirozené touhy mají své hranice, ale touhy z představ meze nemají. „Budeme bezpečněji bohatí, zvíme-li, jak málo tíží být chudým.“¹¹²

¹⁰⁵ Seneca byl poslán do vyhnanství na popud Klaudiovy manželky Messaliny, byl obviněn z milostných styků s Klaudiovou neteří, Julií Livillou, a byl vyhoštěn na Korsiku, kde si svůj život ulehčoval psaním útěšných spisů. Píše tři, Polybiovi, matce Helvii a Marcii, kterými utěšuje ale hlavně sebe.

¹⁰⁶ Lucilius Iunior je mladší Senekův přítel. Vysvětluje mu, jaké předpoklady by měl mít pro vážnější studium filosofie a k tomuto studiu ho zároveň povzbuzuje.

¹⁰⁷ *O duševním klidu, O stálosti mudrce, O krátkosti života, O blaženém životě, Útěchy.*

¹⁰⁸ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 9.

¹⁰⁹ Epikúros. In: Tamtéž, s. 25.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 89.

¹¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹¹² Tamtéž, s. 29.

Nesmíme se nechat ovlivnit leskem vezdejšího života, naopak, musíme se od něj vzdálit. „Nejkratší cesta k bohatství je bohatstvím pohrdat.“¹¹³ Bohatství a moc nás odvléká od správného úsudku, neumíme věci hodnotit, měli bychom o nich přemýšlet ve shodě s přírodou, ne ve shodě s obecným míněním, jak uvádí Seneca. Bohatství není největším dobrem, jak si mnozí myslí. „Jestliže se někomu jeho majetek nezdá vrcholem bohatství, tu i kdyby byl pánem celého světa, přece je chudák.“¹¹⁴ Majetek nám překáží i ve studiu filosofie. Je tedy chudoba vlastně žádoucí? Chudoba je totiž bez starostí, stačí jí, když jsou splněna pouze naléhavá přání, jako je hlad, žízeň, nebo teplo. Pokud se člověk chce věnovat filosofii, musí být chudý, nebo aspoň podobný chudému, jak píše Seneca. Vždyť moudrost představuje pravé bohatství.

Bohatství a majetek představuje povinnost, a čím většího úspěchu v tomto ohledu získáme, tím větší musíme mít strach. Stojí za to to bohatství vůbec? Velký duch je ten, který žije s bohatstvím, a přesto je nezkažen ten, kdo je v bohatství chudý.¹¹⁵ Na chudobu se musíme připravit jako na něco snesitelného, chudoba může být nakonec i příjemná, jestliže k ní přistoupíme po dlouhých úvahách, tvrdí Seneca. Chudoba má v sobě totiž bezpečnost. Přírozenost nám poskytla možnost spokojit se s málem, to, co k životu potřebujeme, buď nestojí nic, nebo jen málo, přírozenost si žádá chléb a vodu a na tyto věci přece nikdo není chudý, máme to na dosah ruky. Přírozenost nám připravila bezpečnou cestu. Chudoby není nutné se bát, ani ztráty majetku a věcí. To, o co přijdeme, přece nikdy naše nebylo, umíme žít i bez toho. „Jestliže jsi to měl dlouho, ztrácíš to, když ses toho nasytil; jestliže krátce, ztrácíš to dřív, než sis na to zvykl.“¹¹⁶ Méně majetku a peněz znamená i méně starostí a závisti. A to je přece to, o co by nám v životě mělo jít, mít méně starostí, teprve takový život je životem dobrým. Majetek a rozkoše bychom si tedy měli odpírat, i když to může být někdy obtížné a nesnadné, ale to jen ze začátku, postupem času tato zdrženlivost bude opadat, až nakonec opadne úplně. „Není [...] trpké postrádat to, po čem jsi přestal toužit.“¹¹⁷

Bohatství nás často dostává do situací, kterým bychom se nejrady vyhnuli. Zbytečně nám ukládá mnoho neprospěšného, jako například domýšlivost, což je ovšem pouhé zdání velikosti, neboť pravá velikost je v dobru. Nikoho netěší vlastní majetek tak, jako ho sužuje majetek cizí. Chceme se opravdu celý život zaobírat tím, kdo co vlastní? Chceme se trápit

¹¹³ Tamtéž, s. 91.

¹¹⁴ Seneca, L. A. *Další listy Lucilioví*. Praha: Svoboda, 1984, s. 29.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 44.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 79.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 131.

tím, co má soused, a vyrovnávat se mu? To je přece ztrátu času. Takovému člověku chybí kvalitní hodnoty. Náš život by měl být o tom, že se spokojíme se sebou samým, a to nejen se svým majetkem, ale i se sebou, jakožto se svou vlastní osobou. Pokud se spokojíme se svým vlastním životem, lakomcem se nestaneme. Lakomec se celé dny zajímá jen o svůj nebo cizí majetek, ale to přece není to, proč jsme tady na světě. Kdybychom mysleli pořád jen na majetek, můžeme prožít slastný život? Lakomec navíc nikdy nepochopí, jak užívat správně peněz. To, co se mu zdá, že je pro něj výšinou, je pro něj vlastně pádem níž a níž. Bohatství má být v duši, ne v majetku, bohatý je ten, kdo se sžije se svou chudobou, tím se stává bohatým.¹¹⁸ „Kdo nejmíň chce, ten nejmenší má potřeby. Má vše, co chce, kdo umí chtít, co postačí.“¹¹⁹ Boháč si nikdy neřekne, že už má dost, kdo má hodně, chce pořád víc, nikdy se nenasytí, nemá cíle. Kdo má dost, dosáhl svého cíle, ale tohoto cíle ještě žádný boháč nedosáhl. Ten, kdo dosáhl svého cíle, poslouchá přirozenost, nekl se chudoby a umí v ní žít. Bohatství lidi oslepuje, mají pocit, že žijí šťastný život, ale takové štěstí je jen vnější. Tito lidé nikdy nemohou být blažení uvnitř a opravdově.

Seneca opakovaně upozorňuje, že majetek je největší zdroj lidského trápení. Lpí na něm jen omezený duch. „Neboť srovnáš-li všechno ostatní, co nás souží, jako smrt, nemoc, strach, stesk, snášení bolestí a námah, s tím, co zlého nám působí naše peníze, bude na této straně silná převaha.“¹²⁰ Seneca se zamýšlí nad tím, zda je zlo nemít, nebo ztratit. O chudobě soudí, že je s ní spojeno tím méně potíží, čím méně člověk může ztratit. Není totiž pravda, že bohatí by ztrátu snášeli statečněji, bolest ze ztráty je u každého stejná, u chudých i bohatých. A právě abychom se této ztráty, kterou provází bolest, vyhnuli, je lepší a snadnější vůbec nenabýt, nežli pozbýt. Mnohem snadněji se na chudobu zvyká, když jsme nikdy v nadbytku nežili. Proto jsou také spokojenější lidé, na které se štěstí neusmálo, než ti, ke kterým se vzápětí obrátilo zády. Ke spokojenému životu nám tedy Seneca doporučuje, abychom svůj majetek alespoň omezovali, tím se totiž vyhneme bolesti ze ztráty. „[...] Nejlepší míra peněz je ta, která neupadá do chudoby, ale ani se od chudoby příliš nevzdaluje.“¹²¹ Pomocí šetrnosti a střídmosti se pak může chudoba obrátit i v bohatství. Musíme zvětšovat svou zdrženlivost, jak v jídle, tak v zálibě v přepychu, mírnit touhu po slávě, na chudobu se dívat klidnými očima.

¹¹⁸ Srov. tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 236.

¹²⁰ Seneca, L. A. *O duševním klidu*. Praha: Lyra Pragensis, 1984, s. 55.

¹²¹ Tamtéž, s. 59.

„Všude, kde je něco příliš, je něco nezdravého.“¹²² Stejný názor na to měli už staří Řekové se svým smyslem pro správnou míru – „*Ničeho příliš*“¹²³.

Chudoba není pro nikoho zlá věc. Jak málo totiž člověku stačí ke spokojenosti a k tomu, aby mohl žít. Tělesné potřeby jsou skrovné, kdo chce něco nad jejich rámec, to už je předmět pouhé naší touhy, ne opravdové potřeby.¹²⁴ Majetek k životu není nijak potřebný, Seneca jej naopak pokládá za břímě starostí, kterého je nutné se zbavit. Chudoba lidem prospívá, léčí se díky ní, i když mnohdy proti své vůli. Seneca se ve svých spisech zmiňuje o tom, že je přece vrcholem hlouposti toužit po mnohém, když stejně můžu unést jen málo. „Chtivosti nestačí nic, přirozené potřebě stačí i málo.“¹²⁵ Seneca má tedy jasný názor v tom, že kdo se bude držet v míře, kterou nám dala příroda, nikdy nepocítí chudobu jako takovou, ale kdo tuto přirozenou míru překročí, bude chudý i přes největší nadbytek, luxus a bohatství. Majetek nám nezaručí spokojenost. Všechna dobra, která způsobují rozkoš, jako jsou peníze, moc či sláva, se získávají namáhavě a u lidí budí závist a touhu. Avšak tomu, kdo tato zdánlivá dobra má, jsou spíše na obtíž, než by mu prospívala, jsou nejistá a nikdy se klidně a dobře nedrží. Majetek a bohatství patří mezi zdánlivá dobra, která člověku doopravdy neprospívají, to bychom si měli uvědomit a nehnat se za něčím, co náš život nezlepší.

Nesmím se nechat skličovat tím, jestli bohatství mám nebo nemám, ale tak či tak jím musím pohrdat. Nestanu se šťastnějším, když budu bohatství mít. Nesmí se mě ale ani dotknout to, když o to bohatství přijdu, musím s tím být už předem smířený, že taková situace může nastat. Když na všechno, co dostanu, budu pohlížet jako na dar, který mi může být kdykoliv zase odebrán, nikdy pak už nebudu překvapený, když o svůj majetek přijdu. Budu na to připravený, že se něco takového může stát, a budu si vážit těch chvil, kdy jsem si toho daru mohl užít a zpátky dar odevzdám s díkem. „Moudrý muž nepokládá se nikdy za nehodna jakýchkoliv darů štěstěny. Nemiluje bohatství, ale rád je přijímá, nepřijímá ho ovšem do duše, nýbrž jen do domu svého.“¹²⁶ Ale když mu bohatství zmizí, život se pro něj nemění. Pro mudrce je bohatství jen jeho, v tom smyslu, že když ho ztratí, nic se pro něj nezmění, ale pro toho, kdo ztrátou bohatství či majetku velmi trpí, ten sám je majetkem svého bohatství. Stejně tak, jako když o majetek přijdeme, tak ho ani neodmítneme, když je nám dán darem, je to dar štěstěny a plod ctnosti. „Prohlašuji, že bohatství není dobrem, neboť kdyby bylo, činilo by lidí

¹²² Tamtéž, s. 62.

¹²³ Solón. In: *Zlomky předsokratovských myslitelů (kap. Sedmero mudrců)*. Vybral a přeložil Svoboda K., Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 29.

¹²⁴ Srov. Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 45.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ Seneca, L. A. *Vybrané rozhovory*. Příbor: Fr. Drdácký, 1914, s. 124.

dobrymi.“¹²⁷ I přesto, že bohatství není dobrem, tak nám Seneca doporučuje, abychom se bohatství nezbavovali, když už ho máme. „Ostatně však připouštím, že jest dovoleno je mítí, že jest užitečné a že skýtá mnoho příjemností v životě.“¹²⁸ Není to snad ale opak jiného Senekova názoru? Na jiných místech Seneka píše, že největší užitek z bohatství je ten, když ho postrádáme.¹²⁹ Bohatství nás odvléká od správného úsudku a dostává nás do situací, kterým bychom se nejraději vyhnuli.¹³⁰ Na jednu stranu si tyto názory odporují, ale pokud o tom přemýšlíme do hloubky, pochopíme, že Seneca opravdu bohatstvím pohrdá. Pouze tvrdí, že když ho máme, nějakým způsobem jsme se k němu dostali, může nám náš život zpříjemnit a usnadnit, ale nesmíme se jím nechat ovládnout, to by pak znamenalo, že bychom ho považovali za skutečné dobro, což by bylo v rozporu zase s jinou Senekovou myšlenkou o tom, že vnější štěstí nás skutečně šťastnými neučiní. Bohatství tedy patří mezi vnější dobra, ale když už ho máme, nepohrdejme jím, naopak ho využijme k dobrým věcem.¹³¹ Za určitých okolností je tedy bohatství dobrá věc, která nám může dobře posloužit, ale nikdy nesmíme dopustit, aby nás bohatství ovládlo a stalo se naším pánem.¹³²

2.2.3. Strach ze smrti

Proč se bojíme smrti? Čím nás děsí? Z jakého důvodu se snažíme vyhybat i pomyšlení na smrt, abychom si nekazili příjemné dny? Takovými otázkami se Seneca zabýval ve svých útěšných spisech.

V prvním *listě Luciliovi* se Seneca Lucilia táže, zda zná někoho, kdo si uvědomuje, že denně umírá. „V tom se totiž mýlíme, že vidíme smrt jen před sebou; veliká její část je již za námi. Celý náš minulý život je ve spárech smrti.“¹³³ Seneca Luciliovi radí, aby se chopil každé hodiny, aby se oprostil od přemýšlení o budoucnosti. Podle Seneky je žádoucí to, co je

¹²⁷ Tamtéž, s. 128.

¹²⁸ Tamtéž, s. 129.

¹²⁹ Srov. Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 25.

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 91.

¹³¹ Bohatství nepatří mezi skutečná dobra proto, že bohatství není v mé duši, pouze v mém domě. Nikdo se nemůže pokládat za šťastnějšího, bude-li sedět v pozlaceném domě, ani mě nikdo nemůže pokládat za nešťastného, budu-li spát v nuzném domě, na druhou stranu je samozřejmě lepší vykládat své učení slušně oblečen než nahý. In: Seneca, L. A. *Vybrané rozhovory*. Příbor: Fr. Drdácký, 1914, s. 129.

¹³² „U muže moudrého bohatství je sluhou, u hlupáka vládcem. Moudrý nepovolí bohatství v ničem, vám dovoluje bohatství všecko. Zvykáte si na ně a lípíte na něm, jako by vám bylo slíbeno, že věčně je budete mítí; moudrý muž však právě tehdy nejvíce přemýšlí o chudobě, když bohatstvím je zasypán.“ In: Tamtéž, s. 131.

¹³³ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 7.

ted', dnešek. „Kdo odkládá žít, tomu se život vytrácí.“¹³⁴ Podle Seneky nám totiž nic jiného než čas, který máme od přírody, nepatří.

Je nutné si uvědomit, že smrt čeká na každého z nás, nelze se jí vyhnout. „Všichni jsme k tomu vychováváni; kdo se rodí do života, tomu je údělem smrt.“¹³⁵ Smrti bychom se mohli bát pouze tehdy, kdyby setrvávala, ale ona ve skutečnosti buď ještě nedojde, nebo už přejde. Nejsme v ní, proto bychom se jí měli přestat bát a přijmout ji tehdy, když přijde. Ten, kdo neustále přemýšlí nad tím, jak svůj život prodloužit, samotný život nežije naplno. Spokojený život nemá ani ten, kdo má za to, že je největším dobrem žít na světě co nejdéle.¹³⁶ Podle Seneky bychom měli nad životem přemýšlet tak, abychom ho dokázali opustit s klidnou myslí, abychom na něm nelpěli a nedrželi se ho za každou cenu. Život si zpříjemníme hlavně tím, že se o něj přestaneme neustále strachovat, pravý a spokojený život přece neprožívá ten, kdo se neustále obává, že na něj někde číhá smrt. „Jenom takové dobro je plným potěšením pro majetníka, je-li mysl připravena na jeho ztrátu; nic však nemůžeme snáze oželeť nežli to, po čem již vůbec nelze toužit, přijdeme-li o to.“¹³⁷

Seneca byl přesvědčen, že strach ze smrti lze zmírnit, jestliže omezíme své touhy. Tuto myšlenku si ovšem vypůjčil od Hekatóna, který tvrdí: „*Přestaneš se bát, přestaneš-li doufat*“¹³⁸. Strach a naděje jdou ruku v ruce, vznikají z neklidného očekávání budoucnosti. Život nemáme žít v očekávání budoucnosti, ani stále začínat žít znovu, takový život je podle Seneky nedokonalý. „Nemůže přece být pevně připraven na smrt, kdo teprve začíná žít. Jde o to, abychom mohli říci, že jsme žili dost.“¹³⁹ Umíráme denně, každý den ztrácíme kus života, smrt je jen samotné dovršení tohoto umírání. Tak jako se smrti nesmíme ani bát, nesmíme po ní ani toužit. Vše má přirozeně plynout. Smrt bychom měli snášet stejně přirozeně jako život. Ani život bychom neměli buď příliš milovat, nebo příliš nenávidět, to samé se smrtí, nemáme k ní příliš chvátat a ani se jí bát.

Na smrt je nutné se předem nějak připravit, abychom se tak vyvarovali obav z konce života. „Před příchodem stáří jsem hleděl, abych dobře žil, nyní v stáří hledím, abych dobře umřel.“¹⁴⁰ Seneca se domníval, že dobře umřít znamená umřít bez odporu. Přednostně bychom se měli připravovat na smrt, ne na život, v životě má člověk pořád dojem, že mu něco

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 151-152.

¹³⁶ Srov. Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 12.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Hekatón. In : Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, s. 36.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 89.

schází. Počet let, po která jsme na světě, nerozhoduje o tom, že jsme žili dostatečně, o tom rozhoduje náš duch, který je v očekávání smrti. Není přece tak nutné lpět na životě, Seneca nás upozorňuje, že dobrem není žít, ale dobře žít, proto tedy nejde o to, zda umřeme teď nebo až později, ale důležité je pouze to, zda dobře, nebo špatně. „Dobře zemřít znamená uniknout nebezpečí špatného života.“¹⁴¹ Vždyť přece nezáleží na tom, kdy odejdeme, když tak jako tak tento svět jednou opustit stejně musíme, dlouhý život je tedy takový život, který je plný. Plný je tehdy, žijeme-li jej spokojeně a šťastně. „Nesmíme pečovat o to, abychom byli živi dlouho, nýbrž dostatečně.“¹⁴² Ten, kdo nežije naplno, i když žije dlouho, jako by žil mrtev, už před smrtí byl totiž mrtev. Avšak život toho, kdo žije naplno, je dokonalý.¹⁴³ Život musíme měřit činy, ne časem. Činy jsou přece to, co dělá náš život životem. Jaký život by to byl, kdybychom ho celý promarnili? Někdo i za málo let, co je na světě, dokáže víc věcí než ten, který je na světě mnohem delší dobu. A čím život je tedy hodnotnější? Kdo svůj život více naplnil a kdo ho žil naplno? Na každý den je třeba pohlížet jako na poslední. Rozsah života máme brát k dosažení nejvyššího cíle, k dosažení moudrosti. „Kdo k ní dojde, dotkne se ne nejvzdálenějšího, ale nejvyššího cíle.“¹⁴⁴

Smrti se nikdo z nás nevyhne, nemá tedy žádný význam se vyhýbat něčemu, čemu se stejně nelze vyhnout. Mezi nutností a osudem je rozdíl, pokud však člověk nepřijme poměry, do kterých se narodil, bude jeho osud vypadat jako nutnost.¹⁴⁵ Osud všem lidem předepsal, že jednou zemřou, je na každém z nás, jak tento úděl přijmeme, co se má stát, stane se. „Odmítání zemřít není nakonec nic platné; odmítání je beznadějně.“¹⁴⁶ Stoické meditace o smrti souvisí se stoickým fatalismem, jak na to ostatně upozorňuje J. M. Rist ve svém díle *Stoická filosofie*. Jiné věci, které se stanou, nejsou tak zřejmé, neznáme je. Stoikové nebojují proti osudu smrti, ale následují ji. Jak říká Seneca: „*Osud vede toho, kdo se chce dát vést, a vláčí toho, kdo nechce.*“¹⁴⁷

Podle Seneky bychom se každý den měli loučit spokojeně a radostně jako by už neměl přijít žádný další den. To znamená, že bychom měli žít každý den naplno a s radostí přijmout každý zítřek, který nám bůh sešle. Z každého nového dne bychom se měli radovat, ale očekávat bychom jej měli v klidu. „Nikdo se nestará, jak dobře žije, ale jak dlouho, ačkoli

¹⁴¹ Tamtéž, s. 104.

¹⁴² Tamtéž, s. 197.

¹⁴³ Srov. tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 198.

¹⁴⁵ Srov. Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 137.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 107.

všichni mají ve své moci žít dobře, ale žít dlouho nikdo.“¹⁴⁸ Dobro života nespočívá v jeho délce, ale v jeho využití, jak uvádí Seneca ve svých meditacích.

Senekův názor na smrt souvisí i s rozlišením věcí, které jsou v naší moci, a věcí, které v naší moci nejsou. O smrti je nutné uvažovat, protože kdo uvažuje o smrti, zároveň s tím přemýšlí o svobodě. Podle Seneky lhostejný vztah ke smrti člověka osvobozuje. „Kdo se naučil umírat, odnaučil se otročit.“¹⁴⁹ Takový člověk žije svobodně a jediné, co ho svazuje, je láska k životu. Seneca usuzuje, že je krásné dovršit život dřív, než přijde smrt, a pak už jen v klidu a s vyrovnanou myslí čekat, než uplyne čas, který nám ještě zbývá. V tu dobu nám na čase už nezáleží, nemusíme se starat o věci, které přijdou. Lidé, kteří dychtí po budoucnosti, nepatří sami sobě.¹⁵⁰ Každý musí být pánem sama sebe, mít pevnou mysl, poznat skutečná dobra a nemít potřebu žít déle než je nutné. Zemřít bychom měli se vztyčenou hlavou, ne prosit o život. Jaký je totiž prospěch, kdybychom získali pár dní nebo pár let navíc? „Rodíme se bez naděje na milost.“¹⁵¹

Se smrtí se setkáváme každý den, proto bychom z ní neměli mít strach. Smrt všech je stejná, avšak to, jak k ní kdo dochází, se liší, přestože cíl samotný je u všech stejný. Žádná smrt tedy není menší nebo větší, vždy směřuje stejným směrem, k ukončení života. Lék, který Seneca předepisuje, zní: „*Pohrdej smrtí.*“¹⁵² Se smrtí je spojena útěcha, neboť smrt se k nám už nevrátí. Je pošetilé dělat si plány do budoucna, když ani nevíme, co vlastně bude zítra, samotné ‚*budu*‘ nám klidný život nepřipraví. Budu stavět, budu vydělávat, budu budovat kariéru a teprve potom budu ve stáří užívat zaslouženého klidu. Ale co když se zaslouženého staří nedožijeme? Jaký to pak bude prožitý život, když všechno děláme pro nějaký cíl, kterého se nakonec třeba ani nedočkáme? Proto musíme svůj život žít každý den naplno. Nikde nemáme slíbeno ani to, že přijde nějaký zítřek, natož daleká budoucnost. Život je teď, ne někdy potom. Kdybychom si to uvědomili, každý den by se nám stal vzácnějším, nic by pro nás nebylo samozřejmostí. Seneca k tomuto dodává, že i pro šťastné lidi je všechno nejisté. „Nikdo si nemá od budoucnosti nic slibovat.“¹⁵³

I když čas probíhá podle přesného zákona, nám je neznámý, nevíme ani minutu dopředu přesně, co se bude dít. Každý člověk, který se zneklidňuje tím, že neví, co bude, se dostává do

¹⁴⁸ Seneca, L. A. *Další listy Lucilioví*. Praha: Svoboda, 1984, s. 55.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 59.

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 60.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 72.

¹⁵² Tamtéž, s. 130.

¹⁵³ Tamtéž, s. 228.

koloběhu strachu, který jen tak neskončí. Takový člověk je závislý na své budoucnosti a nikdy nedojde klidu. Podle Seneky máme do budoucna očekávat pouze smrt, nic jiného v budoucnosti není zaručeno. Smrt je pro nás jediná jistota, kterou máme. Osudem je nám dáno, jak dlouho na tomto světě budeme. Nikdy nemáme prosit o delší život. S délkou našeho života se musíme za každých okolností spokojit. A staneme-li se vyrovnanými, dojdeme tím duševního klidu, tedy cíle, kterého chceme dosáhnout. Proto je nutné přestat lpět na životě a uvědomit si, že je úplně jedno, kdy smrt přijde, bude to tak jako tak dřív nebo později, čeká nás to každopádně, jde jen o to, jak se na to připravíme.

Smrt nás nemůže zaskočit, narodili jsme se s tím, že víme, že jednou přijde. Ať už člověk dělá cokoli, je nutné, aby si ustavičně uvědomoval svou smrtelnost a to, že jeho smrt může přijít kdykoli. „Vždyť život nám byl dán s podmínkou, že zemřeme; k tomuto cíli se ubíráme životem. Proto bát se smrti je známkou pošetilosti, protože jisté věci jsou očekávány a jen nejisté jsou předmětem obav. Smrt má oprávněnou a nepřemožitelnou nutnost.“¹⁵⁴ Seneca upozorňuje, že smrti jako takové se nebojíme, trýzeň nám způsobuje samotné pomyšlení na smrt. „Kdyby tedy byla předmětem našeho strachu smrt, musili bychom se jí bát neustále.“¹⁵⁵ Myšlenka smrti v lidech vyvolává obavu z něčeho vzdáleného a neznámého. Když se však té myšlenky na smrt přestaneme bát a přijmeme ji, zároveň se vůči smrti staneme odolnějšími. Podle Seneky není nikdy šťastné to, co je spojeno se strachem. A když nejsme šťastni, nebaví nás žít, dostáváme se pak do situace, kdy nechceme ani žít, ani zemřít, život nás mrzí a ze smrti máme strach. Náš život je rozkolísaný a štěstí se v tomto stavu nedostavuje. Tuto rozkolísanost však můžeme vyrovnat tím, že se vyvarujeme negativních myšlenek na smrt. Když smrt jako takovou přijmeme za součást našeho života, strach z ní najednou zmizí a my si dny, které nám ještě do konce života zbývají, můžeme užít plnými doušky a beze strachu.

Každému byl vymezen určitý díl času na světě, který nemůžeme prodloužit, osud nezměníme, je pevně určen. Každý směřuje ke svému konci. Náš osud je nezvratný, každému se plní to, co mu bylo slíbeno. Osud jde svou cestou a modlitby zde neplatí. Každý z nás už od narození kráčíme svou cestu ke smrti. Všichni si myslí, že ke smrti se přibližuje pouze stáří, ale ve skutečnosti se k ní přibližuje každý věk. Smrt se tedy skrývá už v samém slově život. Ničí život nemůže být tak zajištěn, že už by se ten dotyčný nemusel bát vůbec ničeho.¹⁵⁶ „A proto si právě nejbláženější mají přát smrt, poněvadž při tak veliké nestálosti a

¹⁵⁴ Seneca, L. A. *Výbor z listů Lucilioví*. Praha: Svoboda, 1969, s. 49.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 50.

¹⁵⁶ Srov. Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 119.

zmatku může se za jisté pokládati jen to, co bylo.“¹⁵⁷ Osud měří každému stejným metrem, tím se zároveň mírní jeho krutost. Na osud si sice můžeme stěžovat, ale nijak ho změnit nelze ani slovem ani pláčem, nikoho z nás neušetří, nikomu nesleví, stojí si za svým, nic ho nepřemůže. My se s ním musíme smířit, to je to jediné, jak se můžeme s těžkými ranami osudu vyrovnat, rozum musí zastavit naše trápení.

Lidé se smrti bojí, ale i přesto nežijí tak, aby každý den využili plnými doušky. Spousta lidí odkládá svůj život na ‚*potom*‘. Ale jaké potom? Máme snad záruku, že se zítra probudíme? Blaženost nehledí do budoucnosti, ta je tady a teď. To nejlepší, co nás čeká, je teď, zatímco to, co zbývá, je nejisté. Teď budu hromadit majetek a od padesáti si dopřeju klidu. V šedesáti už nebudu mít žádné povinnosti. Kde bereme tu jistotu tak dlouhého života? Proč odkládáme to, co bychom měli dělat už teď, na nějaké potom, které možná ani nepřijde? Je pozdě začít život v době, kdy už se chýlí ke svému konci. Neměli bychom zapomenout na to, že jsme smrtelní, naopak bychom to měli mít neustále na zřeteli. Neodsunovat svůj život na potom, na stáří a teprve tehdy chtít začít žít. Co vlastně dělají lidé, když svůj život odkládají? Nejhorší varianta je, jestliže se oddávají rozkoším. Avšak ani příliš zaměstnaný člověk k souladu s přírodou, tedy k dobru, nedospěje. Takový člověk se nestará o to, jak žije, už vůbec ne, zda žije dobře. Seneca radí, abychom přemýšleli o tom, jak dobře žít i jak umřít. Velký duch se značí povzneseností nad lidskými strastmi, tedy i nad smrtí. Takový duch má potom nejdelší život, ne co se týče počtu let, ale jejich kvality. Neboť čas, který mu byl vyměřen, nezůstal ladem. Takovému člověku jeho čas stačil, se svým odchodem je smířený, víc dní, měsíců ani let by jeho život už nijak nezlepšily. Jaké rozkoše by mu mohly být ještě nabídnuty? Všechno už zná a ostatní je dílem osudu, nic už mu nemůže být odebráno.

Čas zpátky vzít nelze, jestliže svůj čas promrháme, nebudeme to moci už napravit, proto bychom si předem měli rozmyslet, jak se svým časem naložíme, naše roky nám už nikdo a nikdy nenahradí. Pokud je člověk příliš zaměstnaný, život mu utíká mezi prsty, avšak smrt přichází, té se vyhnout nelze, na ni si každý z nás udělat čas prostě musí. Čeho se vlastně snaží zaměstnaní lidé dosáhnout? Celý život se zabývají hlavně plány do budoucnosti, čímž ztrácejí přítomnost. Seneca tvrdí, že očekávání je největším nepřítelem života. „Dnešek ztrácíš, uvažuješ o tom, co v rukou náhody spočívá a nevíš si toho, co máš v rukou svých vlastních. Kam hledíš a k čemu směřuješ? Vše, co teprve nastati má, jest nejisté, a proto žij bezprostředně.“¹⁵⁸ Jakkoli krátký život je dlouhý, pokud je člověk moudrý¹⁵⁹, a když přijde

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Seneca, L. A. *O krátkosti života*. Královské Vinohrady: L. Bradáč, 1927, s. 49.

jeho poslední den, bez zaváhání vyjde vstříc své smrti. Na smrt bychom měli pohlížet tak, že když už si nás příroda povolá zpět, neměli bychom se tomu bránit, naopak bychom se měli odevzdat. „Špatně bude žít ten, kdo nebude umět dobře umřít.“¹⁶⁰ Déle a snáze bude žít ten, kdo smrt bere jako součást svého života, kdo se jí nebrání. „Kdo se bude bát smrti, nikdy neudělá nic, co by bylo hodné živého člověka.“¹⁶¹ Je nutné si uvědomit, že náš osud byl určen už při našem zrození, tím budeme s osudem smířeni a už nás nikdy nepřekvapí nic z toho, co se stane, budeme tedy vyrovnanější. I kdyby naše smrt přišla brzy, my se s ní musíme smířit, je to náš osud, který musíme přijmout.

Musíme si zvykat i na nebezpečí, která nám hrozí, a uvědomit si, že nás to může potkat kdykoliv. Když v okolí vidíme, že se někomu děje něco zlého, tak si nesmíme říct: „*Mně se to nestane*“. „Co stihne jednoho, to stihnout může každého.“¹⁶² Díky takovému zvykání si na různé rány osudu se stáváme odolnějšími. Pokud nebudu brát na vědomí, že se něco špatného může stát i mně, dávám nad sebou moc nepříznivému osudu. S dobrými i zlými lidmi lomcuje osud bez rozdílu. Smrt je velká ztráta, ale je to lidský úděl. „Osudu se ničím nevzdoruje tak účinně jako statečnou a klidnou myslí.“¹⁶³

2.2.4. Bolest ze ztráty přítele

O smrtelnosti je důležité přemýšlet neustále, jak o té své, tak i o smrtelnosti svých blízkých. „Vše, co se má jednou stát, může se stát už dnes.“¹⁶⁴ Na smrt tedy musíme být připraveni, jak na tu svou, tak na smrt našich nejbližších, ulehčí nám to pak naše trápení, když se něco takového stane.

Čím je bolest větší, tím bývá kratší¹⁶⁵, to je pro nás útěchou. Naši bolest si učiníme lehkou, když ji za lehkou budeme považovat, není nic horšího, než když si tuto bolest připouštíme, tím se to pro nás stává ještě obtížnější. Vše záleží na představě. Pokud si představíme, že je tato bolest pro nás snesitelná, snesitelnou se opravdu i stane. Musíme přestat oplakávat minulé bolesti a hledět dopředu. „Co z toho máš, jestliže znova prožíváš uplynulé bolesti a jsi nešťastný proto, že jsi byl nešťastný!“¹⁶⁶ To, co nám působilo bolest, je

¹⁵⁹ Poseidónios: „Jeden den vzdělaného člověka je delší než nejdelší život člověka nevědomého“ In: Seneca, L. A. *Další listy Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1984, s. 136.

¹⁶⁰ Seneca, L. A. *O duševním klidu*. Praha: Lyra Pragensis, 1984, s. 72.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 73.

¹⁶² Tamtéž, s. 75.

¹⁶³ Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 82.

¹⁶⁴ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 94.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 49.

¹⁶⁶ Seneca, L. A. *Další listy Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1984, s. 132.

snadné snášet, když už je to za námi, za námi je tedy i konec tohoto neštěstí, takže ukončíme už i náš zármutek. „Je tedy třeba zbavit se dvou věcí, strachu z budoucích potíží a vzpomínky na potíže minulé. Jedno se mě už netýká, druhé ještě ne.“¹⁶⁷ Náš duch musí být pevný, aby s bolestí mohl bojovat. Seneca usuzuje, že největším neštěstím je pro člověka to, domnívá-li se, že pro něho něco neštěstím vůbec je. Za neštěstí člověk považuje třeba ztrátu svého přítele. Seneca je však toho názoru, že se máme radovat, že jsme takového přítele vůbec měli, a ne truchlit nad tím, že jsme ho ztratili. Milovaný přítel s námi zůstává i přesto, že nám ho smrt vzala. Je zbytečné truchlit, když z takového truchlení nemáme žádný užitek. Podobně jako je nespravedlivé si stěžovat na něco, co vlastně jednou čeká nás všechny. „Kdo si stěžuje, že někdo umřel, stěžuje si, že byl člověkem. Všichni máme stejný úděl: Kdo se narodil, na toho čeká smrt.“¹⁶⁸ Doba, která je nám určena, je pro každého jiná, ale konec je stejný. Nestálost lidských osudů protkává jediná jistota a tou je smrt, a i přesto všichni nařkají na tu jedinou věc, kterou není nikdo oklamán. Život není ani dobrem, ani zlem, je místem pro dobro a zlo, jak uvádí Seneca v *Listech Lucilioví*. V posledním vydechnutí není bolest, útěchu můžeme hledat v tom, že tato bolest nebude trvat dlouho. Vysvobozením pro nás může být i fakt, že po této bolesti nebudu cítit už nic, žádnou další bolest.

Pokud jsme nešťastní ze ztráty někoho blízkého, můžeme truchlit, ale pouze takovým způsobem, že sami sobě nebudeme ještě víc ubližovat. Náš blízký, ten, který je už po smrti, z toho nemá nic, je mu jedno, jak moc pro něj trpíme, ale nikdy by si nepřál, abychom sami sebe dělali nešťastnými. „Vždyť jaká je pošetilost ukládat si v neštěstí ještě trest a vědomě si rozmnožovat utrpení.“¹⁶⁹ Musíme se na takové věci předem připravit, být vůči osudu odolní, uvědomit si, že to, co se děje kolem nás, se může přihodit i nám, existuje tolik případů, že bohatí najednou zchudli. My si musíme uvědomit, že náš osud má stejně vratké základy. Nemělo by se nám stát to, že budeme překvapeni z toho, co na nás osud uvalil, že nebudeme tušit, že nás něco takového mohlo potkat, musíme být připraveni na vše. Seneca nás upozorňuje, že vše, ať to jsou děti, pocty, majetek, partner a ostatní statky závislé na nejisté a vratké náhodě, je zařízení cizí, jen vypůjčené, nic z toho jmenovaného nám není dáno darem. Nic z toho není naše, nestojíme ve svém, naopak musíme být připraveni na to, že to, co jsme měli takto zapůjčeno, musíme být schopni ochotně vrátit zpět, kdykoli o to budeme požádáni, a vrátit to bez pláče a nářků. „Jen velmi špatný dlužník spílá svému věřiteli.“¹⁷⁰ Právě z tohoto

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 218.

¹⁶⁹ Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 78.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 88.

důvodu musíme své blízké milovat takovým způsobem, jako by nám nikdo neslíbil, že tady budou navěky, ale ani ne na dlouho.¹⁷¹ Musíme se tedy radovat z každého dne, který jsme se svým přítelem mohli trávit a být za to vděční.

Ze smrti našeho přítele můžeme vinit čas, kdy se narodil, protože už při jeho narození mu byla oznámena smrt, s tímto zákonem byl každý zplozen. Osud je tvrdý a nepřemožitelný, musíme vytrpět vše, co si pro nás přichystal.¹⁷² Každý z nás má svůj vyměřený čas na světě a s tím nikdo z nás nic neudělá. Nemůžeme si nic plánovat do budoucnosti, nikdy nevíme, co se stane, může nás takto osud dostihnout buď právě smrtí, nebo jinou ranou, proto je nutné žít teď a tady, přítomností. Jedině tak můžeme dojít spokojenosti se svým osudem, tím, že svůj čas, který je nám na tomto světě vyměřen, využijeme na maximum.

Je samozřejmostí, že se budeme pro smrt svého přítele trápit, ale tato bolest bude pouze tak velká a obtížná, kolik jsme jí dovolili být. Lék na tuto bolest máme ve svých rukou. Záleží, jak na smrt bližního hledíme, tím myslím, jsme-li smutní, že odešel, či smutníme-li z toho důvodu, že nás jeho smrt připravila o něco dalšího, ať už je to cokoliv. „Není věru hoden útěchy ten, kdo nese synovu ztrátu tak těžce, jako by byl ztratil otroka, kdo může ve svém synovi vidět více než jen syna.“¹⁷³ Zemře-li nám někdo blízký, máme truchlit pouze nad ním, ne nad tím, že jsme v něm zároveň ztratili pomocníka, živitele atd.

Ve smrti není nic zlého, mrtvý už nic necítí, nic mu nehrozí. Smrt nás všeho špatného zbavuje a navrácí nás do stavu úplného klidu, do stejného stavu, jako před narozením. Lituje-li tedy někdo mrtvé, měl by litovat i nenarozené? „Smrt není ani dobro ani zlo, neboť dobro nebo zlo může být jen to, co jest něco. Co však samo o sobě není nic a vše obrací v niveč, nevydává nás žádnému osudu.“¹⁷⁴ Tedy ten, který není, nemůže být nešťasten. Smrt činí, že narození není trest a přispívá k tomu, že si každý můžeme zachovat zdravý rozum a moc nad sebou samým.¹⁷⁵

Ztratíme-li přítele, útěchou nám má být to, uvědomíme-li si, že není křivdou, že jsme ho ztratili, ale že máme vlastně obrovské štěstí, že jsme takového přítele vůbec měli a že jsme se

¹⁷¹ „Srdce se musí stále napomínat, aby vše milovalo jako věci ustanovené k odchodu, ba již na odchodu.“ In: Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 89.

¹⁷² Srov. tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž, s. 111.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 113.

z něj mohli těšit. „Pokládej tedy za nesmírné dobro, že jsi měl nejlepšího bratra, nemysli na to, oč déle jsi ho mohl mít, nýbrž jak dlouho jsi ho měl.“¹⁷⁶

2.2.5. Sebevražda

Sebevraždu stoikové považovali za projev rozumnosti a nezávislosti na vnějších okolnostech života.¹⁷⁷ Vycházeli ze Sókratovy myšlenky, že žít stojí za to, jen když se žije dobře. „Přestaň žít, kde chceš, jen když závěr bude dobrý.“¹⁷⁸ To je výrok, který velmi dobře vystihuje Senekův názor na sebevraždu. Neodsuzuje ji, ale ani nedoporučuje. Dobrovolný odchod ze světa připouští v případě, že jsme přesvědčeni, že už nám naše tělo nedovolí kvalitně žít dosavadní život. „Silný a moudrý muž nesmí ze života utéci, smí jen odejít.“¹⁷⁹

Tak, jako není život lepší tím, že je delší, se smrtí je tomu opačně, je tím horší, čím je delší. Člověk by měl vyhovět duši ve smrti. Při smrti se máme chovat sobecky a myslet jen na sebe, nejlepší cesta je totiž ta, která se nám nejvíc zamlouvá. „Způsob smrti je [...] v naší moci, stejně jako alespoň v jisté míře to, kdy zemřeme.“¹⁸⁰ Seneca si myslí, že ten, kdo tvrdí, že člověk nemá právo sáhnout si na život, brání svobodě. „Věčný zákon nezařídil nic lépe, než že nám dal jediný vchod do života, ale východů mnoho.“¹⁸¹ Pokud se lidem jejich život líbí, ať ho žijí, ale pokud ne, mají možnost ho ukončit a dál se netrápit. Jak Seneca píše, je třeba dát přednost nejhorší smrti před nejskvělejšímu otročením, „kdo se naučil umírat, odnaučil se otročit.“¹⁸²

Rozum nás vede k přesvědčení, že cesty ke smrti jsou rozmanité. Cíl je vždy jen jeden, ale cestu si můžeme zvolit. Pokud člověk ví, že už se svého trápení nezbaví, může dobrovolně odejít, ani ne tak kvůli samotné bolesti, ale kvůli tomu, že mi tato bolest už neumožňuje žít tak, jak se žít má. „Je slabý a zbabělý, kdo umírá kvůli bolesti, je hloupý, kdo žije pro bolest.“¹⁸³ U smrti nezáleží, zda ona přijde k nám nebo my k ní. Smrt je nám předurčena, každý umírá jen ve svůj den, nikdo ze svého času nic neztrácí.¹⁸⁴ Smrt je nevyhnutelná, tím se pro nás stává zdrojem neklidu, proto tedy stoikové ospravedlňují svůj názor, že vzít si život je za určitých okolností dokonale rozumným činem. Sebevražda je pro Seneku výrazem toho, co

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 149-150.

¹⁷⁷ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 306.

¹⁷⁸ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 140.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 41.

¹⁸⁰ Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 139.

¹⁸¹ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 106.

¹⁸² Seneca, L. A. *Další listy Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1984, s. 59.

¹⁸³ Tamtéž, s. 102.

¹⁸⁴ Srov. tamtéž.

je v naší moci, a projevem svobody lidské vůle. „Pohrdání vlastním tělem je jasnou známkou svobody.“¹⁸⁵ Moudrý člověk je pro stoiky člověk, který je pánem sebe sama. „Svoboda proto bude schopností plně se o sebe postarat; a tento druh svobody je pro Seneku nejlépe doložen právem zvolit si život nebo smrt.“¹⁸⁶

Seneca považuje sebevraždu za konečné potvrzení svobody člověka, a snad dokonce za jediný skutečně svobodný čin, píše Rist ve *Stoické filosofii*. Sebevražda je přístupná pouze v nejkrajnějších případech, je to jen jedna z možností, kterou člověk má. Záměr, který nás dožene k sebevraždě, musí být rozumný. Rozumné důvody stoiků jsou: vlast, přátelé, nesnesitelná bolest nebo nevléčitelná nemoc. „Smrt si lze přivodit kvůli někomu jinému, nebo, za zvláštních okolností, kvůli sobě samému.“¹⁸⁷ Sebevražda je pro moudrého člověka východiskem, ke kterému se ale obrátí pouze tehdy, bude-li to nutné. Pro Seneku je sebevražda námětem jeho neustálých úvah, opakovaně zdůrazňuje obecnou platnost práva na sebevraždu. Seneca se domnívá, že moudrý člověk by měl žít tak dlouho, jak má, ne jak může. Sebevražda činí člověka svobodným. „V zásadě je Senekův moudrý člověk do smrti zamilován. Hledá přijatelnou záminku pro to, aby mohl zemřít.“¹⁸⁸

2.2.6. O blaženém životě

Co vlastně činí život šťastným? Nebo - co pro to můžeme vykonat, abychom žili šťastní a blažený život? Štěstí nesmíme hledat ve vnějších věcech, ale sami v sobě. Vnější štěstí nás skutečně šťastnými neučiní, ani majetek, ani bohatství, ani sláva ke skutečnému dobru nevedou. Důležité je hledat štěstí vnitřní, v sobě, v ctnosti, ve shodě se svou přirozeností.

Důležité je být v souladu s přírodou, teprve pak můžeme žít šťastný život. Tento Senekův názor se objevuje v jeho útěšných spisech, je v nich shrnuta jeho moudrost a znalost života, v nich nás nabádá k neustálému zdokonalování sebe sama. „Napomíná, abychom vždy žili ve shodě s přírodou, pohrdali míněním davu a neměli strachu ze smrti, chválí samotu, chudobu a klidnou odevzdanost do osudu.“¹⁸⁹ Jedině skrze samotu a přemýšlení lze nalézt smysl života, pouze takový život nás učiní dobrými. Vše, co nás od takového života odvádí, je malicherné, a od toho se máme podle Seneky oprostít. Klid a samota, to je to, co nám Seneca doporučuje, to nás dovede ke spokojenému a dobrému životu. Ti, co se ženou za majetkem, slávou a mocí,

¹⁸⁵ Seneca, L. A. *Výbor z listů Lucilioví*. Praha: Svoboda, 1969, s. 65.

¹⁸⁶ Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 140.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 249.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 260.

¹⁸⁹ Seneca, L. A. *O krátkosti života*. Královské Vinohrady: L. Bradáč, 1927, s. 16.

nikdy nedosáhnou spokojeného života, jejich život nebude nikdy naplněn. Ve svých spisech se Seneca snaží, abychom se naučili snášet pohromy a kruté rány osudu, abychom se s takovými životními katastrofami dokázali vyrovnat a odevzdali se moudrosti a filosofii. Smyslem a cílem života je pro Seneku ctnost, která je stejně důležitá jako rozum a příroda. Ctnost je jediným opravdovým dobrem a díky ní se stáváme opravdu šťastnými.

Ke skutečně blaženému životu si musíme uvědomit, že je nutné nedat na vnější krásu, na lesk bohatství a na pomíjivou slávu. „Jak veliký je zástup obdivovatelů, tak veliký i závistníků. Kéž hledal bych raději, co vskutku dobré jest, čeho bych pocítil, ne čím bych se vynášel.“¹⁹⁰ Věci, které dáváme ostatním lidem na odív, se lesknou jen na povrchu, uvnitř jsou ubohé. A my musíme hledat věci ne na pohled dobré, ale pevné a krásné uvnitř. Pravé moudrosti dosáhneme tehdy, když se řídíme zákony přírody, tedy i blažený život je takový život, který žijeme v souladu s přírodou. Naším cílem je dojít bezpečně duševního klidu bez strastí a strachu, vyhnout se vášním, přijmout svůj osud, mít smysl pro pravdu, jediné tak dojedeme k pravému dobru.¹⁹¹ Seneca nám ukazuje, že teprve pevný životní názor nám zaručuje blažený život. Zdravý rozum je jeden ze základů na cestě k blaženosti. Blaženým se pak stává ten, který usuzuje na základě svého zdravého rozumu a je vyrovnaný se svým osudem, ať už je jakýkoliv. „[...] Nikdo nežije čestně, kdo nežije blaženě, nikdo pak blaženě, kdo nikoliv zároveň čestně.“¹⁹² Ctnost je počátkem každého dobra, rozkoš zla. Ctnost je něco vznešeného, je nepřemožitelná, rozkoš je něco nízkého a vratkého. S ctností se setkáme v chrámech, s rozkoší na temných místech.¹⁹³ S rozkoší je to tak, že čím víc se jim oddáváme, tím menším člověkem se stáváme. Následkem takového života je ztráta svobody, stáváme se postupem času otrokem svých vášní a náš život začínáme žít v obavách, v nejistotě a v úpadku.

Ve spise *O blaženém životě* se Seneca snaží vyvrátit Epikúrovy myšlenky o tom, že ctnost by nutně musela souviset s rozkoší. Podle Seneky Epikúros předkládá rozkoš střízlivou a suchou, ale mnozí se na ni odvolávají a zakrývají za ní své choutky a vášně. Seneca si uvědomuje, že to není Epikúrova vina, že on ostatní nenabádá k rozkošnictví. Epikúrovy předpisy jsou svaté a správné, uvádí na jednom místě Seneca. „A totéž, co my pokládáme za pravidlo ctnosti, pokládá Epikúros za pravidlo rozkoše: Poručit, aby se řídila dle přírody,

¹⁹⁰ Seneca, L. A. *Vybrané rozhovory*. Příbor: Fr. Drdácký, 1914, s. 98.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, s. 101.

¹⁹² Tamtéž, s. 103.

¹⁹³ Srov. tamtéž, s. 104.

[...]“¹⁹⁴ Seneca tedy epikúreismus neodsuzuje, nepovažuje epikúrejce ani za sektu, ani za školu špatností, jen tvrdí, že má špatnou pověst. „Přílišná rozkoš je škodlivá, při ctnosti však netřeba se obávatí upřílišení, ježto již sama v sobě chová míru.“¹⁹⁵ Ctnost je nad všechny rozkoše nadřazená, nic se jí nemůže vyrovnat. I kdybychom zažívali každý den plný rozkoše, nikdy nám to nevyrovná pocit, který člověk zažívá, dojde-li ctnosti, nejvyššího dobra.

Nejvyšší dobro je nesmrtelné. Ta duše, která poznala pravé dobro, se už nikdy na špatnou cestu nevydá, protože už ví, že se ubírá za nejlepším cílem. S rozkoší je to jinak, ta ve svém vrcholném okamžiku umírá a zbyde po ní jen prázdnota. K tomu, abychom mohli jít tou správnou cestou, musíme být v harmonii, v jakémisi souladu. Váhavost je znakem vnitřního boje, tedy vada, kterou musíme odstranit, chceme-li dojít k blaženosti. Důvod, proč chceme dojít ctnosti je ona ctnost sama, protože nad ní už nic lepšího není, je to náš poslední cíl, ona sama je pro nás odměnou. „Nebo není to dosti vznešené, když pravím, že nejvyšším dobrem jest nezlomná pevnost, obezřetnost, jemnost, zdraví, svoboda, harmonie a krása duše?“¹⁹⁶ Příjemný život se prostě neobejde bez ctnosti, jak Seneca uvádí ve spise *O blaženém životě*. A každý přece chceme žít příjemný život, to je našim cílem.

2.2.7. Ideál mudrce

Stát se mudrcem, to pro Seneku znamená oprostít se od veškerého strachu; jak ze strachu ze smrti, ze ztráty majetku, tak ze strachu z vyhnanství apod. Mudrcem je ten, kdo se tomuto strachu nepoddá, ale naopak se přizpůsobí vůli osudu, který je pro něho připraven. „Stoická etika vrcholí ideálem mudrce, který dosáhl nejen nezávislosti na vnějším světě, ale který potlačil i své vnitřní vášně a dosáhl stavu nenáruživosti, klidu, neotřesitelnosti, a takto celkově pravé svobody a soběstačnosti.“¹⁹⁷ Svoboda je přijmout takový osud, jaký je nám dán, nezaleknout se nepřízně osudu, nemoci nebo jiného bolu. Musíme snést, co nám smrtelný život přichystal, přesně tak jako pravý mudrc. Nedat se oťrást ničím, co není v naší moci, teprve tehdy jsme schopni žít plnohodnotný blažený život. Jen mudrc totiž dosáhne pravé svobody. Stoický mudrc je soběstačný a sám sobě autoritou. „Mudrce charakterizují jeho dokonalé mravní znalosti. Neomylně ví, co má udělat v každé životní situaci, a neopomene nic z toho provést ve správný čas a správným způsobem.“¹⁹⁸

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 107.

¹⁹⁷ Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení (od Tháleta k Rousseovi)*. Praha: Paseka, 1999, s. 112.

¹⁹⁸ Long, A. A. *Hellénistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 250.

Podle Seneky jde stoicismu hlavně o to, aby cesta, kterou se vydáme, nebyla příjemná, ale aby nás co nejdříve osvobodila. Nespokojenost člověka vzniká z duševní nevyrovnanosti, z vnitřního neklidu, proto je nutné dojít klidu. Duch mudrce je pevný a neochvějný, před jeho moudrostí každá podlost selhává. Nerozumní lidé se hrouť už i kvůli představě bolesti, jaký má tedy jejich život význam? Moudří lidé jsou stateční a neochvějní, zlo v jejich světě nemá místo, zlem je nečestnost, která nemůže vstoupit tam, kde je mravnost a ctnost. Žádná křivda tedy mudrce nemůže zasáhnout, proti všem je obrněný. „Stoický mudrc je prost vší vášně.“¹⁹⁹ Vášně jsou nemocemi duše, které potřebují lék. Tímto lékem je pro mudrce filosofie, která ho všech vášní a slastí zbaví. Slast pro něj není ničím dobrým a bolest ničím špatným. Vůči slasti i bolesti je apatický. Nenechat se vyvést z míry a mít radost při pohledu na sebe sama, tím získává duševní klid, který tolik hledá. To je podle Seneky univerzální lék.

Mudrc nemůže nic ztratit, veškerý jeho majetek je v bezpečí, ctnost totiž nepotřebuje žádné hmotné věci. Ctnost nemáme dánu jako dar osudu. Pro mudrce není žádná ztráta bolestná, pokud za majetek má pouze ctnost a ostatních věcí užívá jen z milosti. Proč bychom se měli trápit kvůli tomu, že nám bylo odňato něco, co nám nepatřilo? Majetek mudrce je tedy v pořádku, dokud je v pořádku jeho ctnost. Boháči ztrácí svůj majetek, avšak dokonalý muž ne, ten nemůže být zraněn, ani mu nemůže býti ukřivděno. Zraněn je jen ten, kdo je slabší, ale mudrc nikdy slabší není. Zlo se tedy koná na všech, ale jen slabší jej pociťují, silnější se vůči němu obrní, silnějšími tedy Seneca myslí moudré a moudrými dobré. Ani smrt pro Seneku není zlem, kvůli kterému bychom se měli trápit, ani křivdou. Pokud se vyrovnáme se smrtí, bude pro nás pak už hračkou vyrovnat se s věcmi ostatními, jako jsou jiné bolesti, ztráty, zneuctění, změna pobytu či rozchod. „I kdyby se všechno toto shrnulo na mudrce naráz, nesrazí jej to do propasti, tím méně bude plakat při útoku některé jednotlivé věci.“²⁰⁰ Mudrc nežije život ovládaný nadějí nebo strachem, žije s klidnou myslí, která je jeho výhradním majetkem. Podle jeho vzoru bychom měli žít všichni, abychom dosáhli harmonického života. Nemstít se ostatním za křivdy, nehněvat se pro přehnané, ale naopak být trpěliví a velkodušní. „Ctnostný člověk, když udělal vše, co bylo v jeho silách, necítí soustrast ani lítost. Přijímá to, co se děje, bez emocionální reakce.“²⁰¹ I sám mudrc trpí některými ranami osudu, ale léčí je a zneškodňuje je velikostí svého ducha. Z křivd se tedy netrapme, ani z poct neradujeme a žijme s klidnou myslí. **Každá rána osudu se stane lehčí pro toho, kdo ji očekával.** A ten, kdo

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 252.

²⁰⁰ Seneca, L. A. *Útěchy*. Praha: Odeon, 1977, s. 182.

²⁰¹ Long, A. A. *Hellénistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 242.

něčím vyniká, ať majetkem, pověstí či rodem, musí se chovat o to statečněji a uvědomit si, že on stojí ranám osudu nejbližší.²⁰²

2.2.8. Útěcha ve filosofii

Kdo zdánlivě nedělá nic, dělá něco důležitějšího, jak o tom polemizuje Seneca, zabývá se totiž věcmi lidskými i božskými zároveň. K tomu uvádí Epikúrovu myšlenku: „*Mustíš sloužit filosofii, aby se ti dostalo pravé svobody*“.²⁰³ Ten, kdo se filosofii zcela oddá, změní se, protože už jen služba filosofii je totiž sama svoboda. Seneca zdůrazňuje, že bez filosofie nikdo nejenže nemůže žít šťastně, ale dokonce ani snesitelně. Dokonalým zvládnutím filosofie získáváme šťastný život. Pokud se s ní aspoň trochu obeznámíme, náš život bude snesitelnější. Filosofie není dovedností běžnou ani určenou na odív. Její podstata není ve slovech, ale ve věcech, píše Seneca Luciliovi. Bez filosofie nikdo nemůže žít v klidu ani beze strachu, filosofie je naší ochránkyní. Zaslouhou filosofie je i to, že člověk může být na prahu smrti čilý a pevný a ke svému konci hledí čelem. Dojít ke smrti s vyrovnanou myslí, to je to, čemu nás filosofie učí, díky ní a dlouhým přípravám smrt uvítáme radostně. Filosofie nám radí, co dělat v určitých situacích: jeden se bojí smrti, druhý chudoby, jiného zase trápí bohatství, buď vlastní, nebo cizí, jeden se bojí neštěstí a další zase uniká štěstí. „Jenom filosofie nás dokáže probudit, jen ona nám rozptýlí těžký spánek.“²⁰⁴ Známkou uzdravování je přiznání se ke svým slabostem. Mudrc je obrněn proti všem nepřízním osudu, jak proti smrti či chudobě, tak i proti žalu, potupě nebo bolesti. Mudrc je veselý, plný radosti a vyrovnaný, neznepokojuje ho žádné očekávání budoucnosti, není zarmoucený, jeho duch je sám se sebou spokojený. Cílem stoika je vyhnout se PATHÉ, prudkých hnutí duše, vášní a afektů (zármutek, slast, žádostivost, strach).²⁰⁵ Vášně stoikové považují za nemoc duše a vyléčení je možné jen skrze filosofii. Ta nás učí, jak se máme vyhnout smutku, strachu, studu, žárlivosti apod. APATHEIA je cílem, k jehož dosažení má směřovat veškeré úsilí.

Všichni lidé směřují k radosti, ale mnozí nevědí, jak dosáhnout stálé radosti. Radost hledají ve starostech a místo potěšení se jim dostává spíše zklamání. Teprve z moudrosti vyvstává pravá a vyrovnaná radost. „Jestliže tedy mudrc není nikdy prost radosti, vidíš, proč si máš přát stát se moudrým?“²⁰⁶ To je podle Seneky důvodem, proč je prospěšné oddávat se filosofii. Užívání radosti je určeno lidem statečným, spravedlivým a zdrženlivým, proto se

²⁰² Srov. Seneca, L. A. *Útěchy*. Praha: Odeon, 1977, s. 197.

²⁰³ Srov. Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 26.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 75.

²⁰⁵ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 305.

²⁰⁶ Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 87.

mudrc nermoutí ze smrti své ani svých blízkých a je vyrovnaný. Jen nepevný duch trpí a hrouť se. Vyrovnat se s osudem neumí jen ten, koho jeho úděl zastihne neočekávaně a nepřipraveného. Naopak ti, kteří jsou připraveni na cokoliv, kteří stále očekávají nějaké rány osudu, nesou svůj úděl s klidnou a vyrovnanou duší. Člověk, který je připravený na to, že se může stát cokoliv, je smířený se svým osudem, je vyrovnaný, klidný a šťastný. Nic mu totiž nechybí. Kdyby ho postihla nějaká krutá rána osudu, on ji za krutou považovat nebude. Vše mu bylo předurčeno, vše plyne tak, jak má.

Moudrosti se člověku nedostane náhodou, je nutné se učit a zdokonalovat po celý život. Rozum naplní lidské štěstí. „Jenom rozum přivádí člověka k dokonalosti a jenom dokonalý rozum jej činí šťastným; proto je rozum lidským dobrem, jehož výhradním působením se člověk stává šťastným.“²⁰⁷ Moudrost zbavuje mysl marnosti. K moudrosti musí každý sám dojít, každý má předpoklad ctnosti, ale teprve vzděláním ctnosti dosahujeme, to samé platí u moudrosti, která se se ctností prolíná.

Seneca byl přesvědčen, že věnovat se filosofii, to teprve znamená být zdravý. Bez filosofie je náš duch nemocný, proto nám tedy Seneca klade na srdce, abychom se o své duševní zdraví starali, jak nejlépe umíme. Každý člověk by měl nechat proniknout filosofii hluboko do svého srdce, najít pevnost svého ducha a umírnit své žádosti. „Filosofie učí jednat, ne mluvit, a vyžaduje, aby každý žil podle jejího zákona, aby život nebyl v rozporu se slovy nebo sám se sebou, aby všechny činnosti měly týž ráz.“²⁰⁸ Podle Seneky je povinností mudrce dbát o to, aby jeho slova a činy byly v souladu. Jen takový člověk přistupuje k životu s náležitou vážností.

Moudrost si nelze koupit ani zapůjčit. Filosofie nám slibuje radu, radu pro všechny, které něco trápí, pro ty, kteří se bojí smrti, i pro ty, kteří se strachují chudoby, pro ty, které pálí bohatství, buď vlastní, nebo cizí, i pro ty, co se obávají nepříznivého osudu. Filozofové jsou pak povoláni k tomu, aby těmto nešťastníkům pomohli, jak nejlépe dovedou, aby poradili a ukázali světlo pravdy. Jsou to právě filozofové, kdo nabízí lék na všechny tyto nemoci. My je můžeme využít, záleží jen na nás, jak ke svému životu přistoupíme, jakým způsobem chceme žít. Pokud nechceme žít pouze zdánlivě šťastně, nechme se filozofií léčit. Tím dojdeme klidu, vyrovnanosti a opravdového štěstí v životě člověka.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 131.

²⁰⁸ Seneca, L. A. *Další listy Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1984, s. 49.

Seneca tvrdí, že mudrc je nejvášnivějším hledačem přirozeného bohatství. Blažený život je život založený na rozumu, ten je dokonalý. Seneca nám ukazuje, že blaženost je bezpečnost a stálý klid. Nerozumná část ducha podléhá vášním a oddává se rozkoším, tomu se musíme vyvarovat, abychom došli klidu. Rozum je to, co vynáší soud o blaženém životě, o ctnosti, čestnosti, i o dobru a zlu. Blažené je to, co je v souladu s přirozeností, tedy s naším rozumem. K dobru tedy můžeme dojít teprve tehdy, dojdeme-li k rozumu. Nikdy nemůže být dobro v člověku, který je nerozumný. Naopak, dobro je v člověku, jak tvrdí Seneca, teprve tehdy, má-li dokonalý rozum. „Dobro je pouze tam, kde je místo pro rozum.“²⁰⁹ Dobrem je pro člověka tedy dokonalý rozum.

Každou situaci, které jsme vystaveni, si musíme zpříjemňovat nebo ji pokládat za bezvýznamnou, abychom si vyhnuli nespokojenému životu, tedy hledat na všem to dobré a žít takovým způsobem, že budeme nacházet jen potěšení a radost. Příroda pro nás vytvořila zvyk jako úlevu od všech trápení, jsme schopni si zvyknout, a tím tedy i překonat i ty největší rány osudu. Každého z nás něco tíží, někoho úřady, někoho majetek, někoho urozenost a jiného zase nízký původ. Seneca nabádá, abychom si zvykli, ostatně „celý život je otroctví.“²¹⁰ Musíme si tedy na to zvyknout a co nejmíň si stěžovat. Podle Seneky by pro nás nic nemělo být tak trpké, aby v tom naše vyrovnaná povaha nenašla útěchu. A k této útěše nejlépe dojdeme právě skrze filosofii.

2.3. Epiktétos

Epiktétos nepsal, jeho přednášky zapsal jeho žák Arriános z Nikomédie.²¹¹ V českém překladu tyto přednášky vyšly pod názvem *Rukověť*. Epiktétos se stejně jako Seneca převážně zabývá otázkami mravnosti a tím, jak člověk může dospět ke štěstí. Svě učení staví na mravní přísnosti a absolutní morálce. „In contrast with Seneca who viewed society from the position of wealthy man [...] (and then losing everything together with his life), Epictetus had no good things of life at all. Whereas Seneca comforted others, Epictetus, comforting others, was also comforting himself. This accounts for a much greater warmth, humaneness and intimate kindness of the philosopher's consolations, as well as for his absolute resignation to fate.“²¹² Jeho etika vrcholí v zásadě: *Trp a odříkej se!*

²⁰⁹ Tamtéž, s. 303.

²¹⁰ Seneca, L. A. *O duševním klidu*. Praha: Lyra Pragensis, 1984, s. 67.

²¹¹ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 313.

²¹² "Na rozdíl od Seneky, který pohlížel na společnost z pozice bohatého člověka, [...] (pak ztratil vše i svůj život), Epiktétos neměl vůbec nic. Zatímco Seneca utěšuje ostatní, Epiktétos, utěšuje i jiné, utěšoval i sebe sama.

2.3.1. Život ve shodě s přírodou

Epiktétovy názory vzbudily za jeho života velký ohlas, protože odpovídaly na otázky, které v té době byly velice aktuální.²¹³ Cílem filosofie je podle Epiktéta mravní zdokonalení člověka. Stejně jako Seneca i Epiktétos lpí na tom, že by člověk měl žít ve shodě s přírodou a k tomu ho má naučit etika. Etika je pro Epiktéta naukou o mravní sebevýchově člověka. Základní otázkou je pro něho otázka po dobru, přesněji řečeno, co je dobro pro stoického mudrce?²¹⁴ Epiktétos rozlišuje věci a jevy, které v lidské moci jsou, a takové, které v lidské moci nejsou. Dospívá k názoru, že zaměřit se samozřejmě máme na ty věci, které jsou v naší moci, se kterými jsme schopni něco udělat, tedy na takové věci, které můžeme nějak ovlivnit. V lidské moci jsou ovšem pouze představy, žádosti, chtění, odpor, vlastně náš celý duševní život.²¹⁵ Co v naší moci není, je naše tělo, náš majetek, pověst, zdraví či život. Nemáme možnost tyto věci nijak ovlivnit, nejsou v naší moci, jsou nám nějak dány, my jich můžeme využívat, ale když jsou nám zase odebrány, nemůžeme k tomu už nic říci, pouze poděkovat, že jsme je měli určitou dobu pro sebe k dispozici. „Stoic idea comes in handy: ‚Some things are under our control, while others are not under our control. Under our control are conception, choice, desire, aversion, and, in word, everything what is our own doing; not under our control are our body, our property, reputation, office, and, in a word, everything that is not our own doing. Furthermore, the things under our control are by nature free, unhindered and unimpeded; while the things not under our control are weak, servile, subject to hindrance, and not our own‘. A man should therefore rely only on those things that are under his control.“²¹⁶ Epiktétos usuzuje, že není dobré lpět na věcech, které nejsou v naší moci, protože k takovým věcem snadno přilneme, trpíme pod jejich břemenem a strhují nás od důležitějších věcí. Buďme víc spokojeni s tím, co je nám dáno, a netužme po věcech, které nejsou v naší moci. Takový je život podle přírody, život ve shodě s rozumem, stejně jako jsme

To představuje mnohem větší srdečnost, lidskost a intimní laskavost filosofovy útěchy, stejně jako jeho absolutní rezignaci na osud. " In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 300. Překlad L.K.

²¹³ Srov. Svoboda, K. Předmluva. In: Epiktétos. *Rukojet', rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 6.

²¹⁴ Srov. tamtéž, s. 10.

²¹⁵ Srov. tamtéž, s. 11.

²¹⁶ "Stoický nápad je praktický: ‚Některé věci jsou v naší moci, zatímco jiné nejsou. V naší moci je představa, volba, touha, odpor, a všechno to, co je naše vlastní činnost; v naší moci však není naše tělo, náš majetek, pověst, postavení a zkrátka vše, co není naše činnost. Dále pak věci, které jsou v naší moci, jsou od přírody svobodné, bez překážek a bez zábran; zatímco věci, které nejsou v naší moci, jsou slabé, otrocké, nositelem překážek, a nejsou naše vlastní.‘ Člověk by se proto měl spoléhat pouze na ty věci, které jsou v jeho moci. " In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 301. Překlad L.K.

se s tím setkali už u Seneky. Takový je základ stoického štěstí, klidu a svobody, tj. naprosté nezávislosti na vnějších věcech a zároveň úplné oproštění od vnitřních vášní a afektů.

Epiktétos se stejně jako Seneca zajímá o to, čím bychom se měli zabývat, abychom žili spokojený a šťastný život. „Rozumnému tvorů je nesnesitelné jenom to, co je v rozporu s rozumem, ale co je ve shodě s rozumem, je snesitelné.“²¹⁷ Zákon života je žít v souladu s přírodou. Ostatní věci pro nás mají být lhostejné, to jsou věci, které nejsou v moci naší vůle, netýkají se nás.

2.3.2. Epiktétovo učení

Epiktétovo učení má praktický cíl, který vede přes výklad o dobru a zlu. Zabývá se převážně tím, co můžeme a nemůžeme ovlivnit.²¹⁸ To, co ovlivnit nemůžeme, má jít zcela mimo nás. Jeho etika vychází z rozdílu mezi tím, co je v naší moci, a mezi tím, co v naší moci není. Zabývat se máme pouze tím prvním, druhé se nám má stát lhostejným. Podle Epiktéta nemáme nic považovat za náš majetek, k ničemu nesmíme přilnout, ani k samému životu. Epiktétos tvrdí, že je život jako oslava, na kterou jsme byli pozváni. Proto se nemáme bát smrti, pro nás tím vlastně pouze tato oslava končí, odejdeme, když jsme k tomu vyzváni. „Smrt tělesná není vlastně smrtí, nýbrž novým narozením, osvobozením duše od služebnosti hříšného těla.“²¹⁹ Mezi narozením a smrtí je pouze krátká doba v nekonečně dlouhém čase. Život tady byl před námi a bude i po nás, buďme rádi, že jsme se na něj aspoň na okamžik mohli podívat.²²⁰ Takovými a podobnými myšlenkami se stoicismus stává předzvěstí křesťanství, s kterým má mnoho společného.²²¹ Filosof je zde jakoby lékařem lidí, léčí duševní choroby, podobně jako pak křesťanští duchovní. Pozdní stoikové vyjadřují lásku k lidstvu a soucit, stejně jako křesťané, zde je vnitřní spojitost mezi křesťanstvím a

²¹⁷ Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 40.

²¹⁸ Bůh v naší moc vložil schopnost užívání představ, a když jich užíváme správně, znamená to svobodu, šťastný život a dobrou mysl. Ostatní věci v naší moc nevložil. My musíme usilovat o ty věci, které jsou v naší moci, ale ty, které v naší moci nejsou, máme svěřit vesmíru, i kdyby si vyžádal našich dětí, vlasti, našeho těla, vše mu musíme ochotně podstoupit. In: Tamtéž, s. 280.

²¹⁹ Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 18.

²²⁰ „If we be allowed to draw a parallel between Epictetus's moral theory and the theory of games, Epictetus exhorts us to play a life drama written without our participation, [...] One can hardly imagine a more alienated and alienating view of man and his place in society.“ Překlad: "Jestliže máme možnost vykreslit paralelu mezi Epiktétovou morální teorií a teorií her, Epiktétos nás vybízí hrát životní drama psané bez naší účasti, [...]. Těžko si můžeme představit více odcizený pohled na člověka a jeho místo ve společnosti.“ In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 302. Překlad L.K.

²²¹ Srov. Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 18.

stoicismem. Mají mezi sebou ale i hodně rozdílného, např. v mučednictví. Stoikové tvrdí, že člověk má smrti klidně jít vstříc, ale bez zatvzlosti, ne jako křesťané ze vzdorovitosti.²²²

2.3.3. Strach

Bojíme se smrti, ztráty majetku, vězení, ztráty cti. Milujeme bohatství a čest. A když tyto věci milujeme, jsou našimi pány, vedou náš život nějakým směrem, mají nad námi moc a nevyhnutelně nás vedou špatným směrem. Je ovšem nutné si uvědomit, že ani bohatství, ani pocty nás ke šťastnému životu nedovedou a že musíme hledat jiný smysl života. Znalost toho, jak se má žít, je tedy velmi důležitá, abychom našli v životě správnou cestu.²²³ Zásadní věcí, kterou si musíme uvědomit, je, že tělo není naším majetkem, nemáme ho ve své moci, nemáme vlastně nic, čeho bychom byli neomezeným pánem. Není se tedy třeba bát o něco, čeho nejsme pánem, o něco, co se nás netýká. Sókratés si nechtěl zachovat své bezcenné tělo, ale svou lidskou čest a důstojnost. Tyto věci jsou nedotknutelné, nikomu nepodrobené.²²⁴ Odevzdat se osudu²²⁵, nechat se vést, to je ta pravá cesta, kterou nám ukazuje filosofie, zřící se těla, majetku i své pověsti, to je cesta ke svobodě a spokojenosti.

Podobně se to má i s vyhnanstvím. Nejsme pánem nad tím, jak o nás někdo rozhodne. Osud tomu tak chtěl a my se musíme podrobit. Ale proč bychom se vlastně měli bát toho, že nás někdo pošle do vyhnanství? Nezáleží přece na tom, kde jsme, abychom mohli žít šťastný život²²⁶, přesně jak píše Epiktétos: „[...] Bude ti pak ještě záležet na tom, kde budeš šťasten a kde se budeš líbit bohu? Nemáme k němu odevšad stejně daleko? Nevidíme odevšad stejným způsobem všechno, co se ve světě děje?“²²⁷ Proto není důvod, abychom měli strach z vyhnanství.

Vše, co jsme za celý svůj život dostali, ať už je to majetek či cokoliv jiného, musíme být připraveni také odevzdat. Nic není naše napořád. Vše máme dáno darem jen na určitou chvíli. Když náš osud rozhodne, že je ten správný čas nám tyto věci odebrat, nemělo by smysl se

²²² „Nauka stoická – i Epiktétova – vedla posléze k bezcitnosti a tiché oddanosti nezměněnému řádu světovému, křesťanství ústí v lásku k Bohu osobnímu a duchovému splynutí s Ním. Tím je lidštvější, přirozenější nežli rigorosní stoicismus, který byl pohanský. Stoicismus hlásá hrdou samostačitelnost, křesťanství pokoru a potřebu milosti.“ Drtina, F. Epiktétův život a názory mravní. In: Tamtéž, s. 59.

²²³ Srov. Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 228.

²²⁴ Srov. tamtéž, s. 238.

²²⁵ Motem Epiktétových úvah byl fatalický požadavek: Nežádej, aby se věci děly jak chceš, ale chtěj věci, jak se dějí, a budeš spokojen. In: Machovec, D. *Dějiny antické filosofie*, Jinočany: H&H, 1993, s. 173.

²²⁶ „Je-li však někdo nešťasten, měj na paměti, že nešťasten svou vlastní vinou! Neboť bůh stvořil všechny lidi ku štěstí, k nerušenému klidu.“ In: Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 206.

²²⁷ Tamtéž, s. 274.

bouřit a stěžovat si na to, co nás potkalo.²²⁸ Naopak, musíme poděkovat za to, že jsme tyto věci mohli využívat tak dlouho. „Děkuji ti za to, žes mě zplodil; děkuji ti za to, cos mi dal. Doba, po kterou jsem užíval tvých darů, mi stačí. Opět mi je vezmi a zařaď je, na které místo chceš; neboť všechny byly tvoje a tys mi je dal.“²²⁹ Když vše odevzdáme beze smutku v očích, jsme podle Epiktéta na správné cestě, uvědomili jsme si, že ani ztráta toho všeho, čemu jsme přikládali takovou cenu, neznamená, že bychom nemohli žít dál šťastným životem. A to je právě ta cesta, která nás vede k blaženosti.

2.3.4. Strach ze smrti

Epiktétos ke smrti přistupoval podobným způsobem jako Seneca. „Smrt není nic hrozného, ale právě soud o smrti, že hrozná je, to je to hrozné.“²³⁰ Z nástrah osudu nemůžeme vinit nikoho jiného, ani sebe, osudu nijak neporučíme. „Nežádej, by se věci děly, jak chceš, ale chtěj věci, jak se dějí, a budeš spokojen.“²³¹ Smrti se nedá poručit, když někomu nadejde čas, nelze smlouvat. Je pošetilé žádat ještě o pár dní nebo roků. „Kdo tedy svobodný býti chce, ničeho si nežádej a ničemu se nevzpírej z toho, co v moci jiných jest: pak-li ne, nutno mu otročiti.“²³²

Epiktétos zastává názor, že mnohem horší než smrt, je to, že se smrti a bolesti s ní spojené, bojíme.²³³ „Neboť hrozná není smrt nebo bolest, nýbrž strach z bolesti nebo ze smrti.“²³⁴ Epiktétos se domnívá, že bychom se proti strachu ze smrti měli chránit obezřetností, ne před ní utíkat, jak to hodně lidí dělá. Před smrtí totiž nelze utéct, nelze předstírat nezájem. Pramenem všeho zla pro člověka není smrt samotná, nýbrž strach ze smrti. Proti tomuto strachu se musíme otužovat, tedy uvažovat a číst o smrti, teprve takto se totiž můžeme osvobodit.²³⁵ Smrt je pro nás strašákem, ale pokud před ní přestaneme utíkat a postavíme se jí čelem, budeme ji zkoumat ze všech stran, postupně uvidíme, že se není čeho bát. Naše chatrné tělo se jednou musí odloučit od naší duše, s tím se musíme smířit. Smířit se musíme i s tím, že nikdy dopředu nemůžeme vědět, kdy přesně to bude. Podobně je tomu i s bolestí, rovněž nás

²²⁸ „Mě nemohlo potkat, horšího nic.“ Nenapsal toto Homér úmyslně, abychom si uvědomili, že ani nejmocnějším, nejbohatším lidem nebrání, aby se ocitli v největší bídě a neštěstí? In: Tamtéž, s. 269.

²²⁹ Tamtéž, s. 267.

²³⁰ Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 70.

²³¹ Tamtéž, s. 72.

²³² Tamtéž, s. 76.

²³³ „Uvažuješ, že hlavním důvodem zla, nestatečnosti, ba zbabělosti není člověku smrt, nýbrž spíše strach před smrtí? Proti němu se mi tedy otužuj; k tomu cíli ať všechny řeči, cvičení, čtení, a poznáš, že jen tak se lidé osvobozují.“ In: Epiktétos. *Moudrost stoika Epiktéta*, Olomouc: Votobia, 1996, s. 113.

²³⁴ Epiktétos. *Rukověť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 96.

²³⁵ Srov. tamtéž, s. 222.

straší, ale když před ní přestaneme utíkat, mnohem lépe ji začneme snášet. Ti lidé, kteří žijí ve strachu z bolesti nebo v obavě ze smrti, nemohou být svobodní. „Tedy nikdo není svoboden, kdo se strachuje nebo se rmoutí nebo se znepokojuje; kdo se však zprostil zármutku a strachu a nepokoje, ten právě tímto způsobem se zprostil i otroctví.“²³⁶ Epiktétos si myslí, že by bylo pro člověka prokletím, kdyby neměl nikdy zemřít. Bylo by to něco podobného, jako kdybychom nikdy neuzráli. Nebo snad máme pocit, že se „zboří svět naší smrtí?“²³⁷

Smrt, vězení nebo vyhnanství jsou takové útrapy²³⁸, které musíme lhostejně přijmout, je tím zkoušena naše trpělivost, náš vnitřní klid. Vnější věci jsou nám dány pouze na čas, stejně tak život. „Proto umře-li komu žena neb ztratí-li něco, ať neříká: ‚Ztratil jsem‘, nýbrž ‚Navrátil jsem‘, poněvadž mu to nenáleželo.“²³⁹ Naše tělo nám dala příroda. Proč nám je nemilé, když nám ho chce zase odebrat? Když nás bůh požádá, abychom ze světa odešli, měli bychom odcházet s klidnou myslí a rádi, poděkovat bohu za to, že jsme na světě mohli být, jen tak dojdeme pravého štěstí. Smrt není zlem, je to přirozená věc, měli bychom se na ni tedy dívat lhostejně. Slavnost je u konce, jak by řekl Epiktétos, a jen pošetilec by chtěl slavnost prodlužovat. Smrt je vlastně pouze proměna ve stav jiný, není v ní nic neblahého, v poklidu tedy očekáváme, až nás bůh k sobě zavolá. „Smrt i vyhnanství a všechno, co hrozným býti se zdá, před očima ti buď den co den, ze všeho pak nejvíce smrt, a nikdy na nic nízkého ani nepomyslíš a po ničem příliš nezatoužíš.“²⁴⁰

2.3.5. Bolest ze ztráty přítele

K bolesti, kterou trpíme, když ztratíme někoho blízkého, Epiktétos přistupuje obdobně jako Seneca. Bolest jako takovou neodsuzuje. Je důležité si poplakat, když nám odejde někdo, koho jsme měli rádi, ale stejně tak, jak o tom píše Seneca, nic se nemá přehánět. Naše bolest nesmí překročit nějaké meze, kdy by se mohla stát bolestí nekonečnou. Z úcty k našemu příteli je slušné zahalit se do smutku, ale zároveň si musíme uvědomit, že tento smutek ničemu nepomůže, nevrátíme ho tím zpět do života.

Abychom se na takovou situaci, kdy ztratíme někoho blízkého, mohli nějak připravit, Epiktétos nám radí, abychom si uvědomili, že jsme všichni smrtelní. Všichni jednou zemřeme

²³⁶ Tamtéž, s. 97.

²³⁷ Srov. tamtéž, s. 176.

²³⁸ „Smrt? Jen ať si přijde, ať už pro celé tělo či pro nějakou jeho část, kdykoliv bude chtít! Vyhnanství? Kam mě kdo může vyhnat? Z vesmíru nemůže. Ať kamkoliv odejdu, i tam bude slunce, i tam bude měsíc, i tam budou hvězdy, vidění v snách, věštná znamení, mé hovory s bohy.“ In: Tamtéž, s. 193.

²³⁹ Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 38.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 80.

a nezáleží na tom, kdy to bude. Může se stát i to, že nám zemřou naše děti. Jak se s tím potom máme vyrovnat? Jde se na to předem nějak připravit? K tomu Epiktétos dodává: „Pokud miluješ své dítě, řekni si, že je smrtelné. Až zemře, nebudeš se trápit.“²⁴¹ A pokud si tohle řekneme u každého člověka, kterého máme rádi, když zemře, bude nás to bolet, ale budeme na to připraveni a tuto bolest úspěšně překonáme.

2.3.6. Sebevražda

Na sebevraždu Epiktétos pohlíží také podobným způsobem jako Seneca. Epiktétos se sebevraždou souhlasí, ale pouze v nejkrajnějších případech, kdy už nejsme pro svou chatrnou a zuboženou tělesnou schránku schopni blaženě žít.²⁴² Znamená to, že sebevraždu neodsuzuje, ale ani nedoporučuje. Je na nás, jak svůj život skončíme, ale když nám naše tělo slouží a můžeme dělat vše, co chceme, není sebevražda žádoucí. Epiktétos ji připouští pouze v tom případě, když už nemůžeme vykonávat to, na co jsme celý život byli zvyklí, naše tělo nás neposlouchá a my už víme, že ničeho dalšího nedosáhneme.

2.3.7. Správné myšlení a studium filosofie

Pokud chceme dosáhnout spokojeného a blaženého života, musíme si toho hodně uvědomit, musíme se naučit jak žít, jak se chovat v určitých situacích a k tomu potřebujeme zdravý rozum. K tomuto správnému myšlení se dostáváme díky filosofii. Rozum nám ukazuje, o které věci se máme zajímat, to jsou ctnosti a taky ty, kterým se máme vyhýbat, to jsou veškeré špatnosti jako vášně apod. Poté nám taky ukazuje takové věci, které nám mají být lhostejné, jako je bohatství, zdraví či naše pověst. K tomu, abychom si tyto věci uvědomili, je nutné studium filosofie. Ta nás naučí, jak k životu přistupovat, abychom dosáhli šťastného a blaženého života. Když s filosofií začínáme, je nutné si uvědomit naši slabost a nemohoucnost v nezbytných věcech, teprve tak se nám otevřou nové cesty. Není hanba nemít co k snědku, ale je hanbou nemít rozum.²⁴³ A i kdyby to nikdo jiný nevěděl, musíme se spokojit s tím, že máme zdravý rozum, tedy máme v životě štěstí.

2.3.8. Útěcha ve filosofii

Filosofie je pro stoiky ‚cvičením se v moudrosti‘ nebo ‚cvičením se ve znalosti toho, co je prospěšné‘, jak uvádí Long ve své *Hellénistické filosofii*. Stoická filosofie není moudrostí, ale

²⁴¹ Cit. dle: Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 313.

²⁴² Nedostatek jídla, nemoc, ztráta svobody, vyhnanství. Člověk je vlastně jen takový divák na světě.

²⁴³ Srov. Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 108.

snahou o moudrost, zvláště u Epiktéta je to snaha po mravní dokonalosti, které jsme schopni dosáhnout. Filosofie u něj slouží k dosažení ctnosti a blaženosti. „Učinit člověka ctnostným a tím šťastným, to je vlastní a jediný smysl a účel filosofie.“²⁴⁴ Filosofie je vědění o tom, jak žít, její studium je jakýsi léčebný proces.²⁴⁵ Utrpení, které prožíváme, vzniká z vášní a afektů, což jsou nemoci duše, které se mohou léčit díky filosofii. Studiem filosofie dosáhneme vnitřního klidu a svobody, změni nám život, ale pouze tehdy, když se jí budeme věnovat naplno. Zbavením se všech strastí dosáhneme vytouženého klidu. Zabývat se máme jen užitečnými a prospěšnými věcmi, cílem studia je být povznesený nad všechny afekty a strasti. „Moudrý člověk zachová klid a lhostejnost ke všemu vnějšímu, nezávislému na jeho vůli, dosáhne vnitřního klidu a míru.“²⁴⁶ Epiktétos se snaží poskytnout útěchu, povzbuzení a mravní posilu i tím, že nám ukládá, abychom měli každý den na mysli smrt, vyhnanství i další strasti, které nás můžou postihnout. Posílí nás to tím způsobem, že když by něco takového přišlo, budeme na to připraveni.

Filosof je chápán jako lékař duší, jak to vyjádřil Epiktétos: „Úkol filosofa podobný jest úkolu lékaře, k němuž choří za vyléčením pro radu přicházejí.“²⁴⁷ Skutečný filosof má vzbuzovat v lidech vědomí jejich nedokonalosti a podněcovat v nich touhu po sebezdokonalení a duševním vyléčení. Filosof nabádá k ctnosti, tj. k životu ve shodě s přírodou. Mudrc musí umět snést jakoukoli ránu osudu, na nic si nesmí stěžovat, neboť si je vědom toho, že se narodil, aby taková břemena snesl. Cílem mudrce je to, aby vše dělal správně, jeho úkolem je krotit zla jako jsou: bolest, vězení, ztráta, vyhnanství apod. Vše zkrotne, jakmile se to s ním setká. Je tedy nutné se snažit o dobro a dobrem není ani majetek, ani bohatství, to se rodí z lakoty. Dobro nacházíme pouze v ctnostném životě, tedy v životě spojeném s filosofií.

²⁴⁴ Svoboda, L. Předmluva. In: Epiktétos. *Rukojet', rozpravy*. Praha: Svoboda, 1972, s. 17.

²⁴⁵ I Marcus Aurelius nazývá filosofii lékem.

²⁴⁶ Svoboda, L. Předmluva. In: Epiktétos. *Rukojet', rozpravy*. Praha: Svoboda, 1972, s. 21.

²⁴⁷ Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930, s. 31.

3. Anicius Manlius Severinus Boëthius

Boëthius²⁴⁸ se narodil kolem roku 470. Zajímal se o vědu a politiku. Byl bohatý, takže se mohl věnovat filosofii. Z politicky úspěšného muže se ale stává vězněm. Ve vězení píše svůj nejznámější spis *De consolazione philosophiae*²⁴⁹. Byl odsouzen k smrti bez jakékoli možnosti obhajoby, bez slyšení, vše se odehrávalo bez soudu a bez zraků veřejnosti. Ve vězení čekal na svou popravu. „Tam si pro vlastní útěchu, ještě více však proto, aby ukázal své smýšlení potomstvu a podal mu důkaz o své nevině, které mu nebylo dopřáno podat současníkům, napsal spis *De consolazione philosophiae*.“²⁵⁰ Svou útěchu hledá ve víře ve věčný život. Snaží se, aby si člověk uvědomil, že si v těžkých situacích stěžuje na svůj osud nespravedlivě. Jeho dosavadní úspěch byl totiž jen dar Štěstěny. Právě štěstí ale není ani v bohatství, ani v moci, slávě ani v rozkoších.

Jak je to patrné z Konsolace, Boëthius odděloval náboženství a filosofii. Katolictví pro něj bylo záležitostí srdce, filosofie záležitostí rozumu.²⁵¹ Filosofie a náboženství pro něj byly dvě naprosto odlišné věci.²⁵² V jeho době ale nebylo místa pro člověka, který se zabýval filosofií a zároveň pro křesťana.²⁵³ Ve vězení Boëthius hledá útěchu, kterou nachází ve filosofii.²⁵⁴ I přesto, že byl Boëthius křesťan, ve svém díle se ani slovem nezmiňuje o Kristu, jeho útěchou mu má být výhradně filosofie²⁵⁵, která mu pomáhá snést jeho osud. S filosofií rozmlouvá a ta mu za to slibuje útěchu a obnovení duševního klidu.

²⁴⁸ Anikos nepřemožený, Manlius statečný bojovník, Severus přísný, Boëthius pomocník.

²⁴⁹ V českém překladu: *Filosofie utěšitelka*.

²⁵⁰ Vidmanová, A. Úvod. In: Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 19.

²⁵¹ „Boëthius byl zároveň filosofem i křesťanem, ale v obou polovinách svého díla projevoval takovou duchovní nezávislost, že se někteří historikové táží, zda je autor komentářů k Aristotelovi nebo *Útěchy z filosofie* týž autor theologických spisů.“ In: de Libera, A. *Středověká filosofie (Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie)*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 260.

²⁵² Srov. Vidmanová, A. Úvod. In: Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 22.

²⁵³ Boëthius jako křesťan patří k nejdůležitějším filosofickým autoritám. In: Heinzman, R. *Středověká filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, s. 117.

²⁵⁴ Filosofie ho v jeho spisu utěšuje, že ne jen on má takový osud, ale že už i filosofové před ním trpěli podobně jako on. Anaxagorás byl odsouzen za bezbožnost, Sókratés, že neuznává státem uznané bohy, zavádí nová božstva a kazí mládež, Zenón z Eleje za povstání proti tyranovi, Seneca z účasti na spiknutí proti císaři či Soranus, který byl falešně obžalován z převratu. Tito filosofové položili život kvůli tomu, že se nechtěli zpronevěřit svému filosofickému přesvědčení. Boëthius se s nimi srovnával a také viděl důvod svého pádu ve svých filosofických názorech. Statečně čekal na smrt, jako títo jeho předchůdci, díky těmto ctnostem je označován za posledního Římana. Prvním scholastikem je poté nazýván díky tomu, co napsal a co neodmyslitelně patří ke středověkému vzdělání. In: Vidmanová, A. Úvod. In: Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 21-22.

²⁵⁵ „Dílo Boethiovo připomíná poněkud Labyrint světa a ráj srdce Komenského a je stejně pesimistické, ovšem místo útěchy v Bohu podává útěchu ve filosofii.“ In: Rádl, E. *Dějiny filosofie I*. Praha: Votobia, 1998, s. 354.

„In broad outline, the tragic life of Boethius, as constructed in the *Consolatio*, suggests an archetypal return to a ‚golden period‘.“²⁵⁶ Boëthius podobně jako Platón zastává názor, že tělo je vězením duše. Duše je v těle zavřená, slabá a nemůže se dostat výše, proto se máme snažit se zbavit těchto tělesných pout, abychom se dostali blíže k Bohu. Bůh je totiž nejvyšší dobro a dobro je to, po čem lidé touží. Nesmíme se nechat zlákat dobrem pouze zdánlivým. Úkolem filozofa pak je, aby dovedl rozeznat pravé dobro od dobra pouze zdánlivého, kterému se musíme vyhnout. To je cíl, ke kterému se snaží Boëthius ve svém myšlení dojít.

3.1. Antika vs. středověk

Boëthiův osud byl ovlivněn jeho postavením na pomezí dvou epoch: antiky a křesťanství. Je myslitelem, který je pokládán za prvního filozofa západního středověku i posledního Římana.²⁵⁷ Seznamoval středověk s antickou filozofií a snažil se tyto dva odlišné světy propojit. Podle Boëthia spěje antika ke svému zániku, a právě proto se snaží, aby ji uchoval pro budoucí generace. Nový svět, který v té době právě vzniká, není jeho světem v hloubi duše, ale jeho světem není ani svět starý. Boëthius se tedy ocitá na rozhraní dvou světů, aniž by sám věděl, kam vlastně patří. A tato jeho rozpolcenost mu předznamenává jeho tragický osud.²⁵⁸ Na druhou stranu mu tento osud umožnil zachránit a předat budoucím generacím antickou filozofickou vzdělanost. Tímto předznamenal i středověkou scholastiku²⁵⁹, která v době následující spojovala náboženskou víru s rozumovým poznáním.²⁶⁰ Jeho názorem je: „*Jestli můžeš, spoj víru s rozumem.*“²⁶¹

3.2. Filozofie utěšitelka

Filozofie utěšitelka je Boëthiovým nejzásadnějším dílem. Jak na to upozorňuje A. de Libera ve *Středověké filozofii*, je to jedno z klíčových děl latinského písemnictví, které pojednává o prozřetelnosti a lidském štěstí. Boëthius *Filozofii utěšitelku* původně ani sám

²⁵⁶ „Dalo by se říci, že tragický Boëthiův život, jak je sepsán v *Konsolaci*, naznačuje návrat ke ‚zlatému věku‘.“ In: Kaylor, N. H. & Phillips P. E. *A Companion to Boethius in the Middle Ages*. Boston: Brill, 2012, s. 2. Překlad L.K.

²⁵⁷ Srov. de Libera, A. *Středověká filozofie (Byzantská, islámská, židovská a latinská filozofie)*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 250.

²⁵⁸ Srov. Pieper, J. *Scholastika: osobnosti a náměty středověké filozofie*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 24.

²⁵⁹ „Stoická etika byla celý středověk kladena vedle evangelia jako přirozený mravní základ tohoto učení ‚nadpřirozeného‘; stoické zdůrazňování rozumu pak přešlo do křesťanského přesvědčení, že křesťanství je rozumné náboženství a že tedy konec konců dogma a filozofie spolu souhlasí; na tomto názoru pak byla vystavěna scholastika.“ In: Rádl, E. *Dějiny filozofie I*. Praha: Votobia, 1998, s. 258.

²⁶⁰ Srov. Vrána, K. Sborník přednášek: Boëthius, Poslední Říman a první scholastik. In: *Křesťanství a filozofie, Postavy latinské tradice*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 28.

²⁶¹ Boëthius In: Zamarovský, P. *Příběh antické filozofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 408.

napsat neplánoval.²⁶² Dá se říci, že tato kniha byla na Boëthiovi přímo vynucena životními okolnostmi. Do doby, než byl obžalován, mu život přinášel jen samá ‚dobra‘, jako bohatství, čest a vliv. Tím, že byl neprávem obžalován, se mu najednou celý jeho dosavadní život obrátil naruby a o vše, co měl, přišel. Právě to ho přinutilo přemýšlet o pravém dobru, teprve tehdy se setkal s prapůvodní skutečností. V očekávání své vlastní smrti hledá útěchu ve filosofii.

V tomto posledním díle se ukazuje úplně jiný Boëthius než ve spisech předešlých. Jeho dílo můžeme číst jako platonizující dialog nebo jako myšlenky inspirující se stoicismem.²⁶³ Jeho hlavní myšlenkou je ve *Filosofii utěšitelce* otázka, co mu vlastně ještě zůstalo, zda pro něj svět a jeho existence na tomto světě má ještě nějaký smysl. Boëthius se v této svízelné situaci obrací k filosofii a nehledá odpověď v křesťanství.²⁶⁴ J. Pieper upozornil, že „právě to vzbudilo pochybnost, zda byl vůbec křesťanem.“²⁶⁵ Nelze totiž nikdy předem předvídat, jak jsme schopni obstát v poslední zkoušce, která nás čeká. Když k ní dojdeme, teprve tehdy se objeví, co nám opravdu může poskytnout útěchu. I když Boëthius byl křesťanem, v mezní chvíli mu pomohla právě filosofie.

V době, kdy Boëthius píše svou útěchu²⁶⁶, byly podobné útěchy tohoto druhu obvyklou literární formou.²⁶⁷ Boëthius rozmlouvá se svou utěšitelkou filosofií. Táže se, zda ve světě vládne náhoda, nebo rozum, a odvolává se na stoické zásady. Osud vládne světu, filosofie Boëthiovi ukazuje, jak jsou všechny osudy světa nahodilé a že opravdového štěstí můžeme dosáhnout jen skrze filosofii. *Filosofie utěšitelka* je psána jako rozhovor samotného Boëthia s personifikovanou filosofií. Ústy filosofie promlouvá Platón, Seneca, Cicero, Augustin, novolatonikové i kynikové.²⁶⁸ Filosofie Boëthia postupně utěšuje v jeho bezvýchodné situaci, v zármutku nad ztrátou štěstí. Ukazuje mu, jak je štěstí pomíjivé a jak by nás tato zřejmost neměla překvapit a dostat do situace, kdy si nevíme rady, jak dál. Postupně filosofie Boëthia léčí stále náročnějšími etickými důkazy až nakonec přechází k filosofickým výkladům.

²⁶² Srov. Pieper, J. *Scholastika: osobnosti a náměty středověké filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 27.

²⁶³ Srov. tamtéž, s. 28.

²⁶⁴ Boëthius v celém spise neuvádí ani zmínku o křesťanství, jeho spásou není víra, ale filosofie. Jeho mravní zásada je stoické „Neboj se ničeho, nečekej od života nic“. In: Rádl, E. *Dějiny filosofie I*. Praha: Votobia, 1998, s. 254.

²⁶⁵ Pieper, J. *Scholastika: osobnosti a náměty středověké filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 29.

²⁶⁶ I přes to byl považován na západě za toho, kdo zavedl literární žánr ‚útěcha‘. Srov. van Steenberghen, F. *Dějiny středověké filosofie*. Praha: TRS, 1990, s. 22.

²⁶⁷ Srov. Rádl, E. *Dějiny filosofie I*. Praha: Votobia, 1998, s. 253.

²⁶⁸ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 409.

V žádném z Boëthiových filosofických spisů nelze poznat, že je píše křesťan, a tedy ani v Konsolaci, i když ji píše na prahu smrti.²⁶⁹

Boëthiův spis podnítl i českého filosofa Emanuela Rádlu k napsání podobného díla. Rádl napsal na smrtelné posteli *Útěchu z filosofie*, v níž se obrací k Boëthiovi.²⁷⁰ Rádlůva útěcha se s tou Boëthiovou v něčem ztotožňuje, ale naopak i mnohém rozchází. Oba píší na sklonku života, ohrožení smrtí, oba jsou z hloubi duše oddáni filosofii, ale zatímco Boëthius se věnoval pouze antice, Rádl se pochopitelně vyrovnával i s filosofií následujících období a zabýval se i přírodní filosofií.²⁷¹

3.3. Majetek a bohatství

Boëthius měl na problémy majetku a bohatství podobný názor jako stoikové. Podle Boëthia nám majetek nezaručí pravé štěstí, proto není nutné o něj usilovat. Bohatství pro něj neznamená záruku blaha. „Ó, jak omezené a nuzné je bohatství, když ani nemůže mít více lidí zároveň všechno, ani nemůže přejít na kohokoli z nich, aby neochudilo ostatních!“²⁷² K dosažení štěstí není nutné toužit po nadbytku, stačí se spokojit s krásou přírody²⁷³ a dát jí přednost před krásou drahých kamenů a zlata. Kdo něco má, touží mít víc, kdo nemá nic, spokojí se s málem a nakonec je spokojenější než jakýkoli boháč. „[...] Ti, kteří mají příliš mnoho, potřebují příliš mnoho, a že naopak nejméně potřebují ti, kteří svůj nadbytek měří nutnou potřebou, nikoli zbytečnou touhou po okázalosti“²⁷⁴

Boëthius v majetku pravé dobro nespatřuje, proč se tedy rmoutit pro jeho ztrátu? Proč bychom vůbec měli po majetku toužit? Proč se člověk snaží být bohatým? „Myslím, že se snažíte hojností zahnat nedostatek. Ale děje se vám pravý opak.“²⁷⁵ Člověk má přece jiná vlastní a vrozená dobra, nemusí neustále hledat dobro jen ve věcech vnějších, jako např. právě v bohatství. Takový člověk se Bohu velmi vzdaluje. „On si přál, aby lidské pokolení vynikalo nade vše pozemské, vy svou důstojnost srážíte k věcem právě nejnižším.“²⁷⁶ Majetek člověku dobro nepřináší, a pokud by si to někdo myslel, stane se tento jeho majetek cennějším než sám jeho vlastník. Pravé dobro člověku neškodí, což se ale o majetku či bohatství říci nedá.

²⁶⁹ Srov. Vidmanová, A. Úvod. In: Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 25.

²⁷⁰ *Útěcha z filosofie* byla napsána v temných dobách druhé světové války (1941). Za války nemohla vyjít, proto ji před smrtí Rádl svěřil Josefu Navrátilovi, který ji v r. 1946 vydal.

²⁷¹ Srov. Vidmanová, A. Úvod. In: Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981, s. 44-45.

²⁷² Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 62.

²⁷³ Stejný názor se objevuje už i ve stoicismu.

²⁷⁴ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 64-65.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 64.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 65.

Bohatství nás neučiní ve všem soběstačnými takovým způsobem, abychom už nic ke spokojenosti nepotřebovali. Naší přirozené potřebě stačí velmi málo, není nutné se obklopotvat bohatstvím pro to, abychom přežili, lakota však nemá nikdy dost. Lakomý člověk se i přes svůj velký majetek stále potřebuje obklopotvat novými a novými věcmi. „Jestliže tedy bohatství nemůže vyhladit nedostatek a potřebu, ba samo ještě novou budí, proč byste věřili, že může poskytovat úplnou spokojenost?“²⁷⁷ To nám právě bohatství nikdy nezaručí, nesmíme si tedy myslet, že pokud budeme bohatí, zajistí nám to spokojený a bezstarostný život, právě naopak, musíme si uvědomit, kolik starostí takové bohatství přináší. Je nutné se na to podívat z opačného úhlu a zjistíme, že ještě žádný boháč nikdy nebyl zcela sám se sebou spokojen. Vždy touží mít ještě víc než doposud má, touží něco změnit či upravit, a proto potřebuje ještě větší bohatství. Nakonec si takový boháč ani boháčem nepřipadá, protože si nemůže dovolit to, co právě v rozmaru chce.²⁷⁸

Tohle přece není pravé štěstí, takový život není spokojený. Budeme-li se celý život ustavičně jen honit za penězi, nikdy se nezastavíme a neuvědomíme si, že bychom měli zpomalit a prožívat život právě teď. Nemít v hlavě jen sumu, kterou ještě potřebuji vydělat, abych byl konečně spokojený, protože se splněním tohoto cíle si s největší pravděpodobností určím cíl nový a vyšší. Tato honba za penězi a za bohatstvím nikdy nekončí. Peníze a majetek nás tedy šťastnými nikdy neudělají. Pravé štěstí je v něčem mnohem hlubším. Bohatství nám může být prospěšné pouze tehdy, jsme-li štedří a umíme-li své bohatství rozdělit mezi ostatní. Naší štedrostí se projeví náš charakter, naše ctnost. Díky štedrosti je naše cesta k blahu více viditelná. Samotné bohatství však v sobě blaho neobsahuje a člověka blaženým udělat nemůže. Bohatství nás staví do situace, kdy neustále toužíme po dalších a dalších věcech, majetku, penězích apod. Čím kdo víc má, tím vždy více máti žádá.²⁷⁹ S naší přirozeností je to ale právě naopak, ta nežádá mnoho, stačí jí jen málo. Není nutné se přejídat ani se zdobit ošacením.²⁸⁰ Ozdobou člověka přece není oblečení, ale rozum. Mnohem lepší je tedy vůbec nemít věcí nazbyt, nemusíme se poté strachovat, že bychom o ně přišli. Tento strach, že o věci, které jsou naše, můžeme přijít, je jen další aspekt toho, jak se vzdalujeme blahu. Proto je lepší se spokojit s málem. Ten, kdo má málo, málo i potřebuje. „Ten dost má, kdo se svým

²⁷⁷ Tamtéž, s. 91.

²⁷⁸ „Není boháčem ten, kdo sobě s hrůzou sám stále žebrákem zdá se.“ In: Tamtéž, s. 51.

²⁷⁹ Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 20.

²⁸⁰ Jídlo má utišovat pouze hlad, voda žízeň, oblečení má sloužit k ochraně před zimou a dům před ohrožením těla. Člověka přece stejně ochrání chatrč jako dům ze zlata. Krásou bychom měli opovrhovat. Obdiv si zaslouží pouze duch. In: Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969, s. 19.

ačkoliv málem spokojen jest.“²⁸¹ Taková spokojenost je mnohem větší zárukou pravého blaha.

3.4. Moc a sláva

Na slávu a moc Boëthius pohlíží podobným způsobem jako na bohatství. Tak jako nám bohatství nezaručí jistotu pravého štěstí, tak nám ani moc, kterou nějakým způsobem získáme, nezaručí spokojený a blažený život. Jak by nám vlastně moc nad ostatními lidmi mohla zaručit vůbec nějaké štěstí? A v čem vůbec může jeden člověk uplatňovat právo moci na druhého člověka? Tak jako bohatství nezmění lakotu, ani moc nedodá nikomu sebevlády. Tak jako tedy nepatří k pravému blahu bohatství, nepatří k němu ani moc.

Z minulosti vidíme, jak vladaři, kteří byli u moci, skončili, a jak se tato jejich moc nakonec obrátila v neštěstí. Moc nezapláší starosti a nezbaví nás strachu. Je to spíš jen určitá póza moci pro ostatní, ale pro samotného člověka, který tu moc má, to není záruka vyrovnanosti a spokojenosti. Nebo je snad mocný ten, který se i na procházce musí obklopotvat stráží? Kdo se bojí těch, kterým nahání hrůzu? „Jaká je to tedy moc, které se bojí i ti, kdo ji mají?“²⁸² S mocí je to tedy tak, že nás k pravému blahu nedovede, spíš bychom se před ní měli mít na pozoru, jelikož je nevyzpytatelná. Jeden den můžeme být u moci a druhý den jsme svrženi. Moc je záležitostí velice ošemetnou, nikdy se pro nás nemůže stát nějakou jistotou, proto taky nikdy nepovede k pravému blahu.

Boëthius dokonce o moci mluví jako o něčem velice nicotném. A stejně jako je pro něj nicotná moc, tak je nicotná i touha po slávě. Sláva je nanejvýš pomíjivá. Nikdo nemůže být slavným na každém místě na světě a napořád. Nebo je snad pro nás sláva to, že jsem slavný před hrstkou svých známých, před celým městem, krajem, státem? Kdo se chce stát slavným v tak malém bodu na zemi a ještě menším bodě ve vesmíru? Když si uvědomíme nekonečnost vesmíru, je naše sláva najednou úplně nicotná a nezajímavá. „Co velkolepého, co znamenitého může v sobě míti sláva, omezená na tak nepatrný a úzký prostor?“²⁸³ Jaké veliké slávy chceme dosáhnout, když jsme na tomto světě pouze tak krátkou dobu? Tato sláva je tedy velice omezená. Budeme rádi, když se naše sláva rozšíří u našeho lidu v době, kdy žijeme. S neomezitelnou věčností se totiž vůbec nemůžeme srovnávat. Co nám zbyde ze slávy po naší smrti? Bude si nás někdo pamatovat? Sláva umírá zároveň s námi, není-li člověka,

²⁸¹ Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 23.

²⁸² Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 97.

²⁸³ Tamtéž, s. 73.

nemůže ani být jeho slávy. Proč tedy po takové slávě toužit? Co pro nás taková sláva znamená? Když víme, že smrtí naše sláva zase končí, proč bychom po ní měli toužit? Co nám za našeho života tato sláva může zaručit? Určitě nic stálého. A být závislý na své slávě určitě nepřináší pravé blaho.

Sláva bývá často opojná, ale klamná a krátkodobá. Mnozí nabyli zvučného jména jen díky klamnému úsudku lidí. Ale může se stát, že toho, koho my považujeme za slavného, někdo může považovat za neslavného, přízeň a oblíbenost lidu tedy není nic trvalého. I z tohoto důvodu se Boëthius přesvědčuje o tom, jak je sláva nicotná a jak nikdy nemůže patřit mezi dobra, díky kterým míříme k dobru pravému a stálému.

Podobně jako Seneca mluví i Boëthius o bohatství, moci a slávě jako o něčem, co nám nezaručuje pravé blaho, ale na druhou stranu tyto věci neodsuzuje. Když už jsme se k nim dostali, máme je využít. Bohatství se dá přece využít k mnoha dobrým věcem, to samé platí i o moci. Ale pokud se stane to, že o tyto věci přijdeme, nesmíme propadat panice, musíme být přesvědčeni o tom, že je to dílem osudu. A osud je proměnlivý. Stejně jako se obviněný Boëthius ve vězení nejprve zlobí na svůj nešťastný osud, ale díky filosofii, která mu ukáže pravou cestu, zmoudří a ujasní si, jak je to s darem štěstěny, tak i my musíme být neustále připraveni na to, že to, co teď máme, můžeme kdykoli ztratit. Boëthius si uvědomuje, že je štěstí proměnlivé. Bohatství, moc i sláva jsou darem Štěstěny. Musíme být ale připraveni i na to, že tyto dary můžeme kdykoliv ztratit. A právě proto, že tyto dary nejsou trvalé, nevedou k pravé blaženosti, pouze k falešnému pocitu štěstí v tu chvíli, kdy je máme. Ve chvíli, kdy tyto dary ztratíme, jsme přesvědčeni o naší smůle. Učí nás to ale důležité pravdě, že je nutné usilovat o trvalejší hodnoty, než je majetek, sláva či moc. Trvalejší hodnotou je pak dokonalá blaženost, kterou nacházíme pouze v Bohu, v nejvyšším dobru.²⁸⁴ Všichni lidé touží po spokojeném životě, tedy po dobru, ale pravého dobra dosáhnou pouze dobří lidé, kteří si uvědomují, že majetek, moc a sláva nám zaručí jen povrchní a vnější štěstí. Tedy ti, kteří se opravdu snaží dojít pravého dobra ctností.

²⁸⁴ Srov. Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005, s. 410.

3.5. Rozkoš

Může vést rozkoš k trvalému dobru? Je už předem jasné, jaká je odpověď na tuto otázku, přesto si ji ve svém díle Boëthius pokládá. Zřejmě proto, aby ukázal, proč se na život plný rozkoší nemůžeme spolehnout v tom smyslu, že nás nedovede ke stálé spokojenosti. Po rozkoších prahneme, ale konec vášní bývá smutný. „Dokud po nich někdo touží, musí si ukládat mnoho nesnází a odříkání, ale když je ukojí, cítí lítost, ba hnus.“²⁸⁵ Tělesné rozkoše nejsou trvalé, např. opilec se ve svém stavu cítí úžasně, ale ráno alkohol proklíná. Totéž pravil Seneca, když se zmiňuje o tom, že jsou těžká rána opilcova. Kdyby tělesné rozkoše mohly vést k pravé blaženosti, pak by se blaženými mohla stát i zvířata, která jsou neustále pudem hnána k tělesnému chtíči. Takové a podobné cesty k blaženosti nás vedou na scestí od pravé blaženosti, nemohou nás dovést tam, kam slibují. Bohatství, moc, sláva ani rozkoše nám neposkytnou pravou blaženost, naopak nás dostanou do nebezpečí či nesnází. Ten, kdo se vychloubá tělesnými přednostmi, spoléhá na velmi křehký majetek, který je nestálý. Boëthius usuzuje, že krásným člověka dělá pouze zraková slabost diváků. Tudy tedy cesta k blaženosti taky nevede.

Jaký by byl život, který by byl pln rozkoší? „[...] Lidi sami sebe neznají a své vznešenosti vážit sobě neumějí, kterou v zboží, v síle, v kráse těla, v rozkošech si zakládají, na duši, která člověka nad jiný stvoření zvejšuje, nic nedbají.“²⁸⁶ Boëthius si myslí, že takoví pošetilci by měli hned otevřít oči a zamyslet se nad svým životem. Jak vlastně žijí? Mohou být vůbec šťastni? Člověk by měl poznat, co ho udělá šťastným, a zjistit, že věci, bohatství ani sláva to nebudou. Pravá blaženost je teprve u Boha, není zde na světě. A pokud si to člověk neuvědomí, nikdy nebude žít plnohodnotným spokojeným životem.

3.6. Osud a náhoda

Osud je nám všem už předem dán a my se s ním musíme smířit. I když nám v jedné chvíli dá k užívání velký majetek a posléze nám ho zase vezme, nemůžeme si na něj nikdy stěžovat, naopak, musíme děkovat, že jsme aspoň chvíli mohli využít jeho přízně. Boëthius tvrdí, že nejpříznivější je k nám osud právě tehdy, je-li k nám plně upřímný. Lidem prospívá více osud nepříznivý nežli příznivý, uvádí Boëthius. Příznivý osud totiž předstírá blaho, i když se zdá, že lichotí. Nepříznivý osud je tím pravým, protože je nestálý, neustále se mění. Nepříznivý

²⁸⁵ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 101.

²⁸⁶ Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 23.

osud takto člověka poučuje a zároveň i léčí, ukazuje, jak je štěstí křehké a jak je důležité si ho vážit v tu danou chvíli. Šťastný osud svádí člověka na scestí od pravého dobra tím, že ho klame. Pro někoho může být velká rána osudu, když třeba najednou přijde o všechno, co v životě měl. V té chvíli si ale musí uvědomit, jaké má vlastně štěstí a že teď je teprve ten správný okamžik hledat pravé blaho, které nám už nikdo a nikdy odejmout nemůže.

Osud si ale nesmíme plést s náhodou, jak se o tom Boëthius zmiňuje ve *Filosofii utěšitelce*. Náhody totiž neexistují. Vše je předem nějak dáno osudem. Nic nemůže vzniknout z ničeho. Vše je dáno předem určeným řádem. Náhoda je shoda příčin. Máme tedy vůbec svobodnou vůli se rozhodovat? Nebo je tu pro nás osudem už vše nalinkované a my nemáme možnost jakýmkoliv rozhodnutím svůj osud změnit? Boëthius si myslí, že rozumové bytosti mají vůli, mohou se rozhodnout, co chtějí či nechťejí. „The possibility of free choice derives from god’s will to ensure the happiness of man.“²⁸⁷ Nemusí se stát, co je předvídáno, ale musí se předvídat, co se stane.²⁸⁸ Vůli, kterou některé věci ovlivnit můžeme, sice máme, ale svému osudu se přesto nevyhneme. „Tak se tedy stává, že uskutečnění předvídané věci je nevyhnutelné.“²⁸⁹ Tím taky vyniká božská prozřetelnost nad lidským míněním. Do tohoto sídla lidského rozumu nemůže nikdy proniknout, kdyby ji šlo pochopit, nebyla by na světě už žádná pochybnost. Vše se ve světě děje podle božského řádu, některé věci se dějí svobodně i přesto, že byly předem předvíhány.²⁹⁰

Osud měří všem lidem stejně. V době, kdy je k nám náš osud nepříznivý, se ale k němu nemůžeme obracet zády a bědovat, proč se k nám tak chová. Lidé v době neúspěchu touží po minulém blahu, ztrácejí svůj vnitřní klid. Ale pokud si tito lidé myslí, že se k nim jejich štěstí obrátilo zády, mýlí se, to, co jim přineslo zármutek, mělo by jim přinést i klid. „Opustilo tě totiž štěstí, o kterém přece nikdy nikdo nebude moci mít jistotu, že ho nikdy neopustí.“²⁹¹ Osud je nám dán, nemůžeme ho změnit ani pláčem, ani prosbami, ba ani výhrůžkami. Osud nám dobro nebere, ale dává, a kdykoli nám ho dá, může nám ho zase vzít a my máme být vděční za tu chvíli, kterou jsme jako šťastní prožili, a ne si stěžovat, že nám štěstí bylo odebráno. „Máš být vděčen, jako bys užíval cizích věcí, nemáš však právo naříkat si, jako bys byl přišel o něco, co bylo zcela tvé.“²⁹² Tato myšlenka se zase velmi blíží stoicismu.²⁹³ Není

²⁸⁷ "Možnost svobodné volby pochází z boží vůle k zajištění štěstí člověka." In: Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985, s. 302. Překlad L.K.

²⁸⁸ Srov. Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 190.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 188.

²⁹¹ Tamtéž, s. 46.

²⁹² Tamtéž, s. 48.

tedy důvod k nářkům, vše náleží osudu, majetek, hodnosti i sláva, kterou nám propůjčí. Nikdy bychom to nemohli ztratit, kdyby to bylo opravdu naše.

3.7. Právě štěstí

Co je štěstí? Kdy se cítíme opravdu šťastni? A jaký je vůbec rozdíl mezi chvilkovým štěstím a pravým štěstím? Šťastný je člověk tehdy, kdy mu nic nechybí. A jak jsme o tom mluvili už výše, není to tehdy, když jsme obklopeni majetkem, mocí či slávou. To totiž není stav, kdy nám nic nechybí. Ale i přesto se můžeme v tu danou chvíli cítit šťastně. Tak nějak vypadá to povrchní štěstí, které ale není nikdy trvalé. A my přece toužíme dojít stálého štěstí a blaha. Musíme ho tedy hledat jinde než ve vnějších věcech.

Člověk, který dojde pravého štěstí, si už nikdy neřekne, že byl někdy nešťastný, protože si uvědomil, že vše se na tomto světě děje z nějakého důvodu a že tomu tak osud chtěl. Nemůžeme se přece považovat za nešťastné, pokud si uvědomíme, kolikrát v životě jsme byli šťastní. Pokud se za šťastného už nepovažujeme, pohlédněme zpět do minulosti nebo si vzpomeňme na naše blízké. Když oni jsou šťastni, i nás by to mělo udělat šťastnými, a to i v dobách, kdy k nám osud není zrovna nejpříznivější. Když dojdeme pravého štěstí, dojdeme zároveň klidu, díky kterému sneseme všechny rány osudu. Strasti zase pominou, nevydrží dlouho, nesmíme tedy za žádného okamžiku vyjít z klidu. Nesmíme se hrozit ani ztráty majetku, moci či slávy, ale ani smrti. Smrt musíme přijmout s klidem stejně tak, jak už nám to radil Seneca. Když už nic, tak je to právě ona, kdo nás zbaví strastí²⁹⁴, tím dosáhneme blaha. Co se zrodilo, to zaniká, to je věčná a nezměnitelná pravda, kterou když si uvědomíme, není možné, abychom ještě nadále měli ze smrti strach. A oprostít se strachu jak od ztráty majetku apod., tak od strachu ze smrti, to je účel toho, kam nás vede cesta k pravému štěstí.

²⁹³ Epiktétův výrok: „Děkuji ti za to, žes mě zplodil; děkuji ti za to, cos mi dal. Doba, po kterou jsem užíval tvých darů, mi stačí. Opět mi je vezmi a zařaď je, na které místo chceš; neboť všechny byly tvoje a tys mi je dal.“ In: Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957, s. 267.

²⁹⁴ „Proč žaluji, proč v sobě stěžuji, že se v světě nemám dobře, že mám stálý hoř: Mám se z toho radovati, naději dobrou dostati, že mě Bůh chce zavolati, po smrti do nebe, do radosti k sobě.“ Čapek, J. In: Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 35.

3.8. Vrtkavost osudu

Svůj osud oklamat nemůžeme, ale i když k nám náš osud nebude příznivý, nemusí to znamenat, že nedosáhneme pravého štěstí. Pokud nás potká nějaká rána osudu, nejhorší věcí, co můžeme udělat je, že se schoulíme do své bolesti a budeme myslet na minulé štěstí. „[...] Při veškeré nepřízni osudu je nejnešťastnější neštěstí vědomí, že jsi šťasten byl.“²⁹⁵ Člověk nesmí truchlit hned, jak chybí něco jeho blahu, nikdo přece nemá blažený celý život. Kdyby nenastaly nějaké situace, kdy blažení nejsme, blaženého života bychom si nevážili a možná bychom si ho ani neuvědomili. „Lidské blaho budí totiž stálý nepokoj a úzkosti a buď se nikdy zcela nerozvine, nebo se nikdy trvale neusadí.“²⁹⁶ Někdo je sice bohatý, ale neurozený, další je sice urozený, ale chudý, a přál by si tedy být raději neznámý, někdo je ženatý nešťastně, druhý ženu nemá, někdo nemá děti, po kterých touží, jiný je má, ale nevychované.²⁹⁷ „Proto snad nikdo není zcela spokojen se svým osudem. Každý totiž má leccos, o čem nezkušený neví, zkušený se toho děsí.“²⁹⁸ Nejšťastnější tedy bývají v tomto ohledu ti nejcitlivější, nechají se totiž vyvést z míry každou maličkostí, která na ně doráží.

Pokud chceme být blaženými, musíme každou ránu osudu snášet s duševním klidem. Pravá blaženost není ve věcech kolem nás, ale je v nás samých, je to vrchol dobra. Kdyby to bylo něco vezdejšího, báli bychom se, že to ztratíme, ať už by se jednalo o majetek, moc, slávu nebo život, to vše je proměnlivé a kdykoli o to můžeme přijít, proto neustálý strach o tyto vnější věci by nám ani nedovolil se blaženosti oddávat. Nahodilé blaho končí tělesnou smrtí. Pravé blaho ne.

3.9. Filosofie jako lék

Vášně a rozkoše sice slibují bohatý život, ale přivádějí mysl pouze nemoci. Mysl se z těchto nemocí musí léčit a k tomu slouží právě filosofie. Naše pomatená mysl musí nejdřív začít léky lehkými, aby se rozpomenula na svou živitelku, učitelku ctností, filosofii. Boëthius zprvu špatně snáší svůj osud ve vězení, filosofie ho začíná utěšovat tím, že mu ukazuje příklady osob, které stihnul podobný osud, ať už to byl Sókrates nebo Seneca. I oni se snažili co nejméně zalíbit nejhorším a na to taky doplatili. Je důležité nemít ani naděje, ani strach, jen tak se zbavíme nestálosti a dosáhneme klidu. Aby filosofie mohla člověka léčit, daný člověk si musí uvědomit svou nemoc, kterou je zasažen. U Boëthia je nemocí krutost osudu, na

²⁹⁵ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 55.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 57.

²⁹⁷ Srov. tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž.

kteřou nebyl pŕipraven. Po celŕy svŕj ŕivot se staral o blaho vŕech, vŕdy byl spravedlivŕy a ke konci ŕivota se k nŕmu ŕtŕstŕ obratŕ zady? Neni to nespravedlivŕe? Nepŕŕatelstvŕ proti sobŕe poslal pouze tŕm, ŕe nebyl nikdy ochoten uchŕlit se k jakŕkoli kŕivdŕ. A za to mŕ teď pykat?²⁹⁹ Mŕsto odměny, kteřou Boŕthius za svŕe ŕiny ŕekal, ho stihnul trest za vymŕŕlenŕy zloŕin, proto potŕebuje ŕtŕchu v podobŕe filosofie. „[...] Jsme odsouzeni k smrti a ztratŕ majetku pro trochu upŕŕimnŕ lŕsky k senátu.“³⁰⁰ Neŕŕastnŕ lidŕ trpŕ za svŕe hŕchy a uvŕdomujŕ si svŕe prohŕšky tŕm, ŕe vŕdŕ, ŕe si trest zaslouŕzŕ, ale co ti, kteŕŕi nemajŕ za co pykat? ŕtŕstŕ je vrtkavŕe a mŕnŕ se a trest mŕže zasŕhnout kohokoli, i ŕlovŕeka, kteřŕy si to nezaslouŕzŕ, je to osud, kterŕmu se nikdo z nŕs nemŕže vyhnout. Takovŕy a podobnŕy lŕky se filosofie snaŕzŕ ze zaŕtŕtku Boŕthia utŕŕit, jsou to lŕky mŕrnŕe, aby si jeho mysl zvykla, potŕe pŕijdou lŕky silnŕjŕŕ, kteřŕe Boŕthia vyvedou z chmury.³⁰¹ Takto filosofie postupuje v lŕeŕnŕ u kaŕdŕeho, nejprve se zamŕŕŕ na problŕm, kteřŕy ŕlovŕeka trŕpŕ, a snaŕzŕ se ho utŕŕit, potŕe pŕistupuje k tomu, aby si uvŕdomil, proč ho to vŕbec trŕpŕ, proč se zabŕvŕ pouze touto chvŕlŕ svŕe nespokojenosti.

V kaŕdŕe chvŕlŕ svŕeho ŕivota ŕlovŕek mŕže nalŕzt klid, je to jen v naŕŕŕ myslŕ, veŕkerŕe trŕpenŕ je pouze v hlavŕe. Kdyŕ si uvŕdomŕme, jak jsme kdy pŕedtŕm byli ŕŕastni, musŕme bŕt rŕdi, ŕe jsme vlastnŕe vŕbec kdy ŕŕastni byli, ne naŕŕkat nad tŕm, ŕe teď uŕ nejsme. Filosofie tedy zaŕnŕnŕ vyŕetŕovat mysl nemocnŕeho, aby zvolila ten nejlepŕŕ zpŕsob lŕŕby. Tento svŕt je řizen Bohem, ŕlovŕek je bytost sice rozumnŕa, ale smrtelnŕa. Kdyŕ ŕlovŕek trpŕ nŕjakou duŕevnŕ nemocŕ, trŕpŕ se tŕm, ŕe je odsouzen, ŕe je vyhnŕn nebo ŕe ztratil svŕj majetek, ale to jen proto, ŕe neznŕ pravŕy ŕel věci. A jestliŕe chce dojŕt klidu, musŕ se na toto zamŕŕit a pravŕy ŕel věci najŕt. Najŕt sprŕvnŕe mŕnŕnŕ o řizenŕ svŕta. „[...] Vŕŕŕŕ, ŕe neni podroben nerozvŕŕnŕe nŕhodŕe, nŕbrŕ boŕskŕmu rozumu.“³⁰² Lidskŕa mysl je snadno ovlivnitelnŕa a kdykoli ji napadne nŕjakŕe nesprŕvnŕe mŕnŕnŕ, chytne se ho, z ŕehoŕ potom vznikajŕ zmatky o sprŕvnŕm chodu svŕta.

3.10. Zlo

Problŕm zla Boŕthius podrobnŕjŕ rozebŕrŕ ve *Filosofii utŕŕitelce*, kdy je hluboce pŕesvŕdŕen o tom, ŕe zlo je pŕchŕno pŕvŕe na nŕm. Ve vŕzenŕ si poklŕdŕ otŕzku, jak je moŕnŕe, kdyŕ Bŕh je spravedlivŕy, ŕe existuje zlo, kteřŕe zŕstane nepotrestanŕe? Z tŕto ŕvahy mu nakonec vyplŕvŕ, ŕe moc zlŕch je jen mocŕ zdŕnlivou, ŕe se osud nedŕ obelŕtŕt a kaŕdŕmu je

²⁹⁹ Basilius byl tŕsnivŕy dluhy dohnŕn k tomu, aby na Boŕthia uŕinil udŕnŕ. Boŕthius mŕl zabŕnit udavaŕi, aby pŕedloŕil doklady, kteřŕy chtŕl naŕŕknout senŕt, ŕe se dopustil urŕŕky majestŕtu.

³⁰⁰ Boŕthius, A. M. S. *Filosofie utŕŕitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 31.

³⁰¹ Srov. tamtŕeŕ.

³⁰² Tamtŕeŕ, s. 42.

předurčen spravedlivě tak, jak je každý schopen zvládnout a unést. Štěstí zlých a nečestných je nestálé, brzy upadá a mění se v neštěstí. Naopak štěstí lidí ctnostných je teprve to pravé, které je i trvalé.

3.11. Útěcha při nepříznivém osudu

Boëthius zahajuje svou útěchu stížností na to, že se ocitl v žaláři, a žádá, aby ho z žaláře k sobě vzala smrt. Prosí už zemřít, v tu chvíli začíná rozmlouvat s filosofií. Filosofie ho začíná utěšovat. Radí mu, aby netruchlil, přece ví, že vše na světě je řízeno Bohem. Boëthius by se měl radovat ze života předešlého, který mu přichystal tolik radostí a spokojenosti, ne se rmoutit nad tím, co se mu děje teď. Je jasné, že přechod ze štěstí do neštěstí je těžký, to je pro každého, ale východiskem není naříkání. Štěstí je vrtkavé a Boëthia nyní opustilo, ale nikdy mu předtím nikdo neslíbil, že při něm zůstane až do smrti. Jestliže Boëthius věřil, že ano, byl bláhový. Nestálost osudu musí člověk snášet s klidnou myslí a trpělivě. Co nám štěstěna dala, to nám dala, za to máme být vděční, nemusela nám dát nic, to by byl teprve špatný osud, ale takhle osud nemůžeme vinit z toho, že se k nám obrátil zády. „Děkovati mně máš za to ‚žes‘ tak dlouho mého zboží, rozkoší a slávy užítí mohl.“³⁰³ Nic neobyčejného se přece nepříhodilo, každý ví, že se naráz může ocitnout v neštěstí, není to nic, co by nás mělo zaskočit.

Přemýšlejme tedy v těchto chvílích o svém osudu, kolik nám toho přinesl dobrého, ne kolik nám nyní přináší hořkostí. „Co pak jiní k tomu řícti mají, kteří žádnýho veselýho, šťastnýho dne neměli, žádný rozkoše neokusili, vždy chudí a opovržení zůstali?“³⁰⁴ Boëthius prožil více dní šťastných nežli nešťastných, a to i bez svého přičinění, proto se nemá rmoutit. Navíc, jak takové dny přišly, mohou zase odejít. Lidské štěstí je nedokonalé, člověku vždy něco chybí, i bohatému, i slavnému, i mocnému. Nikdo není na světě dokonale šťastný. Štěstí lidí je nestálé a vrtkavé, proto musíme hledat pravé blaho, které nám přinese klid a vyrovnanost, tedy to pravé štěstí. A takové blaho není založeno v bohatství, ve slávě nebo v rozkoších.

³⁰³ Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 16.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 17.

3.12. Pravé dobro a útěcha ve filosofii

Filosofie nám pomáhá ke zklidnění duše, vede nás k pravému blahu. Každý se snaží dosáhnout blaha, toto blaho je dobro. „Jestliže ho někdo dosáhne, nemůže toužit již po ničem jiném dalším. Je to vrchol všeho dobra, v kterém jsou zahrnuty všechny ostatní statky.“³⁰⁵ Blaženost je tedy stav naprosté dokonalosti, je to dobro, které zahrnuje všechna ostatní dobra na světě. Lidský duch od přirozenosti touží po pravém dobru, omyl člověka svádí na scestí od pravého dobra k nepravému. Člověk, který se domnívá, že vrcholem blaha je ničeho nepostrádat, se obklopuje bohatstvím či mocí, ale touto cestou k pravému dobru nikdy nedojde. Někteří dobro měří ctí, jiní radostí a potěšením. „Konečně jsou také lidé, kteří cíl a příčiny těchto druhů blaha zaměňují: např. touží po bohatství, aby si mohli opatřit moc a rozkoš, nebo dychtí po moci, aby si mohli opatřit peníze nebo proslavit své jméno.“³⁰⁶

To, čeho si člověk žádá víc než ostatních věcí, považuje za dobro. Vrcholným dobrem je blaženost, tedy ten stav, po kterém každý touží víc než po čemkoli jiném. Složky lidského blaha jsou: bohatství, moc, čest, sláva a rozkoš. Pravé dobro je ale takové, kde nepotřebujeme ničeho od nikoho cizího, ale úplně si postačíme sami. Pravá blaženost je bez úzkostí a bez zármutku, nepodléhá bolestem. Dobro je cíl, ke kterému míří všichni, a mnozí je vidí ve slávě, bohatství, rozkoších, dosažením těchto statků se lidi opravdu stávají blaženými, ale jejich blaženost je pouze zdánlivá.

Majetkem nedosáhneme spokojenosti, vládou moci, hodnostmi cti, slávou proslulosti, ani rozkošemi pravého blaha. Co je tedy pravé blaho, takové, které nám zajistí spokojenost, úctu i radost? Toto blaho můžeme hledat jedině v Bohu. Bůh je dobrý, nemůžeme si představit nic lepšího, než je Bůh. Dobro je u něj dokonalé, nebyl by původcem všeho na světě, kdyby tomu tak nebylo. Dobro je blaženost, takže pravou blaženost můžeme hledat pouze u Boha. Takovéto dobro je jen jedno, pokud by byla dvě, nebyla by dokonalá. Z tohoto dobra jsme vznikli, proto nikdy nemůžeme být tak dokonalí, nic nemůže být dokonalejší než to, z čeho něco vzniklo. Jedno dobro musí být nejvyšší a to je Bůh; Bůh je tedy sama blaženost. Přijímáním této boží blaženosti se lidé stávají blaženými, tím přijímají i Boha

³⁰⁵ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 83.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 84-85.

samotného a stávají se tak také bohy. „Je tedy každý blaženým bohem.“³⁰⁷ Dobro, pravé blaho a Bůh je jedno a totéž. Vše touží po dobru, to je konečný cíl všech.

Nemůžeme pochybovat o tom, že je nějaké nejvyšší blaho. Bůh dělá lidi blaženými. „On lidi blahoslavenými činí, když je přijímá do své slávy: Žádného pak nepřijímá, kdo jest jeho nepřítel.“³⁰⁸ Zlí lidé jsou tedy z blaženosti vyloučeni. Naopak dobří lidé, i když jsou chudí, nuzní nebo bídni, jsou šťastní, protože mohou dosáhnout pravého blaha. I Boëthius dosáhne pravého blaha, pokud bude dobře žít. Touto útěchou se Boëthius zklidňuje, protože ví, co je pravé štěstí. „Vše touží po svém vlastním dobru; vše touží po tom, co je mu podobné; tedy vše, co touží po dobru, je samo dobré.“³⁰⁹

3.13. Boží prozřetelnost

Stoickou víru v osud Boëthius uvádí do souvislosti s Boží prozřetelností. Prozřetelnost pro Boëthia není totéž co osud. „Prozřetelnost totiž obsahuje vše, co jest [...]. Osud však řídí pohyb jednotlivostí, rozdělených podle místa, času a tvaru [...].“³¹⁰ Podle Boëthia jsou to dva odlišné, ale na sobě závislé pojmy. V prozřetelnosti Bůh určuje vše, co se má stát, v osudu pak určuje vše, co bylo už určeno prozřetelností, na různých místech a v různém čase. Osud tedy podléhá prozřetelnosti.³¹¹ Bůh má obecně platný řád, podle kterého se řídí. Bůh jako první lékař duše zachovává ve světě dobro a vše k dobru směřuje. Uděluje lidem osud podle jejich duševní síly, někoho potrápí častěji, aby ve své fázi štěstí nezpyšněl, někoho méně, aby mu to neublížilo, dává lidem zkoušky, aby mohli posoudit sami sebe.³¹² Pokud má někdo tak slabou duši, že by ho nemajetnost mohla dohnat ke zločinům, pro svět je lepší, aby takový člověk peněz raději měl.

Prozřetelnost je čistý božský rozum, který vše řídí. Filosofie Boëthia učí, že pravé štěstí najde ve svrchovaném dobru a v odevzdanosti do Boží prozřetelnosti.³¹³ Prozřetelnost Boží určuje člověku život tak, jak je schopný ho unést, a rozkládá ho tím způsobem, aby každý dokázal dojít k blaženosti. Někomu dává více radostí, někomu bolesti, záleží na tom, kdo už prožil jaké utrpení. Na někoho je třeba prozřetelností utrpení svaleno i několikrát, aby se

³⁰⁷ Tamtéž, s. 116.

³⁰⁸ Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 26.

³⁰⁹ de Libera, A. *Středověká filosofie (Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie)*. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 255.

³¹⁰ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 164-165.

³¹¹ Srov. tamtéž, s. 166.

³¹² Srov. tamtéž, s. 171.

³¹³ Srov. van Steenberghen, F. *Dějiny středověké filosofie*. Praha: TRS, 1990, s. 21.

dotyčný vyvaroval prostopášného života a začal si života více vážit. Těžké rány osudu spějí k utužení ctností a vytvoření dokonalejší bytosti. Bůh řídí svět vždy spravedlivě, tedy tak, že nikomu záměrně neubližuje, pouze každému ukládá to, co uzná za vhodné, a jestli Boëthiovi uznal za vhodné vězení, je jasné, že je to pro Boëthia dobrá věc, protože Bůh to tak chce a Bůh vše zřizuje v dobrém.

Vše se ve světě či v přírodě děje skrze Boží prozřetelnost, jak uvádí Boëthius v návaznosti na stoiky. Bůh se snaží vše zařídit tak, aby ve světě vládl jakýsi řád. Každá příhoda, která se stane, je tedy dobrá. „Protože se každá příhoda, ať příjemná, ať drsná, děje buď jako odměna, nebo zkouška dobrých lidí, nebo jako trest a náprava špatných, je přece každá dobrá, když je jisté, že je buď spravedlivá, nebo prospěšná.“³¹⁴ Tohle musíme mít na paměti, kdykoli se nám stane něco zlého či nepříjemného, buď se nám to tedy děje spravedlivě, nebo je to pro nás prospěšné, tím dojdeme útěchy a klidu myslí, že se neděje nic, co by s námi Bůh zamýšlel špatně. Pokaždé je to cesta ctnosti.

3.14. Věčnost

I když je člověk svobodný, jeho jednání je nevypočitatelné, nemůžeme je předvídat.³¹⁵ Tento problém se pojí s otázkou po věčnosti Boha. Náš čas je rozdělen do minulosti, přítomnosti a budoucnosti, Bůh je ale věčný. „Věčnost je, jak říká Boëthius, celé, současné a dokonalé vlastnictví nekonečného života.“³¹⁶ Pro Boha existuje bezčasové ‚nyní‘ a oproti tomu každé lidské ‚ted‘ je nepatrné. Vše, co je pro nás budoucnost, je pro Boha přítomné ‚nyní‘. Bůh tedy ví o všem, co člověk udělá, co ho čeká a nemine. Vše, co do budoucna plánuje, už u Boha existuje jako fakt. Vše je u něj přítomné v intuitivním vědomí.³¹⁷ Není tedy nic, co bychom z vlastní vůle udělali, aby o tom Bůh nevěděl. Náš osud je celý řízen Bohem.

Bůh je věčný a věčnost je neomezené držení života. Budoucnost ještě není a minulost už není, život je jen držení jednoho okamžiku. Bohu nechybí ani nic z minulosti, ani z přítomnosti, je to bytost, která je stále sebe mocna, sebe vědoma, sobě přítomna. Bůh je věčně přítomný, vidí vše jako by se dalo v přítomnosti, je prozřetelný (ne předzřetelný). „Ve svém soudu o věcech se nemate a nemýlí a jediným pohledem své mysli poznává i to, co

³¹⁴ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 176.

³¹⁵ Srov. Vrána, K. Sborník přednášek: Boëthius, Poslední Říman a první scholastik. In: *Křesťanství a filosofie, Postavy latinské tradice*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, s. 38.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ Srov. tamtéž.

přijde nutně, i to, co se nemusí státí.³¹⁸ Bůh tedy vidí v přítomnosti i budoucí věci, které se dějí na základě svobodné vůle. Vždy se stane vše, o čem Bůh už předem ví, i když mnohé z toho jsou věci rozhodnuté z lidské vůle. „[...] Naše budoucí osudy jsou příčinou boží vševědoucnosti.“³¹⁹ Vševědoucnost ale není závislá na budoucnosti. Lidem zůstává svoboda vůle a rozhodování. Dobré Bůh odměňuje, zlé trestá. Je tedy nutné být ctnostným a modlit se k Bohu, modlitby nejsou neúčinné.³²⁰ Žít řádně se vyplácí, jelikož jsme pod neustálým dohledem vševidoucího Boha.³²¹

³¹⁸ Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 210.

³¹⁹ Tamtéž, s. 213-214.

³²⁰ Zde se Boëthiův názor rozchází se Senekovým, který tvrdí: Náš osud je nezvratný, každému se plní to, co mu bylo slíbeno. Osud jde svou cestou, modlitby zde neplatí. Srov. Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 118.

³²¹ „Proto zůstává lidem nezkrácená svoboda vůle a volného rozhodování a nikoli nespravedlivé zákony určují odměny a tresty za činy vycházející ze svobodné vůle, prosté všeho nátlaku. Trvá též Bůh, který se na vše dívá shůry, vše ví napřed. Stále přítomná věčnost jeho vidění splývá v jedno s našimi budoucími činy a ta uděluje dobrým odměny, zlým pak tresty. Ne nadarmo skládáme na Boha své naděje a modlitby, které, jsou-li řádné, nemohou být neúčinné. Odpírejte tedy neřestem, pěstujte ctnosti, těšte se dobrou nadějí a vysílejte k nebi pokorné modlitby! Nechcete-li před tím zavírat oči, máte mnoho naléhavých důvodů žít řádně a šlechetně, poněvadž jste stále na očích soudci vševidoucímu!“ In: Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 214.

ZÁVĚR

Mohou být staré ideje uznávány v dnešní době? Mohla by člověku dnešní doby poskytnout stoická či epikúrejská etika duchovní útěchu? Moderní evropská civilizace poskytla člověku dnešní doby veliký luxus a komfort, ovšem, jak se zdá, lidé se stali v mnohém ohledu změkčilými. Ctnosti jako statečnost a uměřenost už pro nás nemají takovou váhu, jako měly kdysi. Považujeme za takřka samozřejmé, že moderní medicína dovede odstranit téměř všechny bolesti, tělesné i duševní, náležitými medikamenty. Člověk se potřebuje vyrovnat s ranami osudu, považuje za samozřejmé, že ho nic nemá bolet. Lidé dnešní doby řeší vypjaté situace jiným způsobem, duševní utrpení tiší léky apod. Lze se vůbec vrátit k původním hodnotám a bolesti duše se snažit potlačit duševní silou a pevnou vůlí? Stoicismus nám nabízí sice tvrdé léky, ale účinné. Pokud se budeme snažit naše bolesti utěšovat jinak než léky, budeme vyrovnanější, tvrdé rány osudu pro nás nebudou drtivé, budeme odolnější, pevnější a statečnější. V dnešní době si člověk myslí, že jen tak ho něco nemůže překvapit, ale i dnes se stává, že boháč najednou přijde o svůj majetek, úspěšní lidé přijdou o moc či o slávu. Denně se setkáváme se smrtí. Každý den vidíme, jak se hroubí lidské osudy, a přistupujeme k tomu s určitou samozřejmostí, která nás už moc nepřekvapuje. Ale pokud taková rána zasáhne nás, budeme vědět, jak se s ní vyrovnat? Kde budeme hledat pomoc a útěchu? Ve své práci jsem hledala odpověď na otázku, zda i dnes se můžeme obrátit na filosofii, aby nám poskytla zklidnění duše, větší vyrovnanost a pevnost a konec konců i vnitřní svobodu, abychom si uchovali lidskou důstojnost.

Jak se zdá, lidé se v období helénismu trápili podobnými problémy jako my dnes, toužili po bohatství, vysokém společenském postavení a politické moci jako po největších lidských dobrech.³²² Epikúros však nejvyšší dobro spatřoval v bezbolestnosti těla a v nalezení duševního klidu. Ukazuje nám, že tyto věci jsou v naší moci a jsou pro nás dosažitelné, jestliže si počínáme rozumně. Tyto jeho rady mohou být inspirativní a užitečné i dnes. Vždyť přílišné lpění na majetku, moci či slávě brání k dosažení duševního klidu. Epikúros se snaží zbavit lidi strachu a úzkosti, tak aby každý člověk mohl dojít k moudrému naplnění svého života. „Strach ze smrti je společný všem lidem ve všech dobách.“³²³ I dnes se lidé potřebují zbavit strachu ze smrti, mohou se tedy nechat inspirovat epikúrejskou etikou, která na smrt nahlíží jako na něco, co se nás netýká. Spousta lidí takto o smrti nepřemýšlí, považují ji sice jako součást našeho života, ale i přesto se jí děsí. Je tedy možné, kdyby vzali za své

³²² Srov. Long, A. A. *Hellénistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 98.

³²³ Tamtéž, s. 71.

Epikúrovo přesvědčení, že když jsme tu my, není tu smrt, a naopak, ulevilo by se jim. Podmínky, které podle Epikúra směřují k blaženému životu, jsou: dojít slasti a vyhnout se strasti. Slast je pro něj počátkem i cílem blaženého života. V dnešní době se můžeme inspirovat i tímto. Slastný život by rád prožil každý z nás. K této slasti však musíme přistupovat s rozumem. Proto taky nemůžeme zvolit každou slast, pokud například toužíme po nějaké slasti, je třeba ji nejdříve racionálně prozkoumat a uvážit také její důsledky, případně být i ochotni vytrpět kvůli slasti nějakou tu bolest či strast. Jsme uzpůsobeni tak, že vyhledáváme to, co nám působí slast, a vyhýbáme se tomu, co nám působí bolest. Slasti však lze dosáhnout pouze tehdy, pokud všechno naše jednání řídí rozum, Epikúros ho považuje v *listu Menoikeovi* dokonce za nejvyšší dobro.³²⁴ Vrcholem Epikúrovy etiky jsou jeho úvahy o moudrém člověku, jak o tom psal E. Fink, podle Epikúra „moudrý člověk se nemusí bát ničeho, ani smrti, ani bohů, ani osudu, ani lidských zákonů, pokud neusiluje o nic jiného než uvážlivý životní klid, rozkoš jemně prozářenou světlem rozumu, může dospět k cíli, k blaženosti, [...] k tišíně duše.“³²⁵

Epikúreismus měl hodně příznivců i opovrhovatelů. Seneca upozorňoval na to, že epikúreismus měl špatnou pověst nezaslouženě. Ačkoli byl Seneca představitelem stoické filosofie, přesto některé Epikurovy názory přijímal, navazoval na ně a Epikúra také citoval, např. některé z *listů Luciliovi* uzavíral sentencí přejatou od Epikúra.³²⁶ Jisté shody lze nalézt v jejich názorech na bohatství (nikdy nebudeme chudí, pokud budeme žít podle zákonů přírody), bolest (je-li velká, netrvá nikdy dlouho, je-li dlouhodobá, nikdy není tak intenzivní, je tedy snesitelná v každém případě), smrt (ten, kdo uvažuje o smrti, uvažuje o svobodě) nebo ctnost (blažený život se neobejde bez ctnosti). Oba jsou přesvědčeni, že sloužit filosofii je projevem svobody.³²⁷ Seneca citoval Epikúra tak, aby charakterizoval zakladatele Zahrady jako soběstačného mudrce, který se příliš neliší od ideálu stoického mudrce.³²⁸

V helénismu se filosof stává učitelem, který vyučuje umění života a hledá odpověď na otázku, jak – zda případně vůbec - lze dosáhnout štěstí, spokojenosti, blaženosti, jak si uchovat lidskou svobodu, nezávislost a lidskou důstojnost i třeba v krajně nepříznivých poměrech. Takto pojatá filosofie může být inspirativní i pro člověka dnešní doby. I my dnes hledáme smysl života, pokládáme si otázky, na které neznáme odpovědi, hledáme radu a

³²⁴ Srov. Ludvíkovský, J. *Epikúros a epikúreismus*. In: *Filosofie doby hellenistické*. Praha: Společnost přátel antické literatury, 1938, s. 111-112.

³²⁵ Fink, E. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 52.

³²⁶ Srov. Long, A. A. *Hellenistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 35.

³²⁷ Srov. Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989, s. 140.

³²⁸ Srov. Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952, s. 100.

útěchu, když se k nám štěstí otočí zády. Proč tuto radu nehledat i v dnešní době ve filosofii? Když se podíváme, jak byla filosofie lidem přínosná v době helénismu, není pochyb o tom, že pokud se touto filosofií budeme inspirovat i dnes, může se nám stejně tak jako tehdy také stát rádkyní a utěšovatelkou. Člověk dnešní doby je sužován obavami nejrůznějšího druhu, bojí se chudoby, smrti, ztráty partnera, společenské prestiže, dobré pověsti. V důsledku podobných strachů se podrobuje společenským konvencím, žije podle předem nastavených norem, stává se tvorem konformním, veden obavou: nesmím zklamat, zchudnout, ztratit moc apod. Společenské konvence nás svazují a uvádí do stavu, kdy ani sami nevíme, co si opravdu přejeme a co je pro nás opravdu tak hodnotné, abychom se za tím chtěli pachtit. Dnešní doba považuje převážně bohatství za příslib a záruku spokojenosti, zapomíná se ale na to, že bohatství je pomíjivá záležitost. Podobně jako kdysi Seneca i my bychom si měli být vědomi toho, že bohatství je pofiderní. Moudrý člověk ví, že majetek je pouhým prostředkem a nástrojem, který může dobře sloužit. Bohatství bychom měli podle Seneky vnímat pouze jako přechodný stav, radovat se, když ho máme, ale nijak se netrápit, pokud je nám odebráno. Moudrému člověku je bohatství sluhou, bohatství nemiluje, ale rád je přijímá, člověku nemoudrému se pak bohatství stává pánem, který jeho život naprosto ovládne a takto podmaněný život není životem blaženým. Pokud se zbavíme strachu z chudoby, jsme na správné cestě k blaženému životu. Další obavou, od které se nás Seneca snaží oprostit, je obava ze smrti. Smrtí musíme podle Seneky pohrdat, jelikož člověk, který smrtí pohrdá, dovede se se životem snadno rozloučit, a tedy nemá ze smrti strach, což mu umožňuje mnohem klidnější život. Není snad život příjemnější, když nás na každém kroku neděsí smrt? V dnešní době se se smrtí setkáváme každý den, ať už vidíme umírat lidi v televizi, slyšíme o tom od známých či se sami se smrtí setkáme. Víme o ní, ale když ji spatříme tvář v tvář, vyděsí nás to. Každý nějak chápe přirozený koloběh života, ale jen do té doby, pokud se smrt netýká nás samotných. Nejsme na ni totiž připraveni, nevíme, jak se k ní postavit. Setkání se smrtí je pro každého člověka v životě důležité a Seneca nám ukazuje cestu, jak se ke smrti postavit, abychom z tohoto setkání vyšli vyrovnaní a s klidem. Takto bychom se mohli inspirovat Senekovým myšlením i v dnešní době, naučit se, jak lze hledět na smrt, aniž bychom žili celý život ve strachu, jak a kdy zemřeme my samotní, naši přátelé a blízcí. Seneca se domnívá, že se staneme svobodnými, pokud smrtí začneme pohrdat a přestaneme se jí bát. Svobodný akt Seneca vidí i v ukončení vlastního života. Pokud se nám v životě nelíbí, můžeme ho kdykoli opustit, nemusíme tady být. Vchod do života je pouze jeden, ale východů

je mnoho, jak říká.³²⁹ Podle Seneky však k sebevraždě musíme mít velice vážné důvody, např. když s jistotou víme, že kvůli vážné nemoci bychom už světu ničím neprospěli. V tomto ohledu je nutné se řídit zákonem přírody, tedy rozumem. Rozum je pro Seneku jediným pravým dobrem. Snaží se dosáhnout klidu duše, dospět stálosti a vyrovnanosti ducha, povznáší se nad špatnostmi tohoto světa, pohrdá rozkoší a nebojí se chudoby, vyhnanství ani smrti. Usiluje jen o to, co má ve své moci, tedy o rozumová dobra. Dnes, stejně tak jako za doby Seneky, je žádoucí dojít ke klidu duše, abychom byli šťastni, a vyhýbat se všem bolestem světa. Pokud poslechneme Senekovy rady a nebudeme se bát chudoby, smrti, ani jiných ran osudu, dojdeme blaženosti, spokojeného života a klidu duše.

Epiktétos na Seneku v mnohém navazuje. Považuje filosofa za lékaře duše. Jeho filosofie je lékem proti mravním slabostem a defektům, má tedy až náboženský ráz.³³⁰ Rozděluje věci, které by nám měly být lhostejné, protože nejsou v naší moci. Jsou to slast a strast, rozkoš a bolest, bohatství a chudoba, krása a ošklivost, čest a hanba, život a smrt.³³¹ Pokud takové věci (majetek, bohatství, krásu apod.) ztratíme, neměli bychom se z toho rmoutit, jen je navracíme bohu, od kterého jsme je měli. Ani dnes tyto věci nemáme plně ve své moci, tedy ani v dnešní době bychom se, stejně jako za doby Epiktéta, neměli hroutit z jejich ztráty. Naopak, pokud se od těchto věcí oprostíme, tedy začneme jimi opovrhovat, dostaneme se na cestu, která vede k blaženosti. Jestliže se budeme pachtit za rozkoší, bohatstvím, krásou či ctí, jako lusknutím prstu se všechny tyto věci mohou obrátit v opak a my ztratíme vše, na čem nám celý život nejvíc záleželo. Tyto věci totiž nemáme ve své moci, a je tedy žádoucí, aby se nám staly lhostejnými. V naší moci jsou představy, city, myšlenky či žádosti. Takové věci nám nikdo nevezme a na takových věcech je založen pravý život. Když takové představy správně využijeme, jsme na pravé cestě k dobru, tedy k blaženému životu. Epiktétos je přesvědčen, že pravé štěstí je třeba hledat uvnitř, v sobě samém.

Seneca píše své útěšné spisy ve vyhnanství, Boëthius svou *Filosofii utěšitelku* píše v mezní situaci, kdy byl nespravedlivě uvězněn. Mezní situace oba dva dovedla k tomu, aby hledali útěchu ve filosofii. Boëthius se celý život věnoval křesťanství, napsal např. spis o Boží trojjedinosti, ale nakonec hledá útěchu ve filosofii, kterou tam, troufám si říci, nachází. Na Boëthia jsem se ve své práci zaměřila právě z toho důvodu, abych ukázala, že ačkoli byl celý život křesťanem, na sklonku svého života píše dílo, ve kterém nepadne ani zmínka o Kristu.

³²⁹ Srov. Pelikán, F. *Stoa III. Stoikové doby císařské*. In: *Filosofie doby hellenistické*. Praha: Společnost přátel antické literatury, 1938, s. 71.

³³⁰ Srov. tamtéž, s. 75.

³³¹ Srov. tamtéž, s. 76.

Svou útěchu tedy hledá výhradně ve filosofii. Takovéto přesvědčení může potkat i nás, v mezní situaci si najednou můžeme uvědomit, že právě filosofie nám pomáhá, utěšuje nás a dává nám nové síly do života stejně, jak si to ve své mezní situaci uvědomil Boëthius. Ve svém díle se snaží odpovědět na otázku, zda pro něj život, existence na tomto světě neztratily smysl, a inspiruje se právě, mimo jiné, u stoiků. „Snad znovu může antická filosofie, sepsaná křesťanským římským státníkem [...], potěšiti zarmoucené, posílití nešťastné a zaujmouti ty, kdo se zamýšlejí nad vrtkavostí lidských osudů.“³³² A i přesto, že byl Boëthius křesťanem, v nejtěžších chvílích rozmlouvá s filosofií, se svou utěšitelkou. Táže se jí: „Jestliže je Bůh, odkud je zlo? A odkud je dobro, jestliže Bůh není? Jestliže vládne světem Božská prozřetelnost, jak je to s lidskou svobodou?“ Takové a podobné otázky vedou celý spis. A přes všechny možné obtíže přichází na konci dialogu útěcha, Boëthiovi se otevírá nový rozměr světa a spatřuje bohatství v tom, že je včleněn do větší a skutečnější skutečnosti. Bůh je pro něj největším dobrem a my všichni přece toužíme po dobru. Omyl nám nesmí zkazit cestu k pravému dobru, nesmíme se nechat zlákat dobrem pouze zdánlivým.³³³ A to je právě úkol filosofa, rozeznat pravé dobro od dobra pouze zdánlivého, kterému se musíme vyhnout.³³⁴ A jedině čestným životem dojdeme pravého dobra a to si uvědomili jak epikúrejci, tak stoici, tak i Boëthius, není tedy důvodu, proč bychom se nemohli pokusit jít i my dnes podobnou cestou jako oni, abychom se přiblížili stejné obdivuhodné vyrovnanosti, klidu a celkové spokojenosti se svým vlastním životem.

Ve své práci jsem se pokusila analyzovat, jak jednotliví filosofové přistupují k takovým motivům jako je ztráta majetku, moci či slávy a jak hledí na smrt. Jak se vyrovnávali s těžkostí osudu. V závěru jsem chtěla poukázat na to, jak nám tyto filosofové mohou ukázat směr, kudy se máme vydat i dnes. V dnešní hektické době, kdy se člověk jen tak nezastaví, také potřebujeme radu a útěchu. Proč bychom se tedy nemohli inspirovat helénistickou etikou a etikou sklonku antiky? Domnívám se totiž, že i dnes nám má tato etika co nabídnout, tedy v případě potřeby nás utěšit a poskytnout nejednu cennou radu, a dovést nás tak ke klidu duše.

³³² Černá, M. Doslov. In: Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicia Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944, s. 54.

³³³ Srov. Hruša, J. Předmluva. In: Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995, s. 11.

³³⁴ Srov. tamtéž.

BIBLIOGRAFIE

PRIMÁRNÍ LITERATURA:

- Boëthius, A. M. S. *Filosofie utěšitelka*. Olomouc: Votobia, 1995.
- Boëthius, A. M. S. *Poslední Říman*. Praha: Vyšehrad, 1981.
- Boëthius, A. M. S. *Potěšení zarmoucených: Z knížky Anicie Manlia Severina Boëthia De consolatione philosophiae*. Praha: Vyšehrad, 1944.
- Epiktétos. *Moudrost stoika Epiktéta*, Olomouc: Votobia, 1996.
- Epiktétos. *Rukověť mravních naučení*. Praha: J. Laichter, 1930.
- Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- Epiktétos. *Rukojeť, rozpravy*. Praha: Svoboda, 1972.
- Epikúros. *Myšlenky*. Praha: Svoboda, 1970.
- Epikúros. *Myšlenky o štěstí a mravnosti*. Praha: Grafia, 1930.
- Epikúros. *O šťastnom životě*. Bratislava: Pravda, 1989.
- Laertios, D. *Život a učení filosofa Epikúra*. Praha: Rovnost, 1952.
- Laertios, D. *Životopisy slavných filozofov*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie, 1954.
- Seneca, L. A. *Další listy Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1984.
- Seneca, L. A. *O duševním klidu*. Praha: Lyra Pragensis, 1984.
- Seneca, L. A. *O krátkosti života*. Královské Vinohrady: L. Bradáč, 1927.
- Seneca, L. A. *Útěchy*. Praha: Odeon, 1977.
- Seneca, L. A. *Vychovatel a utěšitel*. Olomouc: Votobia, 1995.
- Seneca, L. A. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha: Svoboda, 1969.
- Seneca, L. A. *Z dopisů Senekových*. Praha: Melantrich, 1941.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA:

- Festugiére, A.-J. *Epikúros a jeho bohové*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- Fink, E. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta, 1992.
- Gál, J. *Životopisy slavných filozofov Diogena Laerského*. Banská Bystrica: Metodické centrum, 1992.
- Heinzman, R. *Středověká filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000.

- Jaspers, K. *Úvod do filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- Kolektiv autorů. *Filosofie doby hellenistické*. Praha: Společnost přátel antické kultury, 1938.
- de Libera, A. *Středověká filosofie (Byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie)*. Praha: OIKOYMENH, 2001.
- Long, A. A. *Hellenistická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
- Machovec, D. *Dějiny antické filosofie*, Jinočany: H&H, 1993.
- Pieper, J. *Scholastika: osobnosti a náměty středověké filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1993.
- Rádl, E. *Dějiny filosofie I*. Praha: Votobia, 1998.
- Rist, J. M. *Stoická filosofie*. Praha: OIKOYMENH, 1998.
- van Steenberghen, F. *Dějiny středověké filosofie*. Praha: TRS, 1990.
- Störig, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991.
- Tretera, I. *Nástin dějin evropského myšlení (od Tháleta k Roussevi)*. Praha: Paseka, 1999.
- Vrána, K. Sborník přednášek: Boëthius, Poslední Říman a první scholastik. In: *Křesťanství a filosofie, Postavy latinské tradice*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- Weischedel, W. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc: Votobia, 1995.
- Zamarovský, P. *Příběh antické filosofie*, Praha: ČVUT, 2005.

CIZOJAZYČNÁ LITERATURA:

- Bogomolov, A.S. *History of Ancient Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1985.
- Inwood, B. & Gerson, L. *Hellenistic Philosophy: Introductory readings*. USA: Hackett Publishing Company, 1997.
- Kaylor, N. H. & Phillips P. E. *A Companion to Boethius in the Middle Ages*. Boston: Brill, 2012.
- Mansfeld, J. & Schofield, M. *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Cambridge University Press, 1999.